HPF

HISTORICKO-PEDAGOGICKÉ FÓRUM

1 - 2
2026

ROČ. XV.

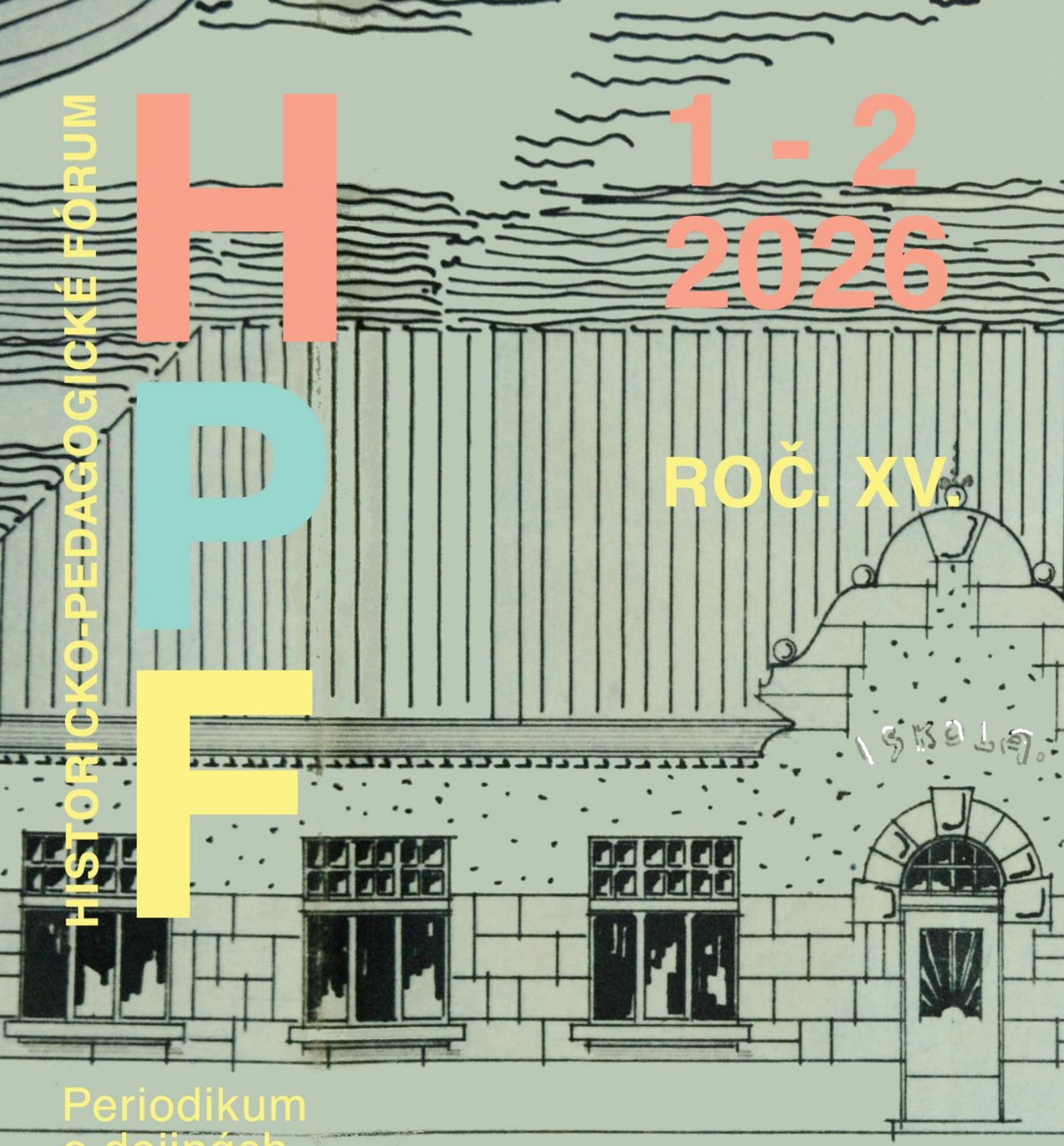

Periodikum o dejinách školstva a pedagogiky a školskom múzejníctve

MÚZEUM ŠKOLSTVA a PEDAGOGIKY

Historicko-pedagogické fórum 1-2/2026

Historicko-pedagogické fórum, číslo 1-2, ročník XV., rok 2026

Vychádza raz ročne ako dvojčíslo.
Názov a adresa vydavateľa: CVTI SR - Múzeum školstva a pedagogiky, Charkovská 1, 841 07 Bratislava (Lamačská cesta 8A, 840 05 Bratislava; IČO 00151882)
ISSN 1338-693X
Časopis zapísaný do zoznamu elektronických periodických publikácií Ministerstva kultúry SR pod číslom EV 46/22/EPP.

Foto na obale: Stavebný výkres (z roku 1907) pohľadu na budovu ľudovej školy v Zohore (zdroj: Pavlásková Terézia)

Obsah:

Dejiny školstva a pedagogiky:

Každodennosť, disciplína a duchovná formácia ako konštitutívne prvky identity dievčenských škôl v Ružomberku pod vedením sestier satmárok a ich transformovaná kontinuita po roku 1991
(Jana Hadryová) 4

Obchodné školstvo a vzdelávanie dievčat v prvorepublikových Košiciach
(Miroslava Gallová) 24

Ján Radomil Kvačala a Spolok profesorov Slovákov
(Libor Bernát) 46

Ladislav Novomeský v labyrinte slovenského školstva (pri príležitosti 50. výročia jeho úmrtia)
(Vladimír Michalička) 64

Materiály:

Škola v Zohore do roku 1957
(Terézia Pavlásková, Jozef Pavlásek) 73

Pedagogická škola v Tvrdošíne
(Ján Dvorský) 95

Recenzie:

Michalička, V. Ján Gallo v službách školy a pedagogickej historiografie. Bratislava: Eko-konzult, 2026. 186 s. ISBN 978-80-8079-340-1.
(Libor Bernát) 111

Správy:

Konferencia Dejiny poznania. Vzdelávanie v historických súvislostiach (13.-14.11.2025, Trnava) 115

Pokyny pre autorov 116

DEJINY ŠKOLSTVA A PEDAGOGIKY

KAŽDODENNOSŤ, DISCIPLÍNA A DUCHOVNÁ FORMÁCIA AKO KONŠTITUTÍVNE PRVKY IDENTITY DIEVČENSKÝCH ŠKÔL V RUŽOMBERKU POD VEDENÍM SESTIER SATMÁROK A ICH TRANSFORMOVANÁ KONTINUITA PO ROKU 1991

Jana Hadryová

Abstrakt: V štúdii analyzujeme vnútorný život a konštitutívne prvky identity dievčenskej školy Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok v Ružomberku. Zameriavame sa na tri kľúčové piliere, a to organizovanú každodennosť, disciplinárny rámec a duchovnú formáciu, ktoré skúmame v historickom kontexte rokov 1885 – 1919 a 1939 – 1945. Práca poukazuje na to, že škola nebola len vzdelávacou inštitúciou, ale formačným priestorom pre budovanie kresťanského habitusu. Analýzou pramenného materiálu dokumentujeme, ako si škola zachovala svoju integritu aj pod tlakom maďarizácie či vojnového režimu. V záverečnej časti reflektujeme obnovenie školy po roku 1991, pričom zdôrazňujeme transformovanú kontinuitu pôvodných hodnôt v modernom pedagogickom procese. Identita školy je tak predstavená ako dynamický systém, ktorý dokázal úspešne adaptovať vincentínsku charizmu do podmienok súčasnej pluralitnej spoločnosti.
kľúčové slová: sestry satmárky, dievčenská škola v Ružomberku, každodennosť, duchovná formácia, identita školy

Abstract: In this study, we analyze the internal life and the constitutive elements of the identity of the girls' school run by the Sisters of Charity of St. Vincent de Paul – the Sisters of Satmár in Ružomberok. We focus on three key pillars: organized daily life, the disciplinary framework, and spiritual formation, which we examine within the historical contexts of 1885–1919 and 1939–1945. The study demonstrates that the school was not merely an educational institution but also a formative environment for cultivating a Christian habitus. Through an analysis of primary source material, we document how the school maintained its integrity despite the pressures of Magyarization and the wartime regime. In the final section, we reflect on the restoration of the school after 1991, emphasizing the transformed continuity of its original values within the modern educational process. The school's identity is thus presented as a dynamic system that successfully adapted the Vincentian charism to the conditions of contemporary pluralistic society.
keywords: Sisters of Mercy (Satmariannes), girls' school in Ružomberok, everyday life, spiritual formation, school identity

Úvod: vnútorný život školy ako predmet historickej analýzy

História školstva býva tradične spracovávaná prostredníctvom legislatívnych zmien, inštitucionálnych premien či personálnych dejín. Takýto prístup však nezahŕňa ďalšiu rovinu, a to vnútorný život školy ako každodennú skúsenosť žiakov a učiteľov. V prípade konfesijných inštitúcií nadobúda tento rozmer osobitnú dôležitosť, pretože práve každodennosť sa stáva médiom formácie, prostredníctvom ktorého sa sprostredkúva hodnotový horizont školy. Dievčenská škola vedená Milosrdnými sestrami sv. Vincenta – satmárkami v Ružomberku predstavuje príklad inštitúcie, ktorej identita bola budovaná prostredníctvom organizovaného rytmu dňa, disciplinárneho rámca a duchovnej formácie.

Cieľom tejto štúdie je analyzovať tieto tri prvky ako zložky identity školy v období prvého (1885 – 1919) a druhého (1939 – 1945) pôsobenia satmárok a ukázať, že ich význam pretrval v transformovanej podobe aj po obnovení školy v roku 1991.

Obr. 1: jedno z najstarších vyobrazení školy, rok 1900 (zdroj: www.slovakiana.sk)

1 Vznik, charizma a činnosť rehole sestier satmárok

Názov rehole, Kongregácia Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok, nám bližšie naznačuje, s akým mestom súvisí jej vznik. Korene siahajú do terajšieho rumunského mesta Satmár, do polovice 19. storočia, kedy tamojší biskup, Ján Hám, identifikoval najpálčivejšie problémy svojej diecézy, a to mravný úpadok dievčat pochádzajúcich z rodín vojakov. Riešenie videl v možnosti založiť vhodné vzdelávacie inštitúcie, ktorých vedenie plánoval zveriť rehoľným sestrám. Prostredníctvom týchto inštitúcii by bolo možné začať s kresťanskou výchovou. V meste Satmár však v tom čase absentovala prítomnosť akejkoľvek ženskej rehole, preto využil svoje kontakty s viedenským vojenským biskupom Johannom Michaelom Leonhardom.[1] Vo Viedni pôsobili Milosrdné sestry sv. Vincenta de Paul. Kláštor však nedisponoval dostatočným počtom sestier, ktoré by mohli odísť do Satmáru, preto Ján Hám v spolupráci s kňazmi svojej diecézy vybral niekoľko dievčat a poslal ich na formáciu do kláštora vo Viedni – Gumpendorfe. V roku 1842, 29. augusta, prišla do Satmáru skupina sestier (tri z viedenského kláštora, tri zo Satmáru) s kandidátkami (čakateľky na vstup do rehole) a tento deň sa považuje za oficiálny vznik Kongregácie Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok.[2]

Pri vzniku novej rehole či kongregácie býva zvykom, že zakladateľ zanechá pravidlá, podľa ktorých má spoločenstvo fungovať. Ján Hám základné pravidlá, teda konštitúcie nezanechal, ale prevzal pravidlá z Viedne, ktoré nesú ducha sv. Vincenta de Paul. Charizmou sestier satmárok je preto nasledovanie Ježiša Krista v duchu sv. Vincenta a zjavovať jeho milosrdnú lásku ľuďom, osobitne chudobným, trpiacim a tým, ktorí najviac potrebujú pomoc, prostredníctvom jednoduchej, pokornej, nezištnej a pohotovej apoštolsko-charitatívnej služby v Cirkvi. Pre satmárky je zároveň charakteristická otvorenosť voči aktuálnym potrebám: majú byť pripravené hľadať nové cesty služby, prehodnocovať svoje doterajšie pôsobenie a uvoľniť sa pre naliehavejšie potreby. Osobitnú prioritu majú tí, ktorí pomoc potrebujú najviac, a sestry

[1] Narodil sa 23. augusta 1782 v Grafenwörthe (Dolné Rakúsko), od roku 1836 bol apoštolským vikárom cisárskych a kráľovských armád vo Viedni. Zomrel 19. januára 1863 vo Viedni. [cit. 2026-08-05]. Dostupné na internete: https://geschichte.univie.ac.at/en/persons/johann-michael-leonhard

[2] Hovancová, Alena: *Dejiny Kongregácie Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok.* Diplomová práca. Badín: 2001, s. 20-22.

majú ísť najmä tam, kde nikto nepomáha.[3] Kongregácia zameriava svoju činnosť hlavne na pôsobenie v školstve a zdravotníctve.

1.1 Rozšírenie činnosti mimo Satmáru a príchod na Slovensko

Biskup Hám plánoval založiť spoločenstvo sestier len pre potreby svojej diecézy. Ešte počas jeho života sa však sestry dostali za jej hranice, neskôr aj za hranice Rakúsko-Uhorska. V roku 1854 prišli sestry na Ukrajinu, kde pôsobili v niekoľkých mestách. V roku 1859 začali pôsobiť v dnešnom Maďarsku, v roku 1902 v USA. Ďalšími krajinami boli Čína a Taiwan (1933).[4]

Na Slovensko prišli sestry ešte v roku 1857, v tom istom roku v decembri zomrel zakladateľ. Do roku 1919 rozvíjali sestry svoju činnosť na území Slovenska na 11 miestach: Bratislava, Bardejov, Banská Štiavnica, Spišské Vlachy, Tvrdošín, Pavlovce nad Uhom, Levoča, Stupava, Levice, Komárno a, samozrejme, Ružomberok. Niektoré miesta pôsobenia v spomínanom roku zanikli, iné neskôr vznikali.[5]

2 Založenie školy a jej ideový rámec (1885 – 1919)

Príchod satmárok do Ružomberka v roku 1885 sa odohrával v širšom kontexte uhorskej školskej politiky druhej polovice 19. storočia. Tá bola poznačená centralizačnými a maďarizačnými tendenciami, ktoré mali zabezpečiť jazykovú a ideovú jednotu štátu.[6] Túto politiku pretavil do praktickej roviny ružomberský farár, Anton Kurimský.[7] V meste pôsobil v rokoch 1884 – 1905 a mestské zastupiteľstvo na jeho naliehanie i odporúčanie legitimizovalo pozvanie rehoľných sestier potrebou náboženskej, mravnej a maďarskej výchovy, pričom zdôrazňovali formovanie budúcich kresťanských matiek ako základ spoločenského poriadku: *„Ponevač blaho a dobrobyt ako jednotlivích rodín, tak podobne i celeho obecenstva jedine od zdarnej vychovy mladeže závisí a ponevač jedine na dobre vychovanych kresťanskych matkach základ a rozkvet buduceho blahobitu spočiva, potrebno je, aby sa cery mesta Ružomberok - ako buduce matky tak ako to duch bežiaceho času požaduje, dokonale vychovávaly a vynaučovali. ... K tomuto ustavu navrhuje upotrebit ženske osoby ako učitelky, a to síce mníšky, ktoré spolu i bývanie tamže mat môžu.“*[8] Tento diskurz poukazuje na skutočnosť, že škola bola chápaná ako nástroj sociálnej reprodukcie. Nešlo iba o sprostredkovanie vedomostí, ale o systematické formovanie ženského habitusu nábožensky zakoreneného, disciplinovaného a lojálneho voči spoločenskému poriadku. Prebratie detskej opatrovne (materskej školy) satmárkami znamenalo, že proces formácie sa začínal už v predškolskom veku.[9]

---

[3] Konštitúcie Kongregácie Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok z roku 2015 (ďalej Konštitúcie), s. 2 – 3, 7 – 9.

[4] Hovancová, Alena: *Dejiny*, c. d., s. 24 – 29.

[5] Katona, Irma: *A szatmári irgalmas nővérek története 1696 – 1914.* rukopis. 1948, s. 153, 156, 165, 166, 169, 171 – 173.

[6] Gabzdilová, Soňa: *Školský systém na Slovensku v medzivojnovej Československej republike (1918-1938).* (e-kniha). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014, s. 6 – 7.

[7] Teológiu vyštudoval v Ríme, pôsobil aj ako vychovávateľ v rodine Apponiovcov a Festetičovcov. Okrem iného sa zaslúžil o premiestnenie katolíckej fary do novostavby Mestského domu, postavenie kostola v Bielom Potoku či generálnu opravu a rozšírenie farského kostola i rekonštrukciu kalvárie. Pozri: Dvorský, Peter et al.: *Ružomberok. Monografia mesta.* Banská Bystrica: Štúdio Harmony, 2009, s. 168 – 169.

[8] Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Liptovský Mikuláš (ďalej ŠA ZA-BY, LM), fond (ďalej f.) Magistrát mesta Ružomberok 1340 - 1923, Protokol valných a výborových zasadnutí mesta Ružomberok 1883 – 1887, s. 196 – 198.

[9] Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Liptovský Mikuláš (ďalej ŠA ZA-BY, LM) fond (ďalej f.) Magistrát mesta Ružomberok 1340 – 1923, Protokol valných a výborových zasadnutí mesta Ružomberok 1883 – 1887, s. 198 – 200.

Osobnosť sr. Kláry Boty, prvej riaditeľky školy, zohrala zásadnú úlohu pri stabilizácii a profilovaní inštitúcie. Jej vedenie kombinovalo organizačnú dôslednosť s hlbokou spiritualitou, čo vytváralo osobitý charakter školy. Verejné uznania, ktoré získala, vrátane vyznamenania z roku 1912, neboli iba osobným ocenením, ale signalizovali spoločenské uznanie formačnej funkcie školy.[10] Sr. Klára Bota sa narodila 16. januára 1837 v obci Bessenyőtelek (Hevešská župa, Maďarsko). Do rehole vstúpila v roku 1861. Štúdiá absolvovala na učiteľskom ústave v Satmári. Po jeho skončení pôsobila jeden rok v Užhorode, niekoľko rokov ako predstavená školského internátu vo Veľkom Varadíne (dnes Oradea, Biharská župa, Rumunsko) a na niekoľkých ďalších miestach ako predstavená. V roku 1883 prišla do Spišských Vlách (okres Spišská Nová Ves), prevzala vedenie tamojšieho vzdelávacieho ústavu a kláštora a z tohto miesta bola poverená v roku 1885 vedením dievčenských škôl v Ružomberku. V roku 1912 bola ocenená zlatým záslužným krížom s korunou. Išlo o najvyššie štátne vyznamenanie, ktorým sa oceňovali všeobecné zásluhy o panovníka a monarchiu alebo dlhoročná verejná služba, či zvláštne zásluhy o všeobecné blaho. Sr. Klára Bota ho dostala za dlhoročnú prácu v oblasti výchovy žien. Zomrela 12. januára 1919, pochovaná je v Ružomberku na miestnom cintoríne.[11] Identita školy sa tak formovala na priesečníku troch rovín: konfesijnej legitimizácie, lokálnej podpory a pedagogickej systematickosti. Práve v tomto období sa vytvoril model, ktorý sa neskôr ukázal ako prekvapivo odolný voči politickým zmenám.

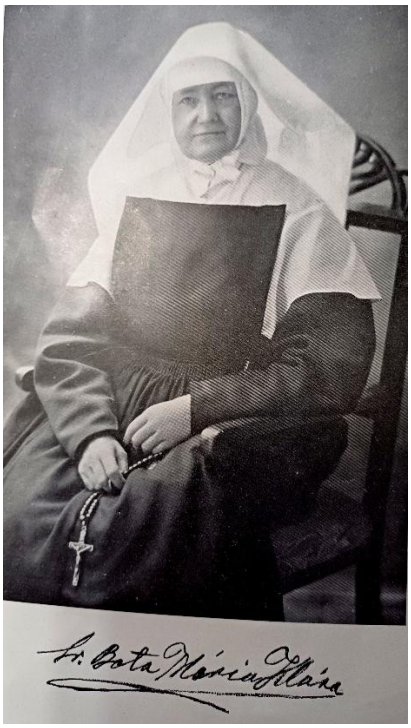

Obr. 2: sr. Klára Bota (zdroj: ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku, Az intézet Elüljárósága az 1911/12 iskolai évről, titulná strana)

2.1 Pedagogické stratégie každodennosti a disciplíny

Analýza rozvrhov hodín a organizácie školského roka ukazuje, že každodennosť nebola neutrálne organizačným rámcom, ale premyslenou pedagogickou stratégiou.

[10] ŠA ZA-BY, LM, f. Štátna meštianska dievčenská škola (ďalej ŠMDŠ) v Ružomberku, Az intézet Elüljárósága az 1910/11 iskolai évről, s. 6 – 7.

[11] Hadryová, Jana: *Korene, ktoré učia rásť. 140 rokov Základnej školy sv. Vincenta v Ružomberku 1885 – 2025.* Ružomberok : Kongregácia Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok, 2026, s. 18 – 21.

Vyučovanie prebiehalo aj v sobotu, štvrtok bol dňom voľna a popoludňajšie bloky dopĺňali dopoludňajšiu výučbu. Takto rytmizovaný čas vytváral stabilný rámec, v ktorom sa poriadok formoval ako hodnota. Vyučovali sa predmety ako maďarský jazyk, nemecký jazyk, aritmetika, geometria, geografia, dejepis, občianska náuka, prírodopis, náuka o ručných prácach, náuka o poľnohospodárstve a ručných prácach a umelecké predmety ako spev, krasopis a kreslenie na ľudovej škole a pestrá paleta nepovinných predmetov ako francúzsky jazyk, anglický jazyk, spev, hra na cimbal, husle, citaru, maľba a aranžovanie kvetov. Týždenná časová dotácia predstavovala na ľudovej škole 25 hodín, na meštianskej 27 hodín. Najvyšší rozsah výučby mali predmety ako maďarský jazyk, nemecký jazyk a aritmetika – 3 hodiny, ostatné predmety po dve a jednu hodinu.[12] Predmetová skladba smerovala k harmonickému rozvoju intelektuálnych, praktických a estetických schopností. Evidencia morálneho správania a usilovnosti naznačuje, že škola sledovala aj formovanie charakteru, nie iba vedomostný výkon.[13]

Podľa školského poriadku z roku 1914/15[14] možno disciplínu žiačok charakterizovať ako veľmi prísnu, detailne regulovanú a založenú na poslušnosti, poriadku, náboženskej výchove a kontrole správania nielen v škole, ale aj mimo nej. Školský poriadok výslovne uvádza, že spolupráca žiačok je nevyhnutná na dosiahnutie cieľov školy, preto bola každá žiačka povinná „presne a svedomite“ dodržiavať disciplinárne pravidlá. Disciplína mala predovšetkým náboženský a mravný charakter. Žiačky sa museli zúčastňovať náboženských obradov svojho vierovyznania, pričom katolícke žiačky mali presne stanovenú účasť na svätej omši, kázňach, procesiách, sviatosti zmierenia a svätom prijímaní. Od žiačok sa zároveň očakávalo úctivé správanie počas náboženských úkonov.

Veľký dôraz sa kládol na úctu k autorite. Žiačka mala byť poslušná pedagogickému zboru, prejavovať úctu starším osobám a vystupovať skromne, ohľaduplne a zdvorilo. Povinnosťou bolo dokonca zdraviť osoby, ktorým podľa spoločenských pravidiel pozdrav patril. Medzi spolužiačkami sa vyžadovala láskavosť a vzájomná úcta; zakázané boli urážky, ponižovanie, posmech či odveta. Prípadné konflikty malo riešiť vedenie školy.

Disciplína zasahovala veľmi podrobne aj do každodenného režimu žiačky. Presne sa určoval čas príchodu, vyžadovalo sa čisté a slušné oblečenie, vypracované domáce úlohy a tiché čakanie na začiatok vyučovania. Do školy sa nesmeli prinášať hračky, šperky, vreckové hodinky ani nepotrebné knihy. Sladkosti boli zakázané pod hrozbou zabavenia a aj jedlo, ktoré si žiačka priniesla, mohla zjesť iba počas určenej desaťminútovej prestávky. Mimoriadne prísne sa regulovalo správanie v budove školy. Zakázaný nebol iba hluk a nevhodné správanie, ale dokonca aj „zbytočné rozprávanie“. Žiačky nemali bez potreby chodiť po chodbách, navštevovať iné miestnosti, vyzerať cez prestávku z okna ani bez povolenia opustiť triedu či školu. Nesmeli ani navštevovať učiteľky v ich izbách.[15] Prísne bola sledovaná dochádzka a presnosť. Meškanie a neospravedlnená absencia boli neprípustné a neospravedlnené hodiny ovplyvňovali známku zo správania. Neprítomnosť bolo potrebné doložiť potvrdením rodičov alebo lekára a pri plánovanej absencii bolo potrebné vopred požiadať o povolenie.

Kontrola správania sa pritom nekončila odchodom zo školy. Žiačky mali prichádzať a odchádzať ticho a usporiadane, nesmeli postávať pred školou či výkladmi, blokovať chodník

[12] Hadryová, J.: *Korene, ktoré učia rásť,* c. d., s. 22 – 23.
[13] ŠA ZA-BY, LM, f. Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši (ďalej ŠI v LM), A liptó-rózsahegyi róm. kath. elemi leányiskola anyakönyve 1885 – 1896, inv. č. 1.
[14] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku, Az intézet Elüljárósága az 1914/15 iskolai évről, s. 36 – 39.
[15] Tento zákaz (a mnohé) ďalšie logicky a prirodzene vyplývali zo spôsobu materiálneho zabezpečenia školy. Budova školy bola zároveň kláštorom sestier, pričom školské miestnosti susedili s izbami sestier a miestnosťami kláštora.

alebo sa nechať sprevádzať nepovolenými osobami. Bez súhlasu riaditeľky sa nesmeli zúčastňovať verejných zábav, plesov, koncertov, divadelných predstavení, výletov ani tanečných hodín a nesmeli samy organizovať stretnutia či zábavy. Výstižným zhrnutím dobového ideálu žiačky je posledná časť poriadku: jej správanie doma, v škole, na ulici i voči cudzím ľuďom malo byť „skromné, ženské a vážne“. Od žiačok sa teda neočakávalo iba rešpektovanie školských pravidiel, ale celkový spôsob života zodpovedajúci dobovej predstave nábožensky a mravne vychovanej mladej ženy.

Samotný dokument neuvádza úplný zoznam konkrétnych trestov ani ich presnú hierarchiu. V poslednom bode iba stanovuje, že porušenie školského poriadku alebo iných nariadení vedenia bude trestané „postupnými trestami stanovenými príslušnými orgánmi“. Z toho možno usudzovať, že sankcie boli odstupňované podľa závažnosti alebo opakovania priestupku, ale ich jednotlivé stupne tento dokument nešpecifikuje. Niektoré konkrétne sankcie však poriadok uvádza. Za prinesenie zakázaných sladkostí hrozilo zabavenie. Neospravedlnená absencia mala vplyv na známku z občianskeho správania a ak žiačka neospravedlnene vymeškala počet hodín zodpovedajúci celému týždňu vyučovania, považovala sa za vylúčenú zo školy. Pri poškodení školského majetku sa uplatňovala hmotná zodpovednosť: škodu mala zaplatiť vinníčka, a ak sa ju nepodarilo zistiť, náhradu škody niesla celá trieda. Išlo teda aj o formu kolektívnej zodpovednosti. Pri porušení pravidiel súvisiacich s infekčnými chorobami sa výslovne uvádza disciplinárne konanie.

Celkovo teda školský poriadok predstavuje disciplínu založenú skôr na dôslednej regulácii každodenného života než iba na trestaní jednotlivých priestupkov. Jej cieľom bolo formovať žiačku k poslušnosti, presnosti, poriadkumilovnosti, nábožnosti, skromnosti a spoločensky očakávanému ženskému správaniu. Sankcie mali odstupňovaný charakter – od zabavenia zakázaných predmetov a zhoršenia známky zo správania cez náhradu škody a disciplinárne konanie až po najzávažnejší doložený následok, vylúčenie zo školy pri rozsiahlej neospravedlnenej absencii.

2.2 Duchovná formácia ako integračný princíp školského života

Ak každodennosť predstavovala organizačný rámec a disciplína nástroj internalizácie poriadku, duchovná formácia bola integračným princípom, ktorý dával týmto prvkom zmysel. Náboženská výchova patrila medzi základné predmety s pravidelnou časovou dotáciou, no jej význam presahoval rámec vyučovacích hodín.[16] Rytmus liturgického roka (účasť na svätých omšiach, sviatostný život, pestovanie čností, duchovné cvičenia, existencia Mariánskej kongregácie[17]) vytváral kolektívnu identitu založenú na zdieľanom hodnotovom horizonte. Škola tak nebola iba miestom vzdelávania, ale komunitou, v ktorej sa duchovná skúsenosť stala súčasťou každodennosti. Duchovná formácia zároveň legitimizovala disciplinárny režim. Poslušnosť a poriadok neboli prezentované ako samoúčelné požiadavky autority, ale ako súčasť kresťanskej mravnosti.

2.3 Ukončenie pôsobenia v Ružomberku

[16] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku, Az intézet Elüljárósága az 1910/11 iskolai évről, s. 4-5. ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku, Az intézet Elüljárósága az 1911/12 iskolai évről, s. 3 – 5.

[17] Podstatou tohto spoločenstva bolo nasledovanie čností Panny Márie, najmä čistoty srdca, skromnej pokory, detskej poslušnosti, mierumilovnosti a lásky ku každému. Členky sa stretávali raz týždenne pod vedením zodpovednej sestry a raz v mesiaci na bohoslužbe. Mali sa prehlbovať v chápaní podstaty praktického kresťanského života, boli povzbudzované do čím častejšieho prijímania sviatostí. O členstvo v nej bol každoročne obrovský záujem. Členkami sa však nemohli stať žiačky len tak. Sestry budúce členky najprv starostlivo pozorovali, všímali si správanie v škole i mimo nej a až v nasledujúcom šk. roku sa mohol uskutočniť ich zápis. Pozri: ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku, Az intézet Elüljárósága az 1910/11 iskolai évről, s. 5.

Pôsobenie sestier satmárok na škole sa skončilo v školskom roku 1918/1919. *„Keď po prevrate po 28. okt. 1918 miesto vyučovacej maďarskej reči nariadené bolo vyučovať rečou slovenskou, opustili sestry sv. Vincenta túto školu a v mes. aug, 1919 odišly do Szátmaru do Maďarska.“*[18] Ich posledný školský rok bol výrazne poznačený zmenou vyučovacieho jazyka, keďže po vzniku Československa bolo potrebné prejsť z maďarčiny na slovenčinu. Keďže spomedzi sestier ovládala slovenský jazyk iba jedna učiteľka, ich pedagogické pôsobenie sa sústredilo predovšetkým na vyučovanie ručných prác, kreslenia a ďalších podobných predmetov. Takýto spôsob výučby však nemohol dlhodobo zabezpečiť riadny chod školy. V snahe zabrániť jej prevzatiu štátom sa preto ružomberský farár, Andrej Hlinka, obrátil na generálnu predstavenú Školských sestier sv. Františka v kláštore v Prahe-Břevnove so žiadosťou, aby do Ružomberka vyslala sestry schopné prevziať vyučovanie a zabezpečiť ďalšie fungovanie školy.[19] Generálna predstavená jeho žiadosti vyhovela a 23. augusta 1919 prišlo do Ružomberka jedenásť Školských sestier sv. Františka. Nasledujúci deň, 24. augusta 1919, prevzali správu Rímskokatolíckej ľudovej a meštianskej dievčenskej školy.[20]

V tomto prvom období pôsobenia sestier satmárok viedla ružomberskú komunitu ako predstavená sr. Klára Bota. Bolo zvykom, že predstavená domu bola zároveň aj správkyňou, teda riaditeľkou školy. V roku 1919, od jej smrti, až do odchodu sestier z Ružomberka, bola predstavenou sr. Beata Besenszky.[21]

3 Druhé pôsobenie satmárok (1939 – 1945): kontinuita v podmienkach vojnového režimu

Udalosti tesne pred vypuknutím druhej svetovej vojny znamenali zlom nielen v celoštátnom meradle, ale aj v dejinách školstva i školy. Vznik samostatného štátu Slovákov 14. marca 1939 priniesol do školstva zmeny, ktoré sa diali pod dohľadom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS). Jedna z nich predstavovala radikálne personálne zmeny v postoch učiteľov a profesorov. Na princípe národnej príslušnosti nastal medzi rokmi 1938 – 1940 odchod viac ako 600 českých učiteľov zo Slovenska. Vo výchove a vzdelávaní sa začala uplatňovať nábožensko-mravná a národná výchova. Ďalšia zmena sa týkala štruktúry školstva. Zákonom o ľudových školách č. 308/1940 Sl. z. sa znížil počet typov ľudových škôl zo štyroch na dva, obecné a cirkevné (prestali existovať štátne a súkromné). Požiadavky na výchovu sa uplatňovali aj mimo vyučovacieho procesu, a to v organizácii Hlinkova mládež (HM), ktorá zastrešovala mimoškolské aktivity žiakov. Podobne sa pôsobilo aj na učiteľov, ktorí boli začlenení do Slovenskej pracovnej pospolitosti, stavovskej organizácie vytvorenej počas slovenského štátu, združujúcej štátnych a verejných zamestnancov a slúžiacej na ich profesijnú i ideologickú kontrolu. Princípy a požiadavky HSĽS sa pretavili aj do vydávaných učebníc.[22] Ružomberská dievčenská škola si napriek týmto zásahom zachovala rehoľný charakter. Riaditeľky sr. Kornélia Oravcová[23] a sr. Bohumila Brlajová[24] zabezpečili personálnu stabilitu a nadviazali na predchádzajúci formačný model.[25]

---

[18] ŠA Bytča, pob. LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy v Ružomberku 1919 – 1948, s. 4.

[19] ŠA ZA-BY, LM, f. Písomná pozostalosť Anton Mederly 1903 – 1938, Listy Karola Sidora Antonovi Mederlymu (1932, 1938).

[20] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Kronika, s. 4 – 5.

[21] Archív biskupského úradu, Spišská Kapitula (ďalej ABÚ SpK), f. Spišské biskupstvo, Protokol D, č. 110.

[22] Kázmerová, Ľubica: Riadiace orgány a štruktúra školstva počas autonómie Slovenskej krajiny a v rokoch 1939 – 1945. In: Kudláčová, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939 - 1945.* Trnava: Typi universitatis Tyrnaviensis, 2015, s. 106-111.

[23] Sestra Kornélia Oravcová, civilným menom Anna Oravcová, sa narodila 3. januára 1900 v Betliari, rodičom Jozefovi a Júlii, rod. Kubíkovej. Štúdiá absolvovala v rodnom Betliari, Rožňave, Trnave, Banskej Bystrici a Bratislave. Ľudovú školu navštevovala v rodisku v rokoch 1906 – 1912. Pokračovala v Rožňave navštevovaním

Podobná situácia, aká bola pri odchode sestier satmárok v roku 1919, nastala i po zmene štátneho zriadenia v roku 1939. Mestské zastupiteľstvo na zasadnutí 1. apríla 1939 prijalo uznesenie, ktorým zrušilo františkánkam zmluvu zo 16. augusta 1919, pričom zmluvný pomer bol zrušený k 30. júnu 1939.[26] Tak, ako sa v roku 1919 stali satmárky nežiadúcimi kvôli výučbe v maďarskom jazyku, rovnako sa po vzniku nového štátu stali sestry františkánky nežiadúcimi pre svoj český pôvod. Od tohto sa odvíjali ďalšie kroky k etablovaniu sestier satmárok na Slovensku, a to prosba sr. Villanovy Škoblovej adresovaná spišskému biskupovi Jánovi Vojtaššákovi o dovolenie pôsobiť na území jeho diecézy s odvolaním sa na uzavretú zmluvu s mestom Ružomberok o prevzatí dievčenských škôl. Biskup dovolenie udelil.[27] Pri prevzatí školy 2. mája 1939 boli prítomné sr. Vincentia Škoblová, predstavená komunity v Bratislave a sr. Kornélia Oravcová. Hneď na druhý deň prišla do Ružomberka sr. Villanova Škoblová zo Satmáru.[28] Príchod do školy opisovali sestry satmárky s veľkým citovým pohnutím: *„Po mnohých útrapách prežitých na zabranom území, chvála dobrotivému Pánu Bohu, zas sme len vo svojom. Hej, sme v našom milovanom, teraz už slobodnom štáte slovenskom. Bárs je len kúsok zeme, ktorú môžeme menovať svojou, predsa tak cítime, akoby náš bol celý svet.“*[29]

Vojnové udalosti však dramaticky narušili každodennosť. Začiatky školských rokov boli posúvané, budova školy bola využívaná vojenskými jednotkami a časť priestorov slúžila ako lazaret pre ranených. Vyučovanie sa opakovane prerušovalo alebo prebiehalo v obmedzených podmienkach.[30] Práve v týchto situáciách sa ukázala odolnosť formačného modelu. Snaha zachovať pravidelnosť výučby a liturgický rytmus poukazuje na to, že každodennosť nebola vnímaná ako sekundárna organizačná otázka, ale ako základný prvok identity školy. Kontinuita režimu, hoci obmedzená, fungovala ako stabilizačný prvok v čase spoločenskej neistoty.

---

meštianskej školy v rokoch 1914 – 1918 a tiež jedným ročníkom gymnázia v šk. roku 1918/19. Ďalšie štúdiá absolvovala v Trnave na učiteľskom ústave, kde 20. júna 1926 dosiahla učiteľskú dospelosť. V roku 1928 sa stala spôsobilou vyučovať na ľudových školách a tiež vyučovať náboženstvo skúškou v Banskej Bystrici. Odbornú skúšku na spôsobilosť vyučovať na meštianskych školách absolvovala 31. mája 1939 v Bratislave. Okrem slovenčiny ovládala aj maďarčinu. Doplňujúce štúdium zahŕňalo vysokoškolský kurz pre vzdelanie kandidátov učiteľstva na meštianskych školách v Banskej Bystrici v rozsahu 185 hodín v júli 1936 a tiež samaritánsky kurz v Rožňave v júni 1937. Funkciu riaditeľky zastávala počas celého obdobia druhého pôsobenia satmárok v Ružomberku, a to v rokoch 1939 – 1945. Okrem toho v priebehu rokov učila slovenčinu, občianska náuku, prírodovedu, prírodopis, písanie, chémiu, matematiku, geometriu, rysovanie a písanie na stroji. Zomrela 19. apríla 1959 v Bytčici. Pozri: ŠA ZA-BY, LM, f. Okresný národný výbor v Ružomberku (ďalej ONV RK), Osobný spis Anny Kornélie Oravcovej, fk. 307, inv. č. 1747.

[24] Sestra Bohumila Brlajová, civilným menom Margita Brlajová, sa narodila 6. novembra 1909 v Novej Bani. Štúdiá absolvovala v Novej Bani a Trnave. V júli 1926 vstúpila v Rožňave do rehole. Na meštianskej škole od roku 1939/40 vyučovala tri roky občiansku náuku, písanie a telesnú výchovu. 1. septembra prebrala vedenie oddelenej ľudovej dievčenskej školy. Po roku 1950, keď prebehla likvidácia ženských kláštorov, pôsobila v Ústave sociálne starostlivosti v Slatinke, neskôr v Rožňave a Slovenskej Ľupči a od roku 1969 až do svojej smrti 12. augusta 1984 pôsobila v Ružomberku. Pozri: ŠA ZA-BY, LM, f. ONV v RK, Referát pre všeobecné veci vnútorné, Osobné dotazníky Milosrdných sestier sv. Vincenta, k. 89, rok 1950; Registratúra Generalátu milosrdných sestier sv .Vincenta – satmárok vo Vrícku (ďalej RG SMVS), Kronika slovenskej provincie a ružomberského domu 1939 – 1971, rok 195; RG SMVS, Kronika domov slovenskej provincie k roku 1980, ružomberský dom, rok 1969; RG SMVS, Nekrológ Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok.

[25] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy v Ružomberku 1919 – 1948, s. 237.

[26] ABÚ SpK, f. Spišské biskupstvo, Protokol 1939, k. 1939/D, E.

[27] tamže

[28] RG SMVS, Kronika slovenskej provincie a ružomberského domu 1939 – 1971.

[29] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy v Ružomberku 1919 – 1948, s. 192.

[30] RG SMVS, Kronika slovenskej provincie a ružomberského domu 1939 – 1971, roky 1939 – 1945.

3.1 Okolnosti vzniku slovenskej provincie sestier satmárok

Vznik samostatnej slovenskej provincie Milosrdných sestier sv. Vincenta – Satmárok úzko súvisel s politickými a územnými zmenami po prvej svetovej vojne. Po vzniku Československej republiky v roku 1918 boli rehoľné domy sestier v Ružomberku, Levoči, Tvrdošíne a Spišských Vlachoch zrušené a sestry sa z väčšej časti vrátili do materského domu v Satmári. Rehoľné domy, ktoré zostali na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi, bolo zároveň potrebné organizačne zjednotiť, keďže spojenie s materským domom v Satmári sa v dôsledku nových štátnych hraníc skomplikovalo. Základy samostatnej slovenskej provincie položila generálna predstavená, sr. Edita Doleschalová.[31]

K formálnemu ustanoveniu slovenskej provincie došlo v roku 1928 na základe „Modus vivendi“, pričom jej existenciu následne úradne potvrdil Rím. Sídlom provincie sa stala Rožňava a za prvú provinciálnu predstavenú bola väčšinou hlasov zvolená sr. Flávia Névery, ktorá provinciu viedla až do roku 1939. Postupne sa provincia rozvíjala a do novembra 1938 mala na Slovensku spolu 22 rehoľných domov.[32]

Ďalší zásadný zlom priniesli politické udalosti roku 1938 a zmeny hraníc po Viedenskej arbitráži z 2. novembra 1938. Južné oblasti Slovenska boli pričlenené k Maďarsku a spolu s nimi pripadla Maďarsku aj Rožňava, dovtedajšie sídlo slovenskej provincie. Rehoľné domy na Slovensku tak zostali bez svojho provinciálneho centra a zároveň sa ich počet výrazne znížil. Na území Slovenska zostalo iba päť domov – tri v Banskej Štiavnici, jeden v Pavlovciach nad Uhom a jeden v Bratislave. Vzniknutá situácia si vyžadovala nové organizačné usporiadanie provincie. Slovenské ministerstvo preto naliehalo na vyriešenie otázky jej vedenia. Hlavné predstavenstvo v Satmári povolalo predstavenú, sr. Villanovu Škoblovú z Levíc a generálna predstavená sr. Leonarda Marosan ju 28. januára 1939 poverila znovuzriadením slovenskej provincie. Dňa 17. marca 1939 bola sr. Villanova vyslaná zo Satmáru na Slovensko, aby osobne vyhľadala vhodné miesto pre nové sídlo provincie.[33]

Ako najvhodnejšie riešenie sa ukázal Ružomberok, kde satmárky pôsobili už v minulosti, no v roku 1919 boli nútené tamojší kláštor opustiť. V tom čase v ružomberskej kláštornej škole pôsobili české Školské sestry sv. Františka. Politické pomery roku 1939 však priniesli zmenu. Ministerské nariadenie z apríla 1939 stanovilo, že od 1. mája nesmú na verejných školách pôsobiť učiteľky českej národnosti. České sestry preto Ružomberok opustili; do konca školského roka zostali vyučovať iba tri sestry františkánky slovenskej národnosti. Mestské zastupiteľstvo zároveň 1. apríla 1939 rozhodlo o ukončení zmluvy so Školskými sestrami sv. Františka k 30. júnu 1939.[34]

Mesto následne rozhodlo, že od školského roka 1939/1940 budú kláštor, dievčenská ľudová a meštianska škola i sirotinec zverené slovenskej provincii Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok. Toto rozhodnutie zodpovedalo aj vtedajšej politike Ministerstva školstva a národnej osvety, podľa ktorej mali na Slovensku pôsobiť predovšetkým rehole so sídlom provincie na Slovensku a s členkami so slovenskou štátnou príslušnosťou. Dôležitým dôvodom bola tiež snaha zabezpečiť pracovné miesta slovenským učiteľským silám, ktoré v dôsledku územných zmien zostali bez pôsobiska.

Dňa 3. mája 1939 bola v Ružomberku podpísaná zmluva o prevzatí školy. Sr. Villanovu Škoblovú pri tomto úkone zastupovali sr. Vincentia Škoblová a sr. Kornélia Oravcová, ktorá sa stala riaditeľkou školy. Postupne do Ružomberka prišli aj ďalšie sestry.

[31] Hovancová, A.: *Dejiny,* c. d., s. 44.
[32] tamže.
[33] tamže, s. 44-45.
[34] tamže, s. 45.

Prevzatie ružomberského kláštora a školy tak vytvorilo podmienky na obnovenie stabilného centra slovenskej provincie.[35]

Proces jej reorganizácie bol zavŕšený v lete 1939. Generálna rada 29. júna 1939 vymenovala sr. Villanovu Škoblovú za provinciálnu predstavenú slovenskej provincie, ktorej sídlom sa stal Ružomberok. Tým sa po strate pôvodného sídla v Rožňave vytvorilo nové centrum provincie a začala sa ďalšia etapa pôsobenia Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok na Slovensku. Sr. Villanova sa podľa schematizmu spišskej diecézy uvádzala zároveň aj ako predstavená domu, pričom na pozíciách riaditeliek boli sr. Kornélia Oravcová a neskôr, po presídlení ľudovej školy do inej budovy sr. Bohumila Brlajová.[36]

Sr. Villanova, vlastným menom Štefánia Škoblová, sa narodila 17. februára 1886 v Liskovej. Štúdiá absolvovala v Ružomberku a Satmári. Počas svojho života pôsobila v Tvrdošíne, kde spolupracovala s vtedajším kaplánom, neskôr biskupom Jánom Vojtaššákom, ďalej v Rožňave, Leviciach, Ružomberku, Varnsdorfe, Slovenskej Ľupči, Pohorelskej Maši. V roku 1938 sa stala prvou slovenskou provinciálnou predstavenou. Zomrela 7. júla 1971 v Pohorelskej Maši, pochovaná je v Ružomberku.[37]

Obr. 3: šk. rok 1944/45 (zdroj: Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy, šk. rok 1944/45)

3.2 Každodennosť a formačný model školy v rokoch 1939 – 1945

Návrat sestier satmárok do Ružomberka v roku 1939 neznamenal iba personálnu zmenu vo vedení školy, ale aj obnovenie modelu výchovy, ktorý spájal vzdelávanie s náboženskou, mravnou a sociálnou formáciou žiačok. Tento model však musel fungovať v zásadne odlišných politických a spoločenských podmienkach než počas prvého obdobia ich pôsobenia. Po vzniku Slovenského štátu sa požiadavky na výchovu a vzdelávanie výraznejšie prepojili s národnou a štátnou ideológiou. Od učiteľov sa očakával nielen odborný výkon, ale aj postoj uvedomelého občana a kresťana, pričom boli povinní skladať prísahu vernosti štátu. Národná a náboženská výchova prenikala aj do mimoškolskej činnosti a učitelia boli povinní viesť o svojich aktivitách záznamy.

[35] tamže, s. 46.
[36] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy v Ružomberku 1919 – 1948, šk. rok 1944/45.
[37] ŠA ZA-BY, LM, f. ONV v RK, Referát pre všeobecné veci vnútorné, Osobné dotazníky Milosrdných sestier sv. Vincenta, k. 89, rok 1950; RG SMVS, Pánčiová, Bernadeta: *Prvá slovenská provinciálna predstavená*. Vrícko: Kongregácia milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok, 1966, s. 24 – 46.

Napriek ideologickému rámcu možno vo vnútornom živote školy identifikovať pokračovanie viacerých prvkov charakteristických pre predchádzajúce pôsobenie sestier. Každodennosť zostávala organizovaným priestorom výchovy, v ktorom sa prostredníctvom pravidelnosti, poriadku, kontroly a osobného kontaktu s učiteľkou formovalo správanie žiačok. Výrazne sa pritom prejavovala snaha o jednotný pedagogický postup. Hospitácie riaditeľky neboli zamerané iba na kontrolu úrovne vyučovania, ale aj na dodržiavanie spoločných výchovných zásad. Učiteľky mali vyučovať prakticky a názorne, poskytovať žiačkam dostatok priestoru na samostatnú prácu a popri hromadnej výchove nezanedbávať individuálny prístup. Dôležitou požiadavkou bolo vytvárať také prostredie, aby sa deti v škole dobre cítili a aby sa pri vzdelávaní „napĺňalo sa i srdce, nielen hlava“.[38]

Formačné pôsobenie učiteliek sa neobmedzovalo na vyučovaciu hodinu. Riaditeľka odporúčala využívať prestávky na pozorovanie žiačok a neformálne rozhovory s nimi. Učiteľky mali podľa možností spoznávať aj rodinné prostredie svojich žiačok prostredníctvom návštev v ich domácnostiach. Takýto kontakt umožňoval lepšie porozumieť správaniu a potrebám dieťaťa a súčasne bol vnímaný ako príležitosť k apoštolátu. Škola sa tak neusilovala formovať žiačku izolovane od jej rodinného prostredia, ale v spolupráci s ním.[39]

3.3 Disciplína ako súčasť výchovy

Disciplína zostávala významným prvkom školského života, v porovnaní so školským poriadkom z obdobia pred rokom 1919 však možno v pedagogických pokynoch sledovať výraznejšie zdôrazňovanie individuálneho prístupu. Trest sa naďalej považoval za legitímny výchovný prostriedok, nemal však byť samoúčelný. Učiteľka mala pred jeho uložením prihliadať na osobnosť žiačky a na prostredie, z ktorého pochádzala. Prísnosť mala byť sprevádzaná starostlivou láskou. Zakázané bolo napríklad používať opisovanie textov ako formu trestu alebo potrestať celú triedu za previnenie jednotlivca. Ak žiačka zostala za trest po skončení vyučovania v škole, musela byť pod dozorom a zároveň mala dostať primeranú činnosť.[40]

Kontrola správania žiačok zároveň presahovala samotný priestor triedy. Učiteľky vykonávali dozor počas prestávok a pozornosť venovali aj príchodu a odchodu zo školy. V školskom roku 1942/43 sa napríklad riešilo správanie žiačok, ktoré do školy dochádzali vlakom alebo pešo. Zaviedol sa ich spoločný príchod a odchod pod vedením určenej žiačky. Pešie žiačky sa pri odchode zo školy zoraďovali podľa ulíc a spoločne odchádzali domov. Pre dievčatá, ktoré po príchode vlakom museli čakať, bolo na školskom dvore vytvorené ihrisko, aby mohli voľný čas tráviť organizovaným spôsobom. Disciplína v období Slovenského štátu však nadobudla aj ideologický rozmer. Výchova a vzdelávanie sa mali riadiť požiadavkami rodiny, školy, cirkvi a štátu a od októbra 1939 sa zaviedlo povinné zdravenie pozdravom „Na stráž“. Keď sa medzi žiačkami objavili protivlastenecké letáky, učiteľský zbor reagoval požiadavkou intenzívnejšej národnej a štátnej výchovy, predovšetkým prostredníctvom vlastivedy. Školská disciplína sa tak nachádzala na priesečníku tradičnej kresťanskej mravnej výchovy a požiadaviek dobovej štátnej ideológie.[41]

3.4 Vojna a narušenie organizovanej každodennosti

[38] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 – 1944, Zápisnica č. 5 zo 16. marca 1940, Zápisnica z 19. júna 1942.
[39] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 - 1944, 1943 - 1949.
[40] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Zápisnice o schôdzach rodičovského združenia 1939 - 1950.
[41] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Zápisnice o schôdzach rodičovského združenia 1939 – 1950.

Najvýraznejšou skúškou zaužívaného školského rytmu sa stali vojnové udalosti. Už začiatok školského roka 1939/40 bol posunutý, pretože učebne obsadilo nemecké vojsko postupujúce smerom do Poľska. V nasledujúcom období sa ľudová a meštianska škola pre nedostatok priestorov striedali vo vyučovaní s chlapčenskou ľudovou školou. Začiatok školského roka 1943/44 bol pre vojnové pomery a zapojenie učiteľov do poľnohospodárskych prác posunutý až na 1. októbra.[42]

Najťažšie podmienky priniesol školský rok 1944/45. Školskú budovu najskôr obsadili partizáni a vyučovanie sa mohlo začať až 6. novembra 1944. Nedostatok priestorov si vyžiadal striedavé vyučovanie – dopoludnia budovu využívalo gymnázium a popoludní dievčenská ľudová a meštianska škola. Pred Vianocami školu obsadilo nemecké vojsko a štyri učebne boli premenené na nemocničné priestory pre ranených. Situácia sa v januári 1945 ešte zhoršila. V budove školy bolo podľa kroniky umiestnených približne 700 chorých, ktorí ležali nielen v učebniach, ale aj na chodbách. Vyučovanie bolo opakovane prerušené a po odchode nemeckého vojska školu začiatkom apríla obsadili sovietski vojaci.[43]

Práve vojnové obdobie ukazuje význam organizovanej každodennosti pre identitu školy. Pravidelný školský režim bol vonkajšími okolnosťami opakovane narúšaný, no učiteľský zbor sa vždy po vytvorení aspoň minimálnych podmienok usiloval vyučovanie obnoviť. Každodennosť preto nemožno chápať iba ako technickú organizáciu školského času. V podmienkach vojny sa jej zachovávanie stávalo prostriedkom stabilizácie života žiačok a udržiavania kontinuity školy.

3.5 Sociálny rozmer a praktická realizácia vincentínskej charizmy

Osobitným prvkom formačného pôsobenia školy bola sociálna starostlivosť, v ktorej možno vidieť praktické uskutočňovanie vincentínskej charizmy. Pozornosť sa venovala predovšetkým chudobným žiačkam. Učiteľky im v spolupráci s miestnymi firmami zabezpečovali oblečenie, obuv a školské potreby a podľa potreby im zapožičiavali učebnice. V zimnom období zabezpečovala Okresná starostlivosť o mládež pre chudobné žiačky mlieko a pečivo.[44]

Významnou formou pomoci bola stravovacia akcia. Od januára do mája sa v školskej kuchyni pripravovalo jedlo pre chudobné deti ľudovej, meštianskej i chlapčenskej ľudovej školy. Žiaci dostávali polievku a chlieb, pričom v školskom roku 1943/44 bolo takýmto spôsobom zabezpečené stravovanie pre 117 detí. Sociálne cítenie sa zároveň rozvíjalo aj u samotných žiačok. Počas zimy plietli pre vojakov čiapky a pančuchy a na pomoc im venovali aj výťažok z fašiangového divadelného predstavenia.[45]

Takto chápaná sociálna činnosť nebola oddelenou charitatívnou aktivitou školy, ale prirodzenou súčasťou jej výchovného pôsobenia. Hodnoty solidarity, služby a citlivosti voči potrebám druhých sa sprostredkúvali nielen slovom, ale konkrétnou každodennou skúsenosťou. Práve v tomto rozmere možno identifikovať jedno z najvýraznejších prepojení medzi vincentínskou charizmou sestier a pedagogickou identitou školy.

3.6 Duchovná formácia ako súčasť každodenného rytmu

[42] RG SMVS, Kronika slovenskej provincie a ružomberského domu 1939 – 1971, rok 1944.
[43] RG SMVS, Kronika slovenskej provincie a ružomberského domu 1939 – 1971, rok 1945.
[44] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy v Ružomberku 1919 – 1948; ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 – 1944, 1943 – 1949; ŠA ZA-BY, LM, f. ŠI v RK, Osobný spis Márie Honoráty Pomfyovej, k. 31, inv. č. 116.
[45] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy v Ružomberku 1919 – 1948, šk. rok 1939 – 1945.

Duchovná formácia žiačok ani počas druhého obdobia pôsobenia satmárok nebola obmedzená iba na vyučovanie náboženstva. Náboženský život bol začlenený do rytmu celého školského roka. Školský rok sa každoročne začínal a končil slávnostnou bohoslužbou, pričom pozornosť sa venovala aj účasti žiačok na nedeľných a sviatočných svätých omšiach. Na podnet katechétu bola táto účasť kontrolovaná a učiteľky pomáhali aj pri kontrole účasti na sviatosti zmierenia. Pravidelnou súčasťou duchovnej formácie boli duchovné cvičenia žiačok meštianskej školy pred veľkonočnými prázdninami, príprava na prvé sväté prijímanie a pôsobenie náboženských spolkov. Medzi nimi mala svoje miesto Mariánska kongregácia a Garda Božského srdca. Duchovná a kultúrna činnosť pritom neboli striktne oddelené – členky Mariánskej kongregácie sa napríklad zapájali do prípravy divadelných predstavení.[46]

Duchovná formácia tak vytvárala rámec, ktorý prepájal vyučovanie, každodenné správanie, voľný čas i kultúrnu činnosť žiačok. Náboženskosť nepredstavovala iba jeden z predmetov, ale hodnotový horizont, v ktorom sa interpretovali požiadavky na správanie, medziľudské vzťahy a zodpovednosť jednotlivca.

3.7 Prerušenie kontinuity v rokoch 1945 – 1950

Koniec druhej svetovej vojny priniesol zásadnú zmenu podmienok, v ktorých sa dovtedajší formačný model realizoval. Zmena politického režimu sa veľmi rýchlo premietla do vedenia a charakteru školy. Dovtedajšia riaditeľka sr. Kornélia Oravcová bola v školskom roku 1945/46 zbavená funkcie a v septembri 1945 ju nahradil civilný riaditeľ Martin Lenko. Pri prevzatí školy síce skonštatoval, že pod vedením sr. Kornélie bola škola po každej stránke vedená vzorne, samotná zmena vedenia však signalizovala začiatok zásadnej premeny jej dovtedajšieho charakteru.[47]

Zmeny sa bezprostredne dotkli duchovnej formácie. Už v marci 1945 bola zrušená povinná účasť žiakov na náboženských úkonoch a zmenilo sa aj postavenie vyučovania náboženstva. Postupne sa začal oslabovať dovtedajší model, v ktorom bola náboženská výchova prirodzenou súčasťou každodenného života školy. Napriek novým pomerom sa sestry spočiatku usilovali prispôsobiť novým učebným požiadavkám a zároveň pokračovať v pedagogickej práci.

Mimoriadne významným dokladom toho, že dovtedajšia identita školy nebola spätá iba so sestrami, ale prenikla aj do rodičovskej komunity, je zasadnutie rodičovského združenia z 11. novembra 1945. Stretnutie sa nieslo v napätej atmosfére a rodičia sa jednoznačne postavili za zachovanie katolíckeho charakteru školy a pôsobenie rehoľných učiteliek. Protestovali proti obmedzovaniu náboženskej výchovy, zákazu náboženských piesní počas prestávok či zásahom do tradičnej náboženskej výzdoby tried. Ich postoj vyústil do otvoreného vyjadrenia podpory sestrám a požiadavky, aby na škole naďalej pôsobili rehoľné učiteľky.[48]

Postupná strata vplyvu sestier na školu bola sprevádzaná aj konfliktmi týkajúcimi sa samotnej budovy. Tá bola totiž súčasne školou, kláštorom a od roku 1939 tiež sídlom slovenskej provincie satmárok. Po poštátnení vznikali spory o využívanie jednotlivých miestností a o rešpektovanie klauzúrnych priestorov sestier. Napriek zásahom biskupstva a

[46] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy v Ružomberku 1919 -1948.
[47] RG SMVS, Kronika slovenskej provincie a ružomberského domu 1939 – 1970, rok 1945.
[48] ŠA ZA-BY, LM, f. ŠMDŠ v Ružomberku 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1943 – 1949, šk. rok 1945/46.

snahám o nápravu sa pôvodná správa školy sestrám nevrátila a v júli 1948 bola škola stavebne oddelená od kláštora.[49]

Proces postupného vytláčania sestier zo školského prostredia vyvrcholil v roku 1950. Dňa 29. augusta prišli pred provinciálny kláštor príslušníci Štátnej bezpečnosti a sestry dostali príkaz opustiť kláštor iba s najnevyhnutnejšou batožinou. Tým sa ich priame pôsobenie v prostredí školy a kláštora násilne prerušilo.[50]

Rok 1950 preto možno chápať ako definitívne prerušenie inštitucionálnej kontinuity formačného modelu, ktorý satmárky v Ružomberku vytvárali od roku 1885 a po dvadsaťročnej prestávke obnovili v roku 1939. Neznamenalo to však úplný zánik jeho hodnotového odkazu. Postoj rodičov po roku 1945 ukazuje, že kresťanský charakter školy, spojenie vzdelávania s výchovou a pôsobenie rehoľných učiteliek už neboli vnímané iba ako interná záležitosť kongregácie. Stali sa súčasťou kolektívnej pamäti časti miestnej komunity. Práve tento moment vytvára dôležitý interpretačný most k obnoveniu cirkevnej školy po roku 1991: kontinuita sa po štyroch desaťročiach nemohla obnoviť na úrovni nezmenených organizačných foriem, mohla však nadviazať na hodnoty a predstavu o charaktere školy, ktoré pretrvali napriek zániku ich pôvodného inštitucionálneho rámca.

3.8 Akcia R v Ružomberku

Akcia R predstavovala zásah komunistického režimu proti ženským reholiam, ktorého cieľom bolo sústredenie rehoľníčok z dovtedajších kláštorov a rehoľných domov do určených sústreďovacích objektov a následné prevzatie či nové využitie uvoľnených budov. V Žilinskom kraji sa uskutočňovala na prelome augusta a septembra 1950.

Oficiálne materiály prezentovali zásah ako organizačné opatrenie, ktoré malo viesť k „dobrovoľnému sústredeniu“ rehoľníčok. Ako dôvody sa uvádzali tvrdenia, že ženské rehole nevykonávajú prospešnú činnosť, že niektoré predstavené údajne vychovávajú svoje zverenkyne v nepriateľskom postoji voči ľudovodemokratickému zriadeniu a že kláštorné budovy nie sú dostatočne využité. Rehoľníčky sa preto mali sústrediť do menšieho počtu objektov, kde mali podľa oficiálnej argumentácie pokračovať vo svojom rehoľnom poslaní.[51] Samotné tajné smernice však ukazujú, že išlo o centrálne pripravenú a detailne riadenú akciu štátnych orgánov, pri ktorej sa počítalo aj s použitím bezpečnostných zložiek v prípade odporu.[52]

Príprava Akcie R bola veľmi podrobná. V dňoch pred jej uskutočnením mali ONV zabezpečiť nepretržitú službu, pohotovosť vedúcich funkcionárov a spoluprácu predstaviteľov národných výborov, cirkevných tajomníkov, ľudovej správy, masových organizácií a bezpečnostných orgánov. Funkcionári určení na realizáciu zásahu boli zvolaní na inštruktáž a následne sa mali vrátiť do svojich okresov. Osobitná pozornosť sa venovala aj náladám obyvateľstva v okolí kláštorov. Štátne orgány mali medzi veriacimi viesť vysvetľovaciu kampaň a sledovať možné prejavy nesúhlasu. Samotné vysťahovanie bolo naplánované ako presne koordinovaná operácia. Predseda ONV, okresný cirkevný tajomník a ďalší poverení funkcionári mali pred zásahom navštíviť obec s dotknutým kláštorom a zabezpečiť, aby miestni predstavitelia pomáhali udržiavať pokoj. Po príchode do kláštora mal splnomocnenec

[49] ABÚ SpK, f. Spišské biskupstvo, List biskupa Vojtaššáka Karolovi Kaučiarikovi zo 6. septembra 1946, č. 2207, List biskupa Vojtaššáka Martinovi Števčekovi zo 6. septembra 1946, č. 2207. ŠA ZA-BY, LM, f. Osemročná stredná škola v Ružomberku (ďalej OSŠ) 1953 – 1960, Kronika Strednej školy dievčenskej 1948 – 1970.

[50] RG SMVS, Kronika slovenskej provincie v rokoch 1950 – 1980, s. 2 – 3.

[51] ŠA ZA-BY, LM, f. Okresný národný výbor (ďalej ONV), cirkevné oddelenie Ružomberok, č. 370/1950. Pokyny k prevedeniu Akcie R.

[52] ŠA ZA-BY, LM, f. Okresný národný výbor (ďalej ONV), cirkevné oddelenie Ružomberok, č. 370/1950. Pokyny k prevedeniu Akcie R – tajné smernice.

predložiť predstavenej príslušné rozhodnutie a požadovať presťahovanie rehoľníčok do určeného sústreďovacieho kláštora. Dokumenty pritom výslovne počítali aj s možnosťou odporu. Ak by sa rehoľníčky odmietli podriadiť alebo by podľa hodnotenia úradov hrozili „výtržnosti“, mali neuniformované bezpečnostné orgány uzavrieť vchod, zabrániť styku rehoľníčok s okolím a vysťahovanie uskutočniť nútene a čo najrýchlejšie.[53]

Osobitne bol upravený postup voči novickám a rehoľníčkam, ktoré by sa rozhodli z rehole vystúpiť. Novicky bez pracovného zaradenia sa mali rozhodnúť, či chcú kláštor opustiť; následne ich mali úrady zaradiť do pracovného procesu. Podobne sa malo postupovať voči rehoľníčkam, ktoré by namiesto presunu do sústreďovacieho kláštora zvolili odchod z rehole. Celá operácia tak nesmerovala iba k fyzickému premiestneniu komunít, ale zároveň vytvárala tlak na ich personálne oslabenie.

Pre Ružomberok je mimoriadne významný plán Žilinského kraja z 29. augusta 1950. V samotnom Ružomberku sa zásah týkal predovšetkým Milosrdných sestier sv. Vincenta. V ich ústrednom dome na vtedajšom Revolučnom námestí č. 7 dokument evidoval 15 rehoľníčok a 93 noviciek. Plán určoval, že pätnásť rehoľníčok má byť odsunutých do Rožňavy, zatiaľ čo novicky, pokiaľ nemali zložené sľuby, mali odísť domov. Dokument pritom výslovne uvádzal, že išlo o ústredný dom rehole a že objekt bol jej vlastníctvom.[54]

Ďalšou ružomberskou inštitúciou bol rímskokatolícky sirotinec a starobinec, v ktorom pôsobilo sedem Milosrdných sestier sv. Vincenta. Aj tie mali byť podľa plánu premiestnené do Rožňavy. Budova sirotinca bola podľa dokumentu vlastníctvom rehole. Zásah teda v Ružomberku nepostihoval iba klasický kláštorný objekt, ale aj zariadenia sociálnej a charitatívnej starostlivosti, v ktorých rehoľníčky dovtedy pôsobili. Tieto údaje zároveň ukazujú, že pri Akcii R sa dôsledne sledovala vlastnícka povaha jednotlivých objektov. Úrady evidovali, či budova patrila reholi, cirkvi, štátu alebo inému vlastníkovi a čo sa s ňou malo po vysťahovaní stať. Po odchode rehoľníčok mal kláštor alebo rehoľný objekt prevziať okresný cirkevný tajomník, prípadne osobitne určený hospodársky splnomocnenec.[55]

S vysťahovaním bol preto bezprostredne spojený súpis majetku. Tajné pokyny Slovenského úradu pre veci cirkevné stanovovali, že súpis má vykonať splnomocnenec za pomoci dvojčlennej komisie. Po zásahu mali byť miestnosti zapečatené a postupne otvárané iba na účely inventarizácie. Evidovať sa mal hnuteľný i nehnuteľný majetok, majetkové práva, pohľadávky, nehnuteľnosti, účtovné doklady, cennosti, hospodárske zariadenie a podľa potreby aj hospodárske zvieratá či zásoby. Osobný majetok rehoľníčok, ktorý si mohli vziať so sebou, sa do súpisu zahrnúť nemal. V prípade Ružomberka sa zachovala aj konkrétna zápisnica z 29. augusta 1950 o spísaní majetku sestier Rádu milosrdných sestier sv. Vincenta v rímskokatolíckom sirotinci. Za štátny cirkevný úrad bol pri súpise prítomný splnomocnenec Otilia Horníková a za ONV v Ružomberku Štefan Kapala, prednosta referátu. Zápisnica uvádza, že podľa stanoviska prítomných rehoľné sestry v tomto ústave nemali vlastný hnuteľný ani nehnuteľný majetok, pretože zariadenie patrilo ústavu, ktorý bol pod správou a dozorom verejnej správy. Pri tejto príležitosti bol preto spísaný najmä inventár kaplnky. Súpis

[53] ŠA ZA-BY, LM, f. Okresný národný výbor (ďalej ONV), cirkevné oddelenie Ružomberok, č. 370/1950. Pokyny k prevedeniu Akcie R.

[54] ŠA ZA-BY, LM, f. Okresný národný výbor (ďalej ONV), cirkevné oddelenie Ružomberok, č. 370/1950. Pokyny k prevedeniu Akcie R. Plán sústredenia ženských reholí v Žilinskom kraji – Ružomberok, 29. VIII. 1950.

[55] ŠA ZA-BY, LM, f. Okresný národný výbor (ďalej ONV), cirkevné oddelenie Ružomberok, č. 370/1950. Pokyny k prevedeniu Akcie R. Pokyny k prevedeniu Akcie R; Pokyny pre prevedenie súpisu cirkevného majetku v ženských kláštoroch.

bol ukončený 30. augusta 1950. Zachovaný inventár pritom podrobne zaznamenáva desiatky liturgických predmetov, obrazov, sôch, textílií a ďalšieho zariadenia kaplnky.[56]

Podľa zachovanej situačnej správy rehoľníčky počas zásahu „nerobili žiadne ťažkosti" a ich správanie bolo „slušné až k nastúpeniu cesty do ich sústredenia". Sťahovanie malo podľa hlásenia prebiehať hladko, pretože bolo k dispozícii dostatočné množstvo motorových vozidiel. Takéto hodnotenia však treba čítať ako jazyk úradného dokumentu orgánov, ktoré akciu organizovali a uskutočňovali. Na druhej strane samotná existencia podrobných bezpečnostných smerníc, príprav na izolovanie kláštorov a možnosti núteného vysťahovania ukazuje, že štát počítal s odporom rehoľníčok aj miestneho obyvateľstva.[57]

Ružomberok mal v rámci Akcie R osobitný význam aj vzhľadom na veľkosť tunajšej komunity Milosrdných sestier sv. Vincenta. Kým v mnohých menších komunitách Žilinského kraja pôsobilo iba niekoľko rehoľníčok, ústredný dom v Ružomberku sústreďoval pätnásť sestier a až deväťdesiattri noviciek. Spolu so siedmimi sestrami zo sirotinca a starobinca tak išlo o výrazné centrum ženského rehoľného života. Plánované rozdelenie tejto komunity – presun rehoľníčok do Rožňavy a odchod noviciek bez sľubov domov – znamenalo faktickú likvidáciu dovtedajšieho personálneho zázemia rehole v meste. Krajská rekapitulácia z 29. augusta 1950 uvádzala, že v tento deň sa malo v rámci Žilinského kraja sústrediť celkovo 68 rehoľníčok a 93 noviciek zo 14 objektov. Nasledujúceho dňa, 30. augusta, sa počítalo s ďalšími desiatimi objektmi, 67 rehoľníčkami a 34 novickami. Ružomberská komunita bola teda vzhľadom na mimoriadne vysoký počet noviciek jedným z najvýraznejších objektov prvej fázy zásahu.[58]

Akcia sa nekončila samotným odvozom rehoľníčok. Po ich presune mali pokračovať inventarizácie, preberanie budov a majetku a kontrola pomerov v sústreďovacích kláštoroch. Orgány mali niekoľkokrát denne podávať hlásenia o nálade obyvateľstva, správaní rehoľníčok, priebehu sťahovania, problémoch s dopravou a stave majetku. V ďalších dňoch sa mala sledovať situácia v kostoloch a obsah kázní. Duchovní mali byť v individuálnych rozhovoroch informovaní o akcii a štátne orgány mali pokračovať vo „vysvetľovacej" činnosti. Po vyprázdnení kláštorov sa mali urýchlene dokončiť majetkové súpisy a rozhodnúť o ďalšom využití objektov.[59]

Akcia R v Ružomberku tak nebola izolovanou miestnou udalosťou, ale súčasťou širšie organizovaného zásahu proti ženským reholiam. Zachované ružomberské dokumenty veľmi názorne ukazujú mechanizmus tejto operácie: od tajného plánovania, vytvárania zoznamov komunít a zabezpečovania dopravy cez mobilizáciu miestnych funkcionárov a bezpečnostných zložiek až po samotné vysťahovanie, súpis majetku a prevzatie objektov. Zároveň odhaľujú ľudský rozmer zásahu – rozdelenie komunít, odsun sestier z miest ich dovtedajšieho pôsobenia a tlak na novicky a ďalšie rehoľníčky, aby opustili rehoľný život.

V ružomberskom prostredí bola Akcia R zvlášť citeľná pre silné zastúpenie Milosrdných sestier sv. Vincenta a ich pôsobenie nielen v rehoľnom dome, ale aj v sociálnej a charitatívnej oblasti. Ružomberské pramene preto zachytávajú Akciu R nielen ako administratívne premiestňovanie ženských reholí, ale predovšetkým ako dôkladne pripravený

[56] ŠA ZA-BY, LM, f. ONV, cirkevné oddelenie Ružomberok, č. 370/1950. Pokyny k prevedeniu Akcie R. Slovenský úrad pre veci cirkevné Bratislava – „Pokyny pre prevedenie súpisu cirkevného majetku v ženských kláštoroch", TAJNÉ. Zápisnica napísaná dňa 29. augusta 1950 v kancelárii r. kat. sirotinca pod národnou správou v Ružomberku z príležitosti spísania majetku sestier Rádu milosrdných sestier sv. Vincenta.

[57] ŠA ZA-BY, LM, f. ONV, cirkevné oddelenie Ružomberok, č. 370/1950. Pokyny k prevedeniu Akcie R. Situačná zpráva k akcii „R" – Okresný národný výbor, cirkevné oddelenie v Ružomberku.

[58] ŠA ZA-BY, LM, f. ONV, cirkevné oddelenie Ružomberok, č. 370/1950. Pokyny k prevedeniu Akcie R. Rekapitulácia – kraj Žilina, 29. VIII. 1950; Plán sústredenia ženských reholí v Žilinskom kraji – Ružomberok.

[59] ŠA ZA-BY, LM, f. ONV, cirkevné oddelenie Ružomberok, č. 370/1950. Pokyny k prevedeniu Akcie R. Pokyny k prevedeniu Akcie R; Pokyny pre prevedenie súpisu cirkevného majetku v ženských kláštoroch.

mocenský zásah štátu, ktorý zásadne narušil dovtedajšiu existenciu ženských rehoľných komunít a ich pôsobenie v meste i celom ružomberskom okrese.

V kronike ružomberského domu je zachytený odsun sestier nasledovne: *„Okolo 9-tej hodiny naraz pristáli autobusy pred provinciálnym kláštorom. Vystúpili cudzí ľudia – Štátna bezpečnosť v civile. Rozkaz znel – čím skôr len s najskromnejšou batožinou nastúpiť! Všetky prítomné sestry legitimovali a keďže v noci oblečené novicky už boli v rehoľných šatách, vzali aj tie. Túto čatu viedol riaditeľ miestnej školy – Lenko. Voči sestrám, svojim kolegyniam, sa choval tak, akoby ich nikdy nepoznal.“*[60]

4 Prerušenie a obnova: rok 1989 ako historický zlom

Obdobie po roku 1948 znamenalo zásadné prerušenie konfesijného školstva. Likvidácia ženských reholí a znárodnenie cirkevných škôl odstránili inštitucionálny rámec, v ktorom sa formačný model satmárok realizoval. Zánik školy však neznamenal zánik pamäti. Hodnotový a komunitný kapitál, ktorý bol v Ružomberku vytvorený, pretrvával v rodinách, miestnej cirkevnej komunite i samotnej kongregácii. Rok 1989 predstavoval nielen politickú zmenu, ale aj možnosť návratu k prerušenej tradícii. Vyhláška Ministerstva školstva, mládeže a športu SR č. 536/1990 umožnila zriaďovanie cirkevných škôl a vytvorila právny rámec pre obnovu inštitúcie.[61] Iniciatíva v Ružomberku, na ktorej sa podieľali farský úrad a Kongregácia milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok, vyústila do otvorenia školy v roku 1991. Skutočnosť, že sa prihlásilo približne 500 detí, svedčí o tom, že škola nebola vnímaná ako nostalgický návrat k minulosti, ale ako aktuálna odpoveď na potrebu hodnotovo orientovaného vzdelávania.[62]

4.1 Transformovaná každodennosť: kontinuita princípu, zmena formy

Slávnostné otvorenie školy bolo spojené s liturgickým aktom požehnania, čím sa symbolicky nadviazalo na historickú tradíciu duchovného ukotvenia školy. Tento moment nebol iba ceremoniálnym gestom; signalizoval, že duchovná dimenzia zostáva integračným princípom inštitúcie.[63]

Každodennosť súčasnej ZŠ sv. Vincenta má odlišnú podobu než v 19. storočí. Školský režim je determinovaný modernou legislatívou, pedagogickými štandardmi a pluralitným prostredím. Napriek tomu možno identifikovať kontinuitu princípu: organizovaný rytmus, systematická práca a dôraz na hodnotovú orientáciu. Rozšírené vyučovanie cudzích jazykov, zapájanie sa do olympiád, súťaží a projektov predstavujú modernú podobu komplexného rozvoja osobnosti. Nejde o odklon od tradície, ale o jej aktualizáciu v podmienkach 21. storočia.

4.2 Duchovná formácia a sociálna dimenzia v súčasnosti

Súčasná škola sa vo svojom pedagogickom koncepte odvoláva na deklaráciu *Gravissimum educationis*, ktorá zdôrazňuje výchovu k slobode, zodpovednosti a rozvoju svedomia. Duchovná formácia tak už nie je formulovaná v jazyku poslušnosti, ale v jazyku osobnej zrelosti a dialógu.[64] Charitatívne a misijné iniciatívy, ekologické projekty a spolupráca s komunitou rozširujú tradičný formačný model o dimenziu sociálnej solidarity.

---

[60] RG SMVS, Kronika slovenskej provincie v rokoch 1950 – 1980, s. 2 – 3.

[61] Vyhláška Ministerstva školstva, mládeže a športu Slovenskej republiky a Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky z 30. októbra 1990 o zriaďovaní a činnosti cirkevných škôl [online]. [cit. 2026-03-08]. Dostupné na internete: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/536/vyhlasene_znenie.

[62] Horváth, Štefan: Vitaj, škola sv. Vincenta. In: *Ružomberský hlas.* 1991, roč. II. (IV.), č. 12, s. 4.

[63] Štadlerová, Júlia: Škola sv. Vincenta otvorená. In: *Ružomberský hlas.* 1991, roč. II. (IV.), č. 19, s. 1.

[64] Registratúra Základnej školy sv. Vincenta v Ružomberku (ďalej RG ZŠSV RK), f. Správa o výchovno-vzdelávacej činnosti, Správa o činnosti ZŠ v šk. roku 1993/94, s. 1.

Tým sa vincentínska charizma služby aktualizuje v konkrétnych aktivitách, ktoré prepájajú školu so širším spoločenským prostredím. Disciplína dnes nadobúda podobu vnútornej motivácie a spoluzodpovednosti. Nejde o návrat k autoritatívnemu modelu minulosti, ale o transformáciu princípu poriadku do prostredia, ktoré kladie dôraz na osobnú slobodu a participáciu.

Pri pohľade na celé obdobie 1885 – 1945 a následnú obnovu po roku 1991 možno konštatovať, že identita školy nebola definovaná nemennosťou foriem, ale trvalosťou princípu. Organizovaná každodennosť, disciplinárny rámec a duchovná formácia tvorili jadro, ktoré sa dokázalo adaptovať na rozdielne politické režimy. Kontinuita sa tu neprejavuje ako statické zachovanie minulosti, ale ako schopnosť transformovať základné hodnoty do nových podmienok. Práve táto dynamická kontinuita umožnila, aby sa škola po viac než štyroch desaťročiach prerušenia mohla obnoviť ako nositeľka tradície.

Obr. 4: súčasná ZŠ sv. Vincenta (zdroj: www.skoly.sk)

Záver

Dejiny dievčenskej školy sestier satmárok (s oboma jej súčasťami v minulosti – ľudovou i meštianskou) v Ružomberku ukazujú, že identitu školy nemožno redukovať iba na jej inštitucionálnu existenciu, organizačnú štruktúru či obsah vyučovania. Formovala sa predovšetkým prostredníctvom každodennej praxe, v ktorej sa vzájomne prepájali organizovaný rytmus školského života, disciplína, duchovná formácia a sociálny rozmer výchovy. Práve ich spojenie vytváralo osobitý formačný model, ktorého cieľom nebolo iba sprostredkovanie vedomostí, ale formovanie osobnosti žiačky v súlade s kresťanským hodnotovým rámcom a vincentínskou charizmou.

V prvom období pôsobenia satmárok v rokoch 1885 – 1919 sa tento model postupne etabloval a získal svoju charakteristickú podobu. Presne organizovaný školský čas, dôsledný disciplinárny systém a náboženská výchova vytvárali prostredie, v ktorom sa od žiačok očakávalo osvojovanie poriadku, zodpovednosti, skromnosti, poslušnosti a náboženského spôsobu života. Škola pritom zasahovala aj za hranice vyučovania a usilovala sa formovať správanie dievčat v rodine a vo verejnom priestore.

Po návrate sestier v roku 1939 možno napriek zásadne odlišným politickým podmienkam sledovať kontinuitu základných prvkov tohto modelu. Disciplína zostávala dôležitá, väčší dôraz sa však kládol na individuálny prístup k žiačke, poznanie jej rodinného prostredia a spojenie pedagogickej náročnosti so starostlivosťou. Významnou súčasťou identity školy bola zároveň praktická realizácia vincentínskej charizmy prostredníctvom

pomoci sociálne slabším žiačkam. Ani vojnové pomery, opakované prerušovanie vyučovania a využívanie školskej budovy vojenskými jednotkami úplne nenarušili snahu udržať pravidelnosť školského a duchovného života. Práve v krízových podmienkach sa ukázalo, že organizovaná každodennosť nebola iba technickým rámcom fungovania školy, ale jedným z nositeľov jej identity.

Zásadný zlom preto nepredstavovala postupná vnútorná premena tohto modelu, ale jeho vonkajšie politické prerušenie. Po roku 1945 boli jednotlivé prvky konfesijného charakteru školy postupne obmedzované a sestry strácali možnosť ovplyvňovať jej vedenie. Proces vyvrcholil v auguste 1950 Akciou R, keď boli rehoľníčky násilne vysťahované z ružomberského kláštora. Akcia R pritom neznamenala iba premiestnenie členiek rehole. Rozdelenie komunity, odsun sestier, zásah do formácie noviciek, inventarizácia majetku a prevzatie rehoľných objektov predstavovali zásah do samotných podmienok, ktoré umožňovali dovtedajšiu kontinuitu rehoľného, výchovného a sociálneho pôsobenia satmárok v Ružomberku.

Prerušenie inštitucionálnej kontinuity však neznamenalo úplný zánik identity vytvorenej počas predchádzajúcich desaťročí. Už postoje rodičov po roku 1945 ukazujú, že katolícky charakter školy a pôsobenie rehoľných učiteliek neboli vnímané iba ako záležitosť kongregácie, ale stali sa súčasťou hodnotového sveta časti miestnej komunity. Práve v tomto zmysle možno lepšie porozumieť aj obnoveniu cirkevnej školy po roku 1991. Nešlo o mechanické obnovenie predvojnových pomerov ani o návrat k niekdajším disciplinárnym formám. Obnovená škola nadviazala predovšetkým na hodnotové jadro svojej tradície – na spojenie vzdelávania a výchovy, duchovnú formáciu, službu druhým a vedomie spoluzodpovednosti za spoločenstvo.

Práve tu možno hovoriť o transformovanej kontinuite ako o jednom z najvýraznejších znakov dejín tejto školy. To, čo pretrvalo, nebola nemennosť konkrétnych organizačných či disciplinárnych foriem, ale schopnosť prenášať základné princípy do nových historických podmienok. Kým starší model kládol výrazný dôraz na poslušnosť, vonkajšiu reguláciu a autoritu, súčasná škola interpretuje poriadok skôr prostredníctvom osobnej zodpovednosti, vnútornej motivácie, dialógu a participácie. Podobne vincentínska služba nadobudla nové podoby v charitatívnych, misijných, komunitných či ďalších aktivitách školy.

Dejiny ružomberskej školy tak napokon poukazujú na širší význam každodennosti pri skúmaní dejín školstva. Identita vzdelávacej inštitúcie nevzniká iba prostredníctvom zákonov, učebných osnov alebo rozhodnutí jej vedenia. Utvára sa predovšetkým v každodennom opakovaní určitých spôsobov správania, vzťahov, hodnôt a praktík, prostredníctvom ktorých sa abstraktný ideál školy premieňa na konkrétnu skúsenosť jej žiakov a učiteľov. V prípade ružomberskej školy práve táto každodenná skúsenosť umožnila, aby hodnotový odkaz inštitúcie prežil aj jej násilné prerušenie a po desaťročiach sa mohol stať jedným z východísk jej obnovy.

Kontinuita školy preto nespočíva v nemennosti jej podôb, ale v schopnosti zachovať a nanovo interpretovať hodnotové jadro vlastnej identity. Dejiny satmárok v Ružomberku v tomto zmysle nie sú iba dejinami jednej školy či jednej rehole, ale príkladom toho, ako môže inštitucionálne prerušená tradícia pretrvať v pamäti, hodnotách a každodennej praxi a v zmenených historických podmienkach nadobudnúť novú podobu.

Bibliografia

I. Archívne zdroje
Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Liptovský Mikuláš:
Fond Magistrát mesta Ružomberok 1340 – 1923
Fond Štátna meštianska dievčenská škola v Ružomberku

Fond Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši
Fond Okresný národný výbor, cirkevné oddelenie Ružomberok
Archív biskupského úradu, Spišská Kapitula:
Fond Spišské biskupstvo
Registratúra Generalátu milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok vo Vrícku:
Kronika slovenskej provincie a ružomberského domu 1939 – 1971.
Kronika slovenskej provincie v rokoch 1950 – 1980.
Katona, Irma: *A szatmári irgalmas nővérek története 1696 – 1914.* rukopis. 1948, 269 s.
Registratúra ZŠ sv. Vincenta v Ružomberku: Fond Správa o výchovno-vzdelávacej činnosti

II. Odborná literatúra a štúdie
Dvorský, Peter et al.: *Ružomberok. Monografia mesta.* Banská Bystrica : Štúdio Harmony, 2009, 283 s. ISBN 978-80-89151-22-6
Kázmerová, Ľubica: *Riadiace orgány a štruktúra školstva počas autonómie Slovenskej krajiny a v rokoch 1939 - 1945*. In: Kudláčová, Blanka (ed.): Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939 - 1945. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2015, 178 s. ISBN 978-80-970850-3-2
Gabzdilová, Soňa: *Pôsobenie učiteľov na slovenských školách v Slovenskej republike (1939 - 1945)*. In: Gabzdilová, Soňa - Ďurkovská, Mária et al.: V duchu autority a slovenskej štátnosti. Školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939 - 1945. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 2016. 169 s. ISBN 978-80-8082-842-4
Hadryová, Jana: *Korene, ktoré učia rásť. 140 rokov Základnej školy sv. Vincenta v Ružomberku 1885 – 2025*. Ružomberok: Kongregácia Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok, 2026, 254 s. ISBN 978-80-570-7927-9
Hovancová, Alena: *Dejiny Kongregácie Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok.* Diplomová práca. Badín, 2001.
Konštitúcie Kongregácie Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok z roku 2015

III. Dobová tlač a legislatíva
Horváth, Štefan: Vitaj, škola sv. Vincenta. In: *Ružomberský hlas.* 1991, roč. II. (IV.), č. 12.
Štadlerová, Júlia: Škola sv. Vincenta otvorená. In: *Ružomberský hlas.* 1991, roč. II. (IV.), č. 19.
Vyhláška Ministerstva školstva, mládeže a športu SR č. 536/1990 o zriaďovaní a činnosti cirkevných škôl. Dostupné na internete: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/536/vyhlasene_znenie.

IV. Ďalšie elektronické zdroje
Johann Michael Leonhard. Dostupné online:
https://geschichte.univie.ac.at/en/persons/johann-michael-leonhard
Gabzdilová, Soňa: *Školský systém na Slovensku v medzivojnovej Československej republike (1918-1938).* (e-kniha). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014, 80 s. ISBN 978-80-8152-

PhDr. Jana Hadryová
Katedra histórie, Filozofická fakulta KU v Ružomberku
jana.hadryova963@ku.sk, jana.hadryova@gmail.com

OBCHODNÉ ŠKOLSTVO A VZDELÁVANIE DIEVČAT V PRVOREPUBLIKOVÝCH KOŠICIACH[1]

Miroslava Gallová

Abstrakt: Štúdia sa venuje vzdelávaniu dievčat v rámci obchodného školstva prvej Československej republiky, a to konkrétne na príklade mesta Košice. Skúma možnosti vzdelávania dievčat, ich študijné preferencie a mieru zastúpenia na viacerých obchodných školách a kurzoch, ktoré v tomto meste pôsobili. Východiskovú časť predstavuje stručná charakteristika vývoja obchodného vzdelávania dievčat v Košiciach v období dualizmu, ktorá poskytuje kontext pre sledovanie zmien po roku 1918. Ťažiskom práce je analýza inštitucionálneho vývoja obchodných škôl a kurzov po prvej svetovej vojne, zastúpenia dievčat na jednotlivých školách a kurzoch a možností uplatnenia absolventiek.
Kľúčové slová: obchodné vzdelávanie, školy, kurzy, ženy, kancelárska práca

Abstract: This study examines the education of girls within the commercial education system of the First Czechoslovak Republic, specifically using the city of Košice as a case study. It examines the educational opportunities available to girls, their academic preferences, and their representation at various commercial schools and courses operating in the city. The introductory section provides a brief overview of the development of commercial education for girls in Košice during the period of dualism, offering context for tracking changes after 1918. The study focuses on the institutional development of commercial schools and courses after World War I, the representation of girls at individual schools and courses, and the employment opportunities for female graduates.
Key words: commercial education, schools, courses, women, office work

Úvod

Po vzniku prvej Československej republiky (ďalej len ČSR) došlo k formálnemu odstráneniu bariér, ktoré predtým bránili dievčatám a ženám v získaní adekvátneho vzdelania a v profesijnom uplatnení. Povolením koedukácie, teda spoločného vzdelávania dievčat a chlapcov sa dievčatám sprístupnilo štúdium aj na tých druhoch škôl, ktoré boli dovtedy určené len chlapcom, resp. na ktorých mohli dievčatá dovtedy študovať len ako privatistky a nie ako riadne študentky.[2] Okrem toho boli zakladané i nové školy a kurzy určené a prispôsobené práve ženskej časti populácie. Možnosti vzdelávania dievčat a žien sa tým značne rozšírili. Jednou z nich bolo štúdium na viacerých typoch obchodných učilíšť, ktoré sa radili medzi odborné školy.

Cieľom štúdie je predstaviť možnosti vzdelávania dievčat v rámci obchodného školstva v meste Košice v období prvej ČSR a poukázať na zmeny, ku ktorým v tomto smere došlo v porovnaní s predchádzajúcim obdobím. Štúdia skúma záujem dievčat o obchodné vzdelávanie, mieru ich zastúpenia na jednotlivých školách a kurzoch, predmety, ktoré počas

[1] Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 2/0089/23 (Žena a svet práce. Zmeny vo vzdelávaní a zamestnanosti žien na Slovensku v rokoch 1918 – 1960) a s podporou Visegrad Fellowship No. 62510080.
[2] Podrobnejšie o možnostiach výchovy a vzdelávania dievčat do roku 1918 Drenko, Jozef: Dievčenské školy na Slovensku do roku 1918. In: *Pedagogická revue*, roč. 58, 2006, č. 1, s. 80 – 96. ISSN 1335-1982; Gallová, Miroslava – Sáposová, Zlatica: *Fragmenty vyššieho vzdelávania a pracovného uplatnenia žien v Košiciach v období dualizmu*. Košice: Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v.v.i., 2024, 160 s. ISBN 978-80-8298-009-0; Kodajová, Daniela: Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí. In: *Človek a spoločnosť* [online], roč. 9, 2006, č. 4, s. 27 – 36. ISSN 1335-3608. [cit. 2025-10-16]. Dostupné na internete: https://individualandsociety.org/journal/2006/4.

svojho štúdia absolvovali, ako aj možnosti uplatnenia po ukončení štúdia. Košice – administratívne, hospodárske, kultúrne i vzdelanostné centrum východnej časti Slovenska – disponovali vhodnými podmienkami a predpokladmi na vznik viacerých typov vzdelávacích ústavov vrátane obchodnej akadémie, obchodnej školy, kupeckej pokračovacej školy či obchodných kurzov. Okrem vzdelávacích ústavov však toto mesto ponúkalo ich absolventkám i široké možnosti uplatnenia v pracovnej oblasti. Nasvedčuje tomu aj úryvok z propagačnej publikácie z roku 1932, ktorá opisovala Košice ako metropolu východného Slovenska: *„Banky, veľké závody a všetky druhy tovární [...] svedčia o tom, že vzdor veľkej hospodárskej kríze v novom štáte Košice sú metropolom Východu, sú mestom budúcnosti. Viac než 200 spolkov pracuje tu na kultúrnom poli. Počet škôl a internátov už dosiahol počet 69.“*[3]

Štúdia vychádza najmä z archívnych materiálov, školských výročných správ, dobovej periodickej tlače, dobovej literatúry, ale aj z publikovaných štatistických údajov, právnych noriem a súčasnej odbornej literatúry. Téma vzdelávania dievčat v rámci obchodného školstva na území dnešného Slovenska sa síce vyskytuje v niekoľkých publikáciách, ide však o práce zamerané prevažne na obdobie dualizmu.[4] Z obdobia rokov 1918 – 1938 boli spracované dejiny obchodnej akadémie v Košiciach a k nej pridružených škôl, avšak bez zohľadnenia rodového (gendrového) aspektu, ktorý by dokázal zachytiť rozdiely medzi vzdelávaním dievčat a chlapcov na týchto vzdelávacích inštitúciách.[5] Stručný prehľad možností vzdelávania dievčat v rámci obchodného školstva priniesla práca zaoberajúca sa zmenami, ku ktorým došlo vo vzdelávaní dievčat v Košiciach počas prvej ČSR.[6] V českej historiografii je problematika vzdelávania dievčat spomenutá v prácach týkajúcich sa vývoja obchodného školstva.[7] Príspevok Ivana Puša s názvom *Ženy a dívky na obchodních školách meziválečného Československa*, ktorý bol prezentovaný na konferencii Žena a svet práce 1918 – 1968 (17. – 18. september 2025, Košice), sa síce venoval medzivojnovému obdobiu, no situácia na území Slovenska bola v príspevku spomenutá iba okrajovo. Otázka vzdelávania dievčat na obchodných školách v období dualizmu i v medzivojnovom období je podrobnejšie spracovaná v rámci maďarskej historiografie.[8]

---

[3] Bianchi, Gustav (ed.): *Mesto Košice 1932. Publikácia pre propagovanie cudzineckého ruchu a turistiky*. Banská Bystrica: Slovan, 1932, s. 7.

[4] Drenko, J.: Dievčenské školy na Slovensku, c. d., s. 80 – 96; Gallová, M. – Sáposová, Z.: *Fragmenty vyššieho vzdelávania*, c. d., 160 s.; Mihóková, Mária (ed.): *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I*. Košice: Štátna vedecká knižnica, 1981, 411 s.; Nagy, Adrienn: *A felső kereskedelmi iskolák fejlődéstörténete Magyarországon (1867–1945)*. Doktori (PhD) értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola, 2014, 386 s.; Nagy, Adrienn: Női felső kereskedelmi iskolák a dualizmus kori Magyarországon. In: *Neveléstörténet*, roč. 8, 2011, č. 1 – 2, s. 100 – 116. ISSN 1785-5519.

[5] Bojková, Alžbeta: *Primárne problémy transformácie slovenských stredných a odborných škôl v Košiciach v medzivojnovom období*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018, s. 147 – 167. ISBN 978-80-8152-685-5; Laca, Ján (ed.): *Almanach k 75. výročiu založenia Strednej ekonomickej školy a k 120. výročiu vzniku obchodného školstva v Košiciach*. Košice: Stredná ekonomická škola, 1962, 54 s.

[6] Gallová, Miroslava: Zmeny vo vzdelávaní dievčat a žien v Košiciach (1918 – 1938). In: Kabešová, Monika – Hrušková, Kateřina (eds.): *České, slovenské a československé dějiny 20. století XV*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2022, s. 23 – 25. ISBN 978-80-7435-890-6.

[7] Puš, Ivan: Komerční školství na Moravě v letech 1848 – 1914. In: *Časopis Matice moravské*, roč. 143, 2024, č. 2, s. 331 – 368. ISSN 0323-052X; Šloufová Kučerová, Hana: Vznik obchodní akademie v Kolíně a výstavba reprezentativní budovy. In: *Historia scholastica* [online], roč. 3, 2017, č. 2, s. 23 – 41. ISSN 2336-680X. [cit. 2026-02-23]. Dostupné na internete: https://historiascholastica.com/sites/www.historiascholastica.com/files/HS/2-2017/HS-2-2017-3.pdf.

[8] Nagy, A.: *A felső kereskedelmi iskolák*, c. d., 386 s.; Nagy, Adrienn: Középfokú kereskedelmi leányiskolák a két világháború között. In: Torgyik, Judit (ed.): *Sokszínű pedagógiai kultúra* [online]. Komárno: International Research Institute, 2014, s. 26 – 32. ISBN 978-80-89691-05-0. [cit. 2025-12-17]. Dostupné na internete: https://www.irisro.org/pedagogia2014januar/; Nagy, A.: Női felső kereskedelmi iskolák, c. d. s. 100 – 116; Nagy, Adrienn: Női kereskedelmi szakoktatás kezdetei Magyarországon [online]. In: Kéri, Katalin (ed.): *Társadalmi*

Vzdelávanie dievčat v rámci obchodného školstva do roku 1918

V spojitosti s postupným uplatňovaním žien na trhu práce a čoraz častejším vykonávaním kancelárskych prác ženami narastala v posledných desaťročiach 19. storočia potreba zabezpečiť dievčatám také vzdelávanie, ktoré by ich pripravilo na nižšie úradnícke pozície či obchodné zamestnania nižšieho stupňa.[9] V roku 1891 bolo preto prijaté nariadenie, podľa ktorého sa mali pri meštianskych školách alebo pri vyšších dievčenských školách zakladať dievčenské obchodné kurzy. Na týchto kurzoch mali dievčatá získať teoretické vedomosti i praktické skúsenosti potrebné pre prácu v obchode, úrade alebo banke.[10]

V Košiciach bol obchodný kurz pre dievčatá založený pri vyššej dievčenskej škole, kde fungoval v rokoch 1891 – 1900.[11] Dĺžka trvania kurzu bola osem mesiacov a podmienkou jeho absolvovania bolo predchádzajúce vzdelanie uchádzačiek na úrovni úspešne ukončených štyroch ročníkov meštianskej školy alebo vyššej dievčenskej školy alebo úspešné ukončených vyšších ročníkov ľudovej školy. Uchádzačky o štúdium zároveň nesmeli mať viac ako 18 rokov. Ak túto vekovú hranicu presiahli, museli absolvovať prijímaciu skúšku, aby preukázali, že majú dostatočné vzdelanie na to, aby sa mohli zúčastniť kurzu a zároveň museli získať povolenie od ministra školstva a náboženstva.[12] V dôsledku sprísnenia podmienok organizovania obchodných kurzov pre dievčatá bol kurz v Košiciach v roku 1900 zrušený. Škola, pri ktorej dovtedy fungoval totiž nemala dostatok odborných profesorov ani zbierok. Obchodný kurz pre dievčatá bol v Košiciach opätovne zriadený v školskom roku 1903/04 ako stála odbočka vyššej obchodnej školy, ktorá v meste existovala od roku 1897, avšak jej riadnymi študentmi mohli byť len chlapci.[13] Tento kurz absolvovalo ročne v priemere 40 žiačok. V neskorších rokoch bola dokonca zriaďovaná paralelná trieda.[14]

Potreba odborného obchodného vzdelávania dievčat v trvaní troch alebo štyroch rokov viedla k vzniku ženských vyšších obchodných škôl. Prvá z nich vznikla v roku 1909 v Bratislave. Následne boli podobné školy založené v ďalších uhorských mestách, avšak mimo územia dnešného Slovenska.[15] Ďalšie zmeny do odborného obchodného vzdelávania dievčat priniesla v období prvej svetovej vojny reforma vzdelávania na vyšších dievčenských školách. Na základe nariadenia z roku 1916 sa vyššie dievčenské školy reorganizovali na dievčenské stredné školy, pri ktorých sa mali od piateho ročníka vytvárať špeciálne triedy vyššej obchodnej školy. Vyššia dievčenská škola v Košiciach sa ako jedna z prvých zmenila od školského roka 1916/17 na dievčenskú strednú školu, kedy sa zároveň zriadil i odbor

---

nem és oktatás. Pécs: PTE BTK „Oktatás és társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola, 2011. ISBN 978-963-642-383-4. [cit. 2025-12-11]. Dostupné na internete: https://mek.oszk.hu/09600/09689/html/nagyadrienn.htm.

[9] Ženy sa zamestnávali ako stenografky alebo stenotypistky najprv v bankách, u advokátov, v priemyselných podnikoch a obchodoch, neskôr sa im podarilo nájsť uplatnenie i na súdoch alebo vo verejnej správe. V dôsledku rozvoja poštovej a telekomunikačnej siete boli vo veľkom počte zastúpené na poštách, telegrafných a telefónnych úradoch a železnici. Göndör, Éva: A nők munkában való részvétele és az anyaság védelmének munkajogi eszközei a gyermekgondozási segély bevezetéséig. In: *Jog-Állam-Politika* [online], roč. 4, 2012, č. 1, s. 84. ISSN 2060-4580. [cit. 2023-10-05]. Dostupné na internete: https://szakcikkadatbazis.hu/doc/6783060.

[10] Mihóková, M.: *Stredné školstvo v Košiciach*, c. d., s. 235 – 238.

[11] Archív mesta Košice (ďalej len AMK), fond (ďalej len f.) Magistrát mesta Košice, 1888 – 1922, škatuľa (ďalej len šk.) 2341, číslo spisu (ďalej len č. sp.) 3536.

[12] *A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és az azzal kapcsolatos női kereskedelmi szaktanfolyam értesitője az 1891 – 92. iskolai évről*. Kassa, 1892, s. 8 – 9.

[13] AMK, f. Magistrát mesta Košice, 1888 – 1922, šk. 2341, č. sp. 3536.

[14] Figuš, Tibor (ed.): *75 rokov Strednej ekonomickej školy*. Košice: Stredná ekonomická škola Janka Bačíka, 1974, s. 24 – 25.

[15] Nagy, A.: Női felső kereskedelmi iskolák, c. d., s. 101 – 106.

vyššej obchodnej školy pre dievčatá.[16] Od nasledujúceho školského roka bola však táto odbočka postupne nahradzovaná gymnaziálnym odborom. Otvoril sa síce ešte šiesty ročník vyššej obchodnej školy, ale namiesto jej piateho ročníka bol otvorený piaty ročník dievčenského gymnázia.[17] V úplnosti sa teda odborné obchodné vzdelávanie dievčat v Košiciach pred vznikom prvej ČSR ani nerealizovalo. V období dualizmu prebiehalo vzdelávanie dievčat v tomto odbore najmä prostredníctvom kurzov.[18]

Ďalší z obchodných kurzov pre dievčatá bol v Košiciach zriadený v školskom roku 1912/13 rádom sv. Uršule. Už počas prvého školského roka ho absolvovalo 44 dievčat.[19] Keďže vyššie spomínaná štátna dievčenská stredná škola nedokázala ani pomocou paralelných tried prijať všetky uchádzačky o štúdium, bol v školskom roku 1917/18 uršulínkami založený prvý ročník dievčenskej strednej školy a zároveň i piaty ročník vyššej obchodnej školy pre dievčatá.[20]

Vzdelávanie dievčat v rámci obchodného školstva po vzniku prvej ČSR

Po zániku Rakúsko-Uhorska bolo v rámci budovania novovzniknutej ČSR nevyhnutné vytvoriť i nový školský systém. Rozdielnosť dovtedajšieho školského systému v českých krajinách a na Slovensku si vyžiadala odlišný prístup k riešeniu tejto úlohy. Kým v českej časti republiky postačovalo odstránenie kvantitatívnych a štrukturálnych deformácií, školstvo na Slovensku bolo potrebné budovať od základov. Príčinou bola predchádzajúca maďarizácia, nejednotnosť správy školského systému v Uhorsku či regionálna rozdielnosť v úrovni výučby. Nevyhnutnosťou bolo odmaďarčenie škôl a zavedenie slovenčiny ako vyučovacieho jazyka, ďalej poštátnenie niektorých typov škôl, likvidácia negramotnosti, zabezpečenie plynulosti vyučovacieho procesu a v súvislosti s tým i vyriešenie problému týkajúceho sa kvalifikovaných učiteľov.[21]

Obchodné školstvo na Slovensku bolo potrebné reorganizovať a unifikovať ho s obchodným školstvom v českých krajinách, keďže na Slovensku a Podkarpatskej Rusi pôsobili pred rokom 1918 trojročné vyššie obchodné školy s maďarským vyučovacím jazykom, zatiaľ čo v českých krajinách existovali štvorročné obchodné akadémie a dvojročné obchodné školy, ktoré mali jednotnú organizáciu a učebnú osnovu.[22] Unifikácia obchodného školstva prebiehala počas prvého desaťročia trvania ČSR.[23] Podľa zákona č. 73/1922 Sb. sa obchodné učilištia delili na verejné a súkromné, pričom medzi verejné obchodné učilištia

[16] Gallová, M. – Sáposová, Z.: *Fragmenty vyššieho vzdelávania*, c. d.; s. 61, 65; Mihóková, M.: *Stredné školstvo v Košiciach*, c. d., s. 134.

[17] *A kassai m. kir. állami leányközépiskola (felső leány- és kereskedelmi iskola) XXVI. évi értesítője az 1916 – 17. iskolai évről*. Kassa, 1917, s. 58.

[18] Gallová, Miroslava – Sáposová, Zlatica: „Žena v domácnosti je anjelom, vzdelaná žena je príšerou.“ Možnosti vyššieho vzdelávania dievčat a žien v Košiciach v rokoch 1867 – 1918. In: *Kultúrne dejiny*, roč. 11, 2020, č. 2, s. 230. ISSN 1338-2209.

[19] *A kassai Szt. Orsolyarendi női kereskedelmi szaktanfolyam értesitője az 1912 – 13. iskolai évről*. Kassa, 1913, s. 3, 9 – 10.

[20] Benisch, Arthur: Leányközépiskoláink fejlődése a reform második évében. In: *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny*, roč. 51, 1918, č. 19 – 20, s. 649.

[21] Sáposová, Zlatica: Vybrané charakteristické znaky stredoškolského systému Uhorska na konci dualistického obdobia. In: Ďurkovská, Mária et al.: *Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia (vybrané aspekty)*. Košice: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2015, s. 6. ISBN 978-80-89524-21-1.

[22] Salavec, František: Československé obchodní akademie. In: Fuksa, Josef (ed.): *Almanach obchodního školství Československé republiky = Almanach des Handelsschulwesens der Čechoslovakischen Republik = Almanach de l'enseignement commercial de la République tchécoslovaque 1918 – 1928*. Brno: Výstavní výbor pro exposici obchodního školství na výstavě soudobé kultury v Československu, 1928, s. 19.

[23] *Školstvo na Slovensku. Školy, žiaci, učitelia v šk. r. 1918/19 – 1947/48*. Bratislava: Slovenský plánovací úrad, 1949, s. 32.

patrila obchodná akadémia (štvorročná), verejná obchodná škola (dvojročná), ku ktorej mohol byť pripojený prípravný ročník, a verejný jednoročný obchodný kurz. Pri obchodnej akadémii alebo obchodnej škole mohol byť zriadený abiturientský kurz alebo iné kurzy s jednoročnou alebo kratšou učebnou dobou.[24] K obchodným akadémiám alebo obchodným školám boli zvyčajne pripájané ďalšie školy nižšieho typu, čím sa vytvárali komplexy niekoľkých škôl, resp. kurzov.

V Košiciach prebiehala po vzniku ČSR výučba na stredných a odborných školách v nezmenenom režime.[25] Dôvodom bolo komplikované začleňovanie tohto mesta do novovzniknutého štátu a udalosti z leta 1919, kedy boli Košice obsadené maďarským vojskom.[26] K zmenám dochádzalo postupne až od školského roka 1919/20. Niektoré zo škôl založených pred rokom 1918 boli prevzaté pod československú správu, iné zanikli a namiesto nich boli vytvorené nové. Menila sa štruktúra škôl, ich názvy, dĺžka štúdia i výučba.[27] Došlo tiež k zmenám v možnostiach vzdelávania pre dievčatá, ktoré sa značne rozšírili.

Štúdium dievčat na košickej obchodnej akadémii a k nej pripojených školách

Vyučovanie na vyššej obchodnej škole, ktorá v Košiciach fungovala od roku 1897 a jej riadnymi žiakmi mohli byť len chlapci, bolo ukončené v apríli 1919.[28] Následne bol v septembri 1919 otvorený prvý ročník Československej štátnej obchodnej akadémie v Košiciach, na ktorú sa síce mohli hlásiť chlapci aj dievčatá, avšak počet dievčat na štvorročnej obchodnej akadémii bol počas celého sledovaného obdobia oveľa nižší, než bol počet chlapcov. Obchodné akadémie predstavovali vyššie obchodné učilištia, ktorých úlohou bolo pripraviť žiakov na vysokoškolské štúdium a vychovávať samostatných podnikateľov i dorast pre väčšie obchodné, dopravné a peňažné podniky a inštitúcie či pre obchodnú činnosť priemyselných podnikov.[29] Od roku 1920 bolo na obchodných akadémiách možné absolvovať fakultatívnu maturitnú skúšku, čo absolventom umožnilo pokračovať v štúdiu na Vysokej škole obchodnej. Od roku 1924 bolo umožnené vykonať na obchodných akadémiách i

[24] *Zákon č. 73/1922 Sb. ze dne 15. února 1922, jímž se upravuje vyučování v naukách obchodních, v moderních jazycích, v krasopise, v těsnopise a ve psaní na stroji* [online]. [cit. 2025-09-22]. Dostupné na internete: https://www.aspi.sk/opispdf/1922/023-1922.pdf.

[25] V Košiciach prebiehala výučba v nezmenenej podobe – v maďarskom jazyku a s dovtedajšími učiteľskými zbormi – až do konca školského roka 1918/19 na všetkých ľudových a meštianskych školách, gymnáziách a odborných vzdelávacích ústavoch. Do československej správy boli školy v Košiciach preberané v máji 1919. Celý proces však prerušilo obsadenie Košíc maďarským vojskom, ktoré trvalo od 6. júna do 4. júla 1919. Preberanie košických škôl československými orgánmi bolo obnovené v auguste 1919. Gabzdilová, Soňa: Gymnáziá na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1920 v kontexte politicko-spoločenského vývoja. In: Ďurkovská, Mária et al.: *Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia (vybrané aspekty)*. Košice: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2015, s. 50. ISBN 978-80-89524-21-1.

[26] Viac k tejto problematike Švorc, Peter: Košice a začleňovanie Slovenska do nového štátu 1918 – 1919. In: Šutaj, Štefan (ed.): *Košice a dejiny – dejiny Košíc*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 89 – 100. ISBN 978-80-7097-910-5.

[27] Kopčányiová, Milada: Košické stredné a odborné školstvo dva roky po prevrate (1918 – 1920). In: Ološtiak, Martin – Chovanec, Marek (eds.): *8. študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov* [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2013, s. 390. ISBN 978-80-555-0770-5. [cit. 2026-06-14]. Dostupné na internete: https://elibrary.pulib.sk/elpub/view/isbn/9788055507705.

[28] Laca, J.: *Almanach k 75. výročiu*, c. d., s. 17 – 19.

[29] Šíma, Anton: Dějiny a nynější stav československého školství obchodního. In: Fuksa, Josef (ed.): *Almanach obchodního školství Československé republiky = Almanach des Handelsschulwesens der Čechoslovakischen Republik = Almanach de l'enseignement commercial de la République tchécoslovaque 1918 – 1928*. Brno: Výstavní výbor pro exposici obchodního školství na výstavě soudobé kultury v Československu, 1928, s. 47.

doplňujúcu maturitnú skúšku z latinčiny a filozofickej propedeutiky, čím sa pre absolventov opäť rozšírili možnosti ďalšieho štúdia, a to na právnickej fakulte ktorejkoľvek univerzity.[30]

Administratívne patrila k obchodnej akadémii Československá štátna kupecká pokračovacia škola v Košiciach, na ktorej sa začalo vyučovať od októbra 1919.[31] Škola bola zo začiatku trojročná, od školského roku 1924/25 sa zmenila na dvojročnú.[32] Kupecká pokračovacia škola mala poskytnúť učňom a pomocným pracovníkom odborné vzdelanie a zároveň mala zakončiť ich všeobecné vzdelávanie.[33] Zavedením nových vyučovacích osnov v školskom roku 1934/35 bola premenená na Československú štátnu odbornú školu pokračovaciu pre živnosti obchodné.[34] V prvých rokoch študovali na tejto škole len chlapci, neskôr aj dievčatá, ale len vo veľmi malom počte.[35]

V školskom roku 1920/21 bola pri obchodnej akadémii otvorená Československá štátna dievčenská dvojtriedna obchodná škola v Košiciach. Napriek tomu, že záujem o štúdium na tejto škole prejavilo približne 50 dievčat, do prvého ročníka sa z nich zapísalo len 14. Dôvodom bola nevyriešená otázka stravovania a ubytovania žiačok v Košiciach.[36] Počas prvých dvoch rokov študovali na obchodnej škole len dievčatá, ale od školského roku 1922/23 boli prijímaní aj chlapci, i keď v menšom počte.[37] V dôsledku toho bolo neskôr z názvu vypustené slovo „dievčenská“. Obchodné školy poskytovali žiakom vedomosti potrebné pre samostatný obchod i pre prácu na pozícii komptoiristu,[38] účtovníka alebo pokladníka v kanceláriách, priemyselných závodoch, obchodoch, bankách, poštových a telegrafných úradoch a podobne. Obchodné školy však boli určené aj pre dievčatá, ktoré sa neplánovali venovať obchodnej praxi. Dievčatám, ktoré absolvovali meštiansku školu totiž nahrádzali iné vyššie učilištia.[39] Vzhľadom na to, že absolventi boli schopní po relatívne krátkom štúdiu zamestnať sa a samostatne sa živiť, školy tohto druhu boli obľúbené predovšetkým u sociálne slabších vrstiev obyvateľstva.[40]

Jednou z podmienok prijatia do prvého ročníka obchodnej akadémie a obchodnej školy v Košiciach bolo dovŕšenie 14. roku veku. Na obchodnú akadémiu sa mohli hlásiť rovnako dievčatá i chlapci, ktorí mali ukončený štvrtý ročník strednej školy aspoň s dostatočným prospechom, ktorí absolvovali jednoročný učebný beh pri meštianskej škole aspoň s dobrým prospechom, alebo ktorí absolvovali meštiansku školu s chválitebným prospechom z vyučovacieho jazyka a matematiky a dobrým prospechom z ostatných

[30] Salavec, F.: Československé obchodní akademie, c. d., s. 20.
[31] Vyučovalo sa v slovenskom a maďarskom jazyku. *Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. I. – II. výročná zpráva za školský rok 1919 – 20 a 1920 – 21*. Košice, 1921, s. 6.
[32] *Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. VI. výročná zpráva za školský rok 1924 – 25*. Košice, 1925, s 12.
[33] Placht, Otto – Havelka, František (eds.): *Příručka školské a osvětové správy*. Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1934, s. 992.
[34] *Štátna československá obchodná akademia v Košiciach. XVI. výročná zpráva za školský rok 1934/35*. Košice, 1935, s. 41.
[35] Napr. v školskom roku 1927/28 boli v prvom ročníku zapísané dve žiačky. V školskom roku 1933/34 bolo na tejto škole šesť žiačok. *Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. IX. výročná zpráva za školský rok 1927 – 28*. Košice, 1928, s. 11.; *Štátna československá obchodná akademia v Košiciach. XV. výročná zpráva za školský rok 1933 – 34*. Košice, 1934, s. 25.
[36] *Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. I. – II. výročná zpráva*, c. d. s. 7.
[37] *Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. IV. výročná zpráva za školský rok 1922 – 23*. Košice, 1923, s. 8.
[38] Úradník zamestnaný v pisárni alebo učtárni.
[39] *I. ročná zpráva Československej štátnej obchodnej akademie v Turčianskom Sv. Martine zo školského roku 1919 – 20*. Turčiansky Sv. Martin, 1920, s. 14.
[40] Zítko, Zdenek: Verejné obchodné školstvo na Slovensku. In: Žitavský, A. S. (ed.): *Pamätník slovenského školstva za účinkovania prezidenta T. G. Masaryka*. Bratislava: Vydavateľstvo Pamätníka slovenského školstva, 1936, s. 109.

povinných predmetov. Podmienkou štúdia na obchodnej škole bolo predchádzajúce absolvovanie štvrtého ročníka strednej školy alebo jednoročný učebný beh pri meštianskej škole s minimálne dostatočným prospechom zo všetkých povinných predmetov alebo absolvovanie meštianskej školy s minimálne dobrým prospechom vo všetkých povinných predmetoch. Vedomosti získané predchádzajúcim štúdiom sa overovali prijímacou skúškou z vyučovacieho jazyka a matematiky.[41] Od roku 1927 bola súčasťou prijímacieho konania na obchodnej akadémii aj na obchodnej škole skúška z nemeckého jazyka. Dievčatá a chlapci, ktorí ju úspešne absolvovali, mali pri prijímaní prednosť pred tými, ktorí skúšku nevykonali alebo sa nemecký jazyk predtým neučili. Záujemcovia, ktorí chceli v prvom ročníku obchodnej akadémie študovať francúzsky jazyk, museli absolvovať prijímaciu skúšku i z tohto predmetu.[42] Za štúdium na obchodnej akadémii platili jej žiaci a žiačky 400 korún československých (ďalej len Kč) ročne. Okrem toho platili zápisné vo výške 20 Kč.[43] Na obchodnej škole sa platilo ročné školné vo výške 200 Kč a zápisné 20 Kč.[44] Chudobné žiačky a žiaci mohli byť oslobodení od platenia školného. Privatisti sa na obchodnú akadémiu alebo obchodnú školu zo začiatku vôbec neprijímali, v neskorších rokoch len vo výnimočných prípadoch.

Žiaci a žiačky obchodnej akadémie a obchodnej školy sa vzdelávali v približne rovnakých predmetoch: obchodná náuka a korešpondencia, účtovníctvo, kupecké počty, náuka o tovare, československý jazyk, nemecký jazyk, hospodársky zemepis, tesnopis, krasopis a od školského roka 1937/38 im pribudla i branná výchova (tab. 1). Keďže dĺžka štúdia na obchodnej škole bola o polovicu kratšia, rozdiel bol najmä v počte absolvovaných hodín za celé štúdium. Na obchodnej akadémii sa navyše vyučovala náuka o podniku, matematika, právna náuka, národohospodárska náuka, dejepis a druhý cudzí jazyk.

[41] *Štátna československá obchodná akademia v Košiciach. XIV. výročná zpráva za školský rok 1932 – 33*. Košice, 1933, s. 52-53.
[42] *Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. VIII. výročná zpráva za školský rok 1926 – 27*. Košice, 1927, s. 27.
[43] *Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. I. – II. výročná zpráva*, c. d. s. 24.
[44] *Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. IV. výročná zpráva*, c. d. s. 24.

Tabuľka 1 Prehľad vyučovacích predmetov v školskom roku 1937/38[45]

	OA				OŠ		OŠP			
Povinné predmety	ročník						semester			
	I.	**II.**	**III.**	**IV.**	**I.**	**II.**	**I.**	**II.**	**III.**	**IV.**
Obchodná náuka					3	3				
Obchodná náuka a korešpondencia	3	3	3	3*						
Obchodná náuka a písomnosti							2	2	2	2
Korešpondencia					3	2				
Účtovníctvo	2	3	3	2*	4	3			2	2
Náuka o podniku				5**						
Kupecké počty	3	2	2	2	3	4	2	2		
Matematika	2	2	2	2						
Náuka o tovare	3	3	3	3	3	3	2	2		
Právna náuka			2	2						
Národohospodárska náuka				2						1
Československý jazyk	4	4	3	3	3	3				
Nemecký jazyk	4	3	4	4	5	6				
Relatívne povinný druhý cudzí jazyk (anglický, rumunský, francúzsky, ruský)	4	3	4	3						
Dejepis		3	2	2						
Hospodársky zemepis	2	2	2	2	2	3	2			
Občianska náuka						2			1	1
Náuka o predaji								2	2	
Úprava výkladných skríň										2
Zdravotníctvo									1	
Tesnopis (stenografia)	2	2			2	1				
Krasopis	1				2					
Branná výchova	2	2	2	2	2	2				
Spolu	**32**	**32**	**32**	**32**	**32**	**32**	**8**	**8**	**8**	**8**
Nepovinné predmety										
Rýchlopisné cvičenia z tesnopisu				1		1				
Cvičenia z náuky o tovare		2	2	2						
Písanie na stroji			2		2					
Nemecký jazyk							2	2	2	2
Konverzačný krúžok nemecký			2**	2**		2				
Krúžky pre konverzáciu z druhého jazyka			2**	2**						

Vysvetlivky:
OA – Československá štátna obchodná akadémia v Košiciach
OŠ – Československá štátna obchodná škola v Košiciach
OŠP – Československá štátna odborná škola pokračovacia pre živnosti obchodné
* v prvom polroku
** v druhom polroku

Žiaci, ktorí nepochádzali z Košíc mohli byť ubytovaní v „školskom internáte“. Poplatok za ubytovanie bol stanovený na 350 Kč mesačne.[46] Podobne ako ostatné košické školy aj obchodná akadémia mala spočiatku ťažkosti s ubytovaním žiakov a žiačok z vidieka a vzdialenejších miest. Škola najprv prenajímala priestory, v ktorých sa mohlo niekoľko z nich ubytovať. Avšak po viacerých problémoch boli chlapci ubytovaní provizórne priamo v školských učebniach.[47] Napriek tomu, že v školskom roku 1921/22 sa obchodnej akadémii

[45] *Štátna československá obchodná akademia v Košiciach. XIX. výročná zpráva za školský rok 1937 – 38*. Košice, 1938, s. 36.
[46] *Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. I. – II. výročná zpráva*, c. d. s. 24.
[47] Tamže, s. 13. Problém s ubytovaním žiakov a žiačok nebol len v Košiciach ale aj v iných mestách. Žiaci Československej štátnej obchodnej akadémie v Bratislave boli tiež na začiatku ubytovaní v priestoroch samotnej

podarilo získať priestory tzv. biskupského konviktu, čím sa dočasne podarilo vyriešiť problémy s ubytovaním žiakov, ubytovanie žiačok ostalo naďalej nevyriešenou otázkou. Dievčatá boli teda dočasne umiestnené v priestoroch školy, kde boli predtým ubytovaní chlapci. Pred koncom nasledujúceho školského roka sa však dievčatá museli z týchto priestorov vysťahovať a prechodne boli ubytované u niekoľkých košických rodín alebo v internáte Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia v Košiciach. Škole sa však nepodarilo zabezpečiť náhradné možnosti ubytovania pre žiačky na ďalší školský rok.[48] V jednej z výročných správ sa objavilo konštatovanie, že: *„Skutočne trápnou kapitolou ostáva i ďalej ubytovanie dievčat, pre ktoré neľzä vôbec najsť vhodných bytov. Z toho dôvodu je riaditeľstvo nútené i ďalej odmietať prihlášky dievčat z košického vidieku.“*[49] Od školského roku 1927/28 boli žiaci ubytovaní v novozriadenom Krajinskom študentskom internáte Dr. Jána Rumanna v Košiciach.[50] Niektoré žiačky však boli naďalej ubytované v internáte dievčenského gymnázia.[51]

Z údajov obsiahnutých v katalógoch obchodnej akadémie vyplýva, že podiel dievčat bývajúcich priamo v Košiciach, resp. v blízkom okolí mesta sa postupne v sledovanom období zvyšoval a naopak, klesal podiel dievčat, ktoré potrebovali ubytovanie na internáte alebo u košických rodín. Kým v školskom roku 1921/22 bývali tri žiačky na internáte a štyri pochádzali priamo z Košíc, v školskom roku 1937/38 bolo na internáte alebo u košických rodín ubytovaných šesť dievčat a 32 bývalo priamo v meste alebo v jeho blízkom okolí. Nárast počtu žiačok zo vzdialenejších oblastí bol teda len veľmi mierny a naopak, k výraznému zvýšeniu došlo v prípade počtu žiačok z Košíc. Podobná situácia bola aj v prípade žiačok obchodnej školy. Kým v školskom roku 1921/22 bývala polovica zo 44 žiačok na internáte alebo u obyvateľov Košíc, v školskom roku 1937/38 to bolo len osem žiačok (11 %) a zvyšných 63 žiačok (89 %) pochádzalo priamo z Košíc alebo denne dochádzalo z blízkeho okolia mesta.[52] Dôvodom mohli byť najmä pretrvávajúce problémy s ubytovaním dievčat v tomto meste a z toho vyplývajúce odmietanie záujemkýň o štúdium z vidieka alebo iných miest. Okrem toho mohli mať dievčatá žijúce priamo v Košiciach väčší záujem o obchodné vzdelávanie kvôli neporovnateľne širším možnostiam uplatnenia na trhu práce po ukončení štúdia.

V 20. rokoch študovalo na obchodnej akadémii priemerne 15 žiačok ročne, pričom maximálny počet predstavoval 25 dievčat v školskom roku 1928/29. V 30. rokoch ich priemerný počet stúpol na úroveň 34 žiačok ročne, pričom najvyšší počet žiačok bol 43 v školskom roku 1934/35. Aj počet dievčat na obchodnej škole mal stúpajúcu tendenciu. Kým v 20. rokoch bolo na obchodnej škole ročne v priemere 44 dievčat, v 30. rokoch sa priemerný počet vyšplhal na úroveň 58 dievčat ročne. Na prelome 20. a 30. rokov presiahol počet žiačok číslo 60, v dôsledku hospodárskej krízy a jej následkov sa potom prechodne znížil, v školskom roku 1933/34 až na 44 žiačok, ale následne sa opäť zvyšoval a v školskom roku 1937/38 bolo na obchodnej škole 71 dievčat. Počet dievčat na kupeckej pokračovacej škole nebol v jednotlivých rokoch vyšší ako 11 a v priemere tam študovalo šesť dievčat ročne (tab.

školy a žiačky boli ubytované v internáte pri obchodnej akadémii s maďarským vyučovacím jazykom. *I. výročná zpráva Československej štátnej obchodnej akademie v Bratislave za školný rok 1919 – 20*. Bratislava, 1920, s. 11.

[48] *Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. IV. výročná zpráva*, c. d. s. 16.

[49] *Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. V. výročná zpráva za školský rok 1923 – 24*. Košice, 1924, s. 14.

[50] *Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. IX. výročná zpráva*, c. d. s. 19.

[51] *Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. XI. výročná zpráva za školský rok 1929 – 1930*. Košice, 1930, s. 31.

[52] Uvedený trend potvrdilo i porovnanie údajov za päť školských rokov, pričom porovnávaný bol každý štvrtý školský rok, a to konkrétne 1921/22, 1925/26, 1929/30, 1933/34 a 1937/38.

2). Na obchodnej akadémii tvorili do roku 1931 chlapci viac ako 80 % z celkového počtu žiactva a podiel dievčat sa pohyboval od 7 do 19 % (s výnimkou prvého školského roku, kedy bol podiel žiačok 24 %). V priebehu 30. rokov, kedy sa počet žiačok mierne zvýšil, predstavovali chlapci 69 – 77 % a dievčatá 23 – 31 % z celkového počtu žiactva. Na obchodnej škole mali však prevahu dievčatá. Pomer žiakov a žiačok v jednotlivých rokoch bol ale viac premenlivý. Podiel dievčat sa pohyboval medzi 57 – 100 % žiactva. Na kupeckej pokračovacej škole študovali dievčatá až od školského roku 1927/28, pričom ich podiel na celkovom počte žiactva sa od tohto roku pohyboval medzi 1 – 18 %.[53]

Tabuľka 2 Počet žiačok a žiakov obchodnej akadémie, obchodnej školy a odbornej školy pokračovacej v školských rokoch 1919/20 – 1937/38[54]

Žiaci/žiačky	1919/20	1920/21	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35	1935/36	1936/37	1937/38
Československá štátna obchodná akadémia v Košiciach																			
D	8	4	7	14	15	21	18	16	21	25	18	22	30	38	36	43	42	42	38
Ch	25	51	89	98	113	104	101	104	103	105	110	109	103	99	88	94	111	121	118
Československá štátna obchodná škola v Košiciach																			
D	-	16	44	45	39	41	44	48	57	59	61	66	61	51	44	50	57	63	71
Ch	-	0	0	18	26	27	33	28	18	16	22	9	11	17	22	21	28	25	16
Československá štátna odborná škola pokračovacia pre živnosti obchodné																			
D	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	4	11	5	6	10	9	9	5
Ch	60	60	62	77	67	63	79	55	73	70	61	45	52	50	44	54	46	65	38

Vysvetlivky:
D – dievčatá/žiačky
Ch – chlapci/žiaci

Zaujímavé je porovnanie počtu žiačok a žiakov, ktorí absolvovali štvrtý ročník obchodnej akadémie a druhý ročník obchodnej školy. V sledovanom období vychodilo posledný ročník obchodnej akadémie celkovo 442 žiakov, z toho bolo 86 dievčat. Ich podiel teda predstavoval 19,5 % absolventov obchodnej akadémie. Posledný ročník obchodnej školy skončilo spolu 581 žiakov, z toho bolo 417 dievčat. Žiačky teda predstavovali až 71,8 % absolventov obchodnej školy. Posledný ročník kupeckej pokračovacej školy, resp. neskôr odbornej školy pokračovacej absolvovalo 472 žiakov, z čoho bolo len 27 dievčat a ich podiel predstavoval 5,7 % zo všetkých absolventov tejto školy.[55]

Výška poplatkov, ktoré bolo potrebné počas štúdia hradiť, mohla byť jedným z dôvodov, prečo si dievčatá častejšie vyberali obchodnú školu, kde bolo školné o polovicu nižšie, než bolo školné na obchodnej akadémii. Navyše aj štúdium bolo na obchodnej škole v porovnaní s obchodnou akadémiou o polovicu kratšie. Takže celkové finančné náklady na ich štúdium boli menšie. Okrem toho boli i podmienky prijatia miernejšie. Na obchodnú školu mohli byť dievčatá prijaté s horším prospechom, s ktorým by ich na obchodnú akadémiu neprijali. Ďalším dôvodom bola skutočnosť, že v medzivojnovom období sa napriek

[53] Vlastný výpočet na základe údajov z výročných správ Československej štátnej obchodnej akadémie v Košiciach za školské roky 1919/20 – 1937/38. Uvedené údaje sa týkajú len riadnych žiačok a riadnych žiakov, bez zarátania privatistiek a privatistov. Ich počet bol však taký malý, že ich prípadné zarátanie by spôsobilo len mierne korekcie v zistených podieloch na úrovni okolo 1 %.
[54] Výročné správy Československej štátnej obchodnej akadémie v Košiciach za školské roky 1919/20 – 1937/38.
[55] Vlastný výpočet na základe údajov z výročných správ Československej štátnej obchodnej akadémie v Košiciach za školské roky 1919/20 – 1937/38.

rozšíreniu možností štúdia pre dievčatá stále pripomínala starostlivosť žien o vlastnú rodinu a domácnosť. Ich uplatnenie v pracovnej oblasti bolo často považované za prechodné riešenie, a to najmä pokiaľ išlo o príslušníčky strednej spoločenskej vrstvy. Platená práca sa často spomínala v súvislosti so slobodnými ženami, ktoré sa nevydali: *„Je potreba, aby aj žena mala svoje zamestnanie, ktoré by ju uživilo v prípade, že by sa nevydala, alebo jej rodičia prišli o majetok.“*[56] Ženy síce mali získať určité vzdelanie, aby sa v prípade potreby dokázali uživiť, ale zvyčajne nebolo považované za potrebné, aby absolvovali niekoľkoročné štúdium na strednej alebo odbornej škole, ukončené maturitnou skúškou, ktorá by im umožnila pokračovať ďalej vo vysokoškolskom štúdiu. Ženy sa navyše uplatňovali hlavne na nižších úradníckych pozíciách a na nižších pozíciách v obchode a nie na vedúcich postoch. Vzdelávanie dievčat tak naďalej ovplyvňovala dobová morálka, ale i možnosti uplatnenia na trhu práce či finančné pomery. Je teda prirodzené, že dievčatá si v rámci obchodného školstva častejšie vyberali dvojročné obchodné školy alebo jednoročné obchodné kurzy namiesto štúdia na štvorročných obchodných akadémiách.

Štúdium dievčat na jednoročných obchodných kurzoch v Košiciach

Obľúbenou a najrozšírenejšou formou obchodného vzdelávania dievčat v Košiciach bolo štúdium na verejných jednoročných obchodných kurzoch. V skúmanom období existovali v meste celkovo tri takéto kurzy. Slúžili na prípravu pomocného kancelárskeho personálu alebo pomocného personálu v obchode.[57] Jednoročné obchodné kurzy mali funkciu pokračovacích škôl, *„kde se žákyně naučí vědomostem, potřebným k tomu, aby mohly býti zaměstnány buď v živnostech svých rodičů nebo býti písařkami v kancelářích advokátů a pod. úřadů.“*[58] Pomerne krátka desaťmesačná doba nestačila na získanie väčších vedomostí. Z toho dôvodu nebolo absolvovanie kurzu vôbec odporúčané chlapcom: *„S ohledem na to nelze doporučiti, aby byli do kursu přijímáni také hoši, poněvadž ti musí hledati takovou průpravu školní, aby jim z ní vyplynulo zabezpečení další existence životní, a tomuto úkolu, jak výše ukázano, kurs dostáti nemůže.“*[59]

Ženský obchodný náukobeh rádu sv. Uršule v Košiciach bol po dvojročnej prestávke znova otvorený v školskom roku 1921/22.[60] Súkromný kurz uršulínok prevzala v roku 1924 do svojej správy rímskokatolícka náboženská obce v Košiciach, ktorá získala povolenie viesť ho ako verejný obchodný kurz. Jeho oficiálny názov sa síce zmenil na Verejný jednoročný ženský obchodný náukobeh rímskokatolíckej náboženskej obce v Košiciach, no naďalej bol organizovaný v priestoroch kláštora uršulínok a aj vyučovanie malo byť zabezpečené predovšetkým členkami tohto rádu.[61] Povolenie na vyučovanie bolo vydávané každoročne len dočasne až do roku 1926, kedy bolo povolené neobmedzené fungovanie tohto kurzu. V rokoch 1912 – 1935 ho absolvovalo okolo 700 dievčat.[62] Z toho mal kurz uršulínok okolo 300 absolventiek do roku 1919. V školských rokoch 1921/22 – 1937/38 absolvovalo kurz vyše 500 žiačok.[63] Periodická tlač pravidelne prinášala informácie o podmienkach, ktoré mali splniť záujemkyne o absolvovanie obchodného kurzu. Zapísať sa mohli dievčatá, ktoré

[56] Čuprová, Anna: Rodinné školy. In: *Slovenská žena*, roč. 2, 1921, č. 1, s. 4.
[57] Bilčík, Jozef: Vývoj školstva na Slovensku do roku 1960 a spracovávanie písomností škôl (III). In: *Slovenská archivistika*, roč. 9, 1974, č. 1, s. 128.
[58] Národní archiv, Praha (ďalej len NA), f. Ministerstvo školství, 1918 – 1949, šk. 1577, inventárne číslo (ďalej len inv. č.) 1634, č. sp. 71692/1927.
[59] NA, f. Ministerstvo školství, 1918 – 1949, šk. 1577, inv. č. 1634, č. sp. 71692/1927.
[60] AMK, f. Magistrát mesta Košice, 1923 – 1938, šk. 186, inv. č. 417, č. sp. 1812.
[61] NA, f. Ministerstvo školství, 1918 – 1949, šk. 1577, inv. č. 1634, č. sp. 94666/1924 a 27203/1925.
[62] AMK, f. Magistrát mesta Košice, 1923 – 1938, šk. 186, inv. č. 417, č. sp. 1812.
[63] Štátny archív v Košiciach (ďalej len ŠA-KE), f. Ženský obchodný kurz rádu sv. Uršule v Košiciach, 1907 – 1939, šk. 2 – 3, inv. č. 7 – 23.

úspešne ukončili tretí ročník meštianskej školy alebo štvrtý ročník strednej školy, alebo ktoré úspešne zložili prijímacie skúšky.[64] Napriek tomu, že vyučovanie na kurze prebiehalo v maďarskom jazyku, osobitná pozornosť bola venovaná precvičovaniu slovenského jazyka a ovládaniu slovenskej korešpondencie. V školskom roku 1922/23 absolvovali žiačky tieto predmety: obchodné počty, slovenský jazyk, nemecký jazyk, obchodná korešpondencia, náuka o účtovníctve, obchodný zemepis, náuka o tovare, strojopis a rýchlopis.[65] Uršulínky kládli veľký dôraz nielen na vzdelávanie a výučbu, ale tiež na morálnu výchovu žiačok. Hoci išlo o kurz, ktorý bol v správe rímskokatolíckej náboženskej obce, dievčatá boli prijímané bez rozdielu náboženstva. Uršulínky navyše poskytovali dievčatám zo vzdialenejších oblastí ubytovanie vo svojom internáte, pričom sa v ňom mohli ubytovať i žiačky iných košických škôl.[66] Školné na jednoročnom obchodnom kurze rímskokatolíckej náboženskej obce bolo stanovené na 80 Kč mesačne a zápisné na 35 Kč.[67]

Verejný jednoročný ženský obchodný náukobeh židovskej náboženskej obce v Košiciach bol otvorený vo februári 1921. O tento kurz bol v čase jeho vzniku veľký záujem, keďže sa prihlásilo až 94 dievčat. Podľa predchádzajúceho vzdelania boli zaradené do dvoch skupín, v ktorých prebiehalo vzdelávanie.[68] Vyučovacím jazykom bola maďarčina, ale žiačky absolvovali aj hodiny slovenčiny a slovenskej korešpondencie.[69] Kurzu sa mohli zúčastniť dievčatá, ktoré ukončili štyri ročníky strednej školy alebo absolvovali meštiansku školu, alebo zložili prijímaciu skúšku, a to bez ohľadu na vierovyznanie. Pre dievčatá zo vzdialenejších oblastí síce nebol pri kurze k dispozícii internát, avšak žiačky boli umiestňované do spoľahlivých rodín.[70] Žiačky tohto kurzu mali školné stanovené individuálne. Priemerné školné bolo vo výške 100 Kč mesačne. Okrem toho sa platilo zápisné v sume 50 Kč.[71] Pri zápise mali dievčatá predložiť rodný list, školské vysvedčenie a svedectvo o štátnom občianstve.[72]

Napriek tomu, že nie sú známe údaje o počte žiačok zo všetkých školských rokov fungovania kurzu židovskej náboženskej obce, na základe niektorých zmienok je možné aspoň načrtnúť, aký bol záujem dievčat o absolvovanie tohto kurzu počas celej jeho existencie. V dôsledku veľkého počtu žiačok prebiehalo v školskom roku 1921/22 vyučovanie až v štyroch triedach.[73] V nasledujúcich školských rokoch 1922/23 – 1927/28 mal kurz po dve triedy a v rokoch 1928/29 – 1931/32 bola kvôli malému záujmu otváraná už len jedna trieda.[74]

---

[64] A beiratások a košicei r. kath. hitközség nyilvános egyéves női magyar tannyelvű kereskedelmi tanfolyamába... In: *Kassai Ujság*, roč. 88, 1926, č. 197, s. 4.

[65] Arcibiskupský archív v Košiciach, f. Košické biskupstvo, oddelenie Košický biskupský ordinariát, 1883 – 1946, č. sp. 3130, 1922.

[66] Kath női kereskedelmi tanfolyam Košicén. In: *Határszéli Ujság*, roč. 21, 1928, č. 27, s. 3. Tanügy. Kath. női kereskedelmi tanfolyam Košicén. In: *Kassai Ujság*, roč. 90, 1928, č. 145, s. 5.

[67] NA, f. Ministerstvo školství, 1918 – 1949, šk. 1577, inv. č. 1634, č. sp. 27203/1925.

[68] Négyosztályu, magyarnyelvü kereskedelmi iskolát kérünk. Müködésben az egyéves női kereskedelmi tanfolyam. In: *Kassai Hirlap*, roč. 18, 1921, č. 102, s. 1.

[69] *Sborník Ministerstva školství a národní osvěty V. Ministerstvo, školské úřady, vysoké, střední a odborné školství*. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 1925, s. 594.

[70] Női kereskedelmi tanfolyam Kassán. In: *Prágai Magyar Hirlap*, roč. 2, 1923, č. 176, s. 6. Női kereskedelmi tanév megnyitás. In: *Kassai Ujság*, roč. 91, 1929, č. 197, s. 4.

[71] Magyar tannyelvű nyilvános kereskedelmi tanfolyam nők számára. In: *Kassai Ujság*, roč. 86, 1924, č. 147, s. 4.

[72] Női kereskedelmi tanév megnyitás. In: *Kassai Ujság*, roč. 91, 1929, č. 198, s. 5.

[73] Podľa *Kassai Ujság* kurz navštevovalo v prvom školskom roku až 150 dievčat a podobne to malo byť aj v ďalších rokoch. Megszünt az izr. 1 éves magyar női keresk. iskola, mert mindössze 6 növendék jelentkezett felvételre. In: *Kassai Ujság*, roč. 94, 1932, č. 207, s. 7.

[74] AMK, f. Magistrát mesta Košice, 1923 – 1938, šk. 186, inv. č. 417, č. sp. 1812. Podľa článku uverejneného v *Kassai Napló* bolo ešte aj v školskom roku 1928/29 do kurzu zapísaných 60 žiačok a výučba prebiehala v dvoch triedach. Záujem o kurz mal byť údajne ešte väčší a mnoho dievčat muselo byť odmietnutých pre

Pramene síce neposkytujú údaje o počte žiačok vo všetkých školských rokoch a v niektorých prípadoch sú informácie o počte zapísaných dievčat alebo o počte absolventiek dokonca rozdielne, ale z dostupných údajov vyplýva, že v rokoch 1923 – 1929 sa kurzu zúčastňovalo každý rok okolo 40 – 70 dievčat.[75] V školskom roku 1931/32 klesol počet žiačok na 19 a v roku 1932 sa prihlásilo dokonca už len šesť dievčat, čo viedlo k zrušeniu kurzu.[76] Zapísané žiačky boli následne prijaté do kurzu rímskokatolíckej náboženskej obce. Nízky záujem o štúdium bol pripisovaný veľkému prepúšťaniu zamestnancov v dôsledku veľkej hospodárskej krízy a tomu, že absolventky kurzu si nikde nemohli nájsť zamestnanie. Preto sa pre dievčatá stalo toto štúdium zbytočným.[77] Ako dôvod zániku obchodného kurzu židovskej náboženskej obce sa nedostatočný záujem o jeho absolvovanie zo strany žiačok spomínal aj v jednej zo záverečných správ obchodného kurzu dominikánok: *„Kurz koná dvojitú prácu: šíri znalosti obchodné a to v slovenskom jazyku. Rodičia prejavujú uspokojenie, lebo kurz sa prispôsobuje postupu, čo vidno i z toho, že z dosavádnych 2 miestnych maďarských obchodných kurzov jeden už na začiatku tohoto školského roku pre nedostatok žiactva zaniknul.“*[78]

Zo školského roka 1923/24 sa zachovali podrobnejšie informácie o zložení žiačok kurzu židovskej náboženskej obce. Do kurzu sa zapísalo 54 dievčat, z ktorých jedno vystúpilo. Medzi žiačkami bolo 30 dievčat židovského vierovyznania, 15 rímskokatolíckeho a ostatné dievčatá boli iného vierovyznania. Z hľadiska zamestnania rodičov bolo 32 žiačok dcérami obchodníkov, 13 dcérami zamestnancov a rodičia ôsmich dievčat mali iné povolanie. V Košiciach sa narodilo 27 žiačok, v Košickej župe 13, na ostatnom území ČSR štyri a deväť žiačok pochádzalo z cudziny. Až 45 žiačok bývalo priamo v Košiciach, sedem na území Košickej župy a len jedna žiačka bývala inde.[79]

Verejný jednoročný dievčenský obchodný kurz sestier dominikánok v Košiciach bol otvorený v septembri 1928.[80] Podmienkou prijatia bolo predchádzajúce dosiahnuté vzdelanie minimálne na úrovni tretej triedy meštianskej školy, resp. štvrtej triedy strednej školy. Dievčatá, ktoré mali viac ako 16 rokov mohli byť prijaté bez absolvovania uvedených škôl, a to na základe prijímacej skúšky. Kurz sa odporúčal aj tým dievčatám, ktoré už predtým absolvovali obchodný kurz v inom jazyku a chceli sa zdokonaliť v slovenčine, keďže výučba na tomto kurze prebiehala v slovenskom jazyku.[81] Po zriadení kurzu ho v prvých dvoch rokoch absolvovalo 44 a 45 žiačok. V 30. rokoch začal počet žiačok klesať pod 40 ročne.[82] V záverečnej správe za školský rok 1931/32 sa konštatovalo, že: *„Pokles počtu žiactva súvysí*

---

nedostatok miesta. A kassai és keletszlovenszkói magyarságnak harcolni kell minden talpalattnyi helyért a kisszámu és zsufolásig megtelt magyar tannyelvü iskolákban. In: *Kassai Napló*, roč. 44, 1928, č. 201, s. 9.

[75] Napr. v školskom roku 1924/25 absolvovalo obchodný kurz židovskej náboženskej obce 74 dievčat a v školskom roku 1927/28 mal tento kurz 51 absolventiek. *Školy v republice Československé ve školním roce 1924/25*. Praha: Státní úřad statistický, 1926, s. 97; *Školy v republice Československé ve školním roce 1927/28*. Praha: Státní úřad statistický, 1929, s. 103.

[76] NA, f. Ministerstvo školství, 1918 – 1949, šk. 1577, inv. č. 1634, č. sp. 92243/32.

[77] Megszünt az izr. 1 éves magyar női keresk. iskola, mert mindössze 6 növendék jelentkezett felvételre. In: *Kassai Ujság*, roč. 94, 1932, č. 207, s. 7.

[78] *Verejný jednoročný dievč. obchodný kurz sestier dominikánok v Košiciach. Záverečná zpráva na školský rok 1932/33*. Košice, 1933.

[79] Női kereskedelmi tanfolyam Kassán. In: *Kassai Ujság*, roč. 86, 1924, č. 159, s. 4.

[80] AMK, f. Magistrát mesta Košice, 1923 – 1938, šk. 186, inv. č. 417, č. sp. 1812.

[81] Beiratások a Domonkosrendi zárda szlovák tannyelvü nyilvános egyéves női kereskedelmi tanfolyamába... In: *Kassai Ujság*, roč. 93, 1931, č. 196, s. 4.

[82] ŠA-KE, Verejný jednoročný dievčenský obchodný kurz sestier dominikánok v Košiciach, 1928 – 1934, šk. 1, inv. č. 1 – 6.

pravdepodobne s ťažkými hospodárskymi pomerami.“[83] V školskom roku 1933/34 absolvovalo kurz len 19 dievčat.[84] Počas nasledujúcich troch školských rokov už nebol otvorený. Výučba sa však mala obnoviť v školskom roku 1937/38.[85] Žiačky jednoročného obchodného kurzu v Košiciach, ktorý viedli dominikánky, platili školné vo výške 500 Kč ročne. Zápisné bolo pre žiačky katolíckeho vierovyznania určené na 25 Kč a pre ostatné žiačky na 50 Kč.[86]

Medzi žiačkami sa objavovali nielen dievčatá, ktoré predtým absolvovali tri či štyri ročníky meštianskej školy alebo štyri triedy strednej školy (reálneho gymnázia či reálky), ale i absolventky rodinnej školy alebo absolventky maďarského obchodného kurzu. V školskom roku 1932/33 bolo takmer 40 % žiačok absolventkami maďarských škôl. V súvislosti s tým sa v záverečnej správe objavilo tvrdenie, že: *„[...] ich príprava v slovenskom jazyku bola veľmi skrovná, prečo učiteľský sbor s radosťou vzal na vedomie výnos [...] ktorým bolo povolené vyučovanie slovenského jazyka ako povinného predmetu.“*[87] K predmetom, v ktorých sa dovtedy žiačky vzdelávali v priebehu jednoročného kurzu – obchodná náuka, účtovníctvo, kupecké počty, náuka o tovare, hospodársky zemepis, nemecká korešpondencia, slovenská korešpondencia, krasopis, tesnopis (stenografia) a strojopis – pribudol teda od školského roka 1932/33 aj slovenský jazyk (tab. 3).

Tabuľka 3 Prehľad vyučovacích predmetov jednoročného obchodného kurzu dominikánok v školskom roku 1932/33[88]

Vyučovacie predmety	**Počet hodín**
Obchodná náuka	3
Účtovníctvo	4
Slovenská obchodná korešpondencia	2
Kupecké počty	3
Nemecká obchodná korešpondencia	4
Zemepis	2
Tesnopis	3
Náuka o tovare	1
Krasopis	1
Slovenský jazyk	2
Písanie na stroji	2
Spolu	**27**

Rád sestier dominikánok sa začiatkom roka 1934 snažil o premenu jednoročného obchodného kurzu na dvojročnú obchodnú školu. K povoleniu tejto zmeny však nedošlo. Vo vyjadrení správcu Československej štátnej obchodnej akadémie v Košiciach k potenciálnemu zriadeniu obchodnej školy pod vedením dominikánok stálo: *„Mnoho absolventov a absolventiek štátnej čsl. dvojtriednej školy nemôže teraz dostať primerané miesto a je bez zamestnania. [...] o obchodné vzdelanie je v Košiciach so strany štátu po každej stránke dokonale postarané a že by bolo zbytočné, zriaďovať tuná ešte školu novú [...]. Zakladanie nových škôl dá sa ťažko odôvodniť najmä teraz v dobe hospodárskej stiesnenosti, kedy sa*

[83] *Verejný jednoročný dievč. obchodný kurz sestier dominikánok v Košiciach. Záverečná zpráva na školský rok 1931/32*. Košice, 1932.
[84] ŠA-KE, Verejný jednoročný dievčenský obchodný kurz sestier dominikánok v Košiciach, 1928 – 1934, šk. 1, inv. č. 6.
[85] NA, f. Ministerstvo školství, 1918 – 1949, šk. 1577, inv. č. 1634, č. sp. 125823/37. Rôzne. Školstvo sestier dominikánok v Košiciach... In: *Novosti*, roč. 19, 1937, č. 7, s. 10.
[86] NA, f. Ministerstvo školství, 1918 – 1949, šk. 1577, inv. č. 1634, č. sp. 56072/1928.
[87] *Verejný jednoročný dievč. obchodný kurz sestier dominikánok v Košiciach. Záverečná zpráva na školský rok 1932/33*. Košice, 1933.
[88] NA, f. Ministerstvo školství, 1918 – 1949, šk. 1577, inv. č. 1634, č. sp. 127704/32.

stále viac uplatňuje snaha, z dosavadných škôl niektoré zrušiť, lebo počet nezamestnanej študovanej inteligencie rastie do povážlivých rozmerov.“[89]

Napriek tomu, že nie sú známe presné údaje o počte absolventiek obchodného kurzu židovskej náboženskej obce počas celej jeho existencie, a nie je tak možné zistiť celkový počet absolventiek troch spomínaných obchodných kurzov v Košiciach, na základe dostupných informácií predpokladám, že v 20. rokoch ich ročne absolvovalo okolo 80 – 100 dievčat, resp. po vzniku tretieho kurzu v roku 1928 to mohlo byť aj viac ako 120 dievčat.[90] Začiatkom 30. rokov však začal počet žiačok na verejných obchodných kurzoch v Košiciach výrazne klesať. V školskom roku 1931/32 mali obchodné kurzy v Košiciach ešte 80 absolventiek, avšak v školskom roku 1933/34, kedy v meste fungovali zase iba dva obchodné kurzy, mali už len 36 absolventiek. V ďalších rokoch začal síce stúpať počet absolventiek kurzu, ktorý viedli uršulínky (v školskom roku 193/37 ich bolo 41), avšak kurz dominikánok nebol počas troch školských rokov otvorený.[91]

Tento pokles mohol čiastočne súvisieť s rastom počtu žiačok na obchodnej škole a obchodnej akadémii. Avšak zásadnejším faktorom bol pokles pracovných príležitostí v súvislosti s hospodárskou krízou. Určitý vplyv mohlo mať aj celkové „preplnenie“ pracovného trhu nedostatočne kvalifikovanými kancelárskymi silami. Na túto skutočnosť totiž už v priebehu 20. rokov upozorňovali príručky, ktoré mali dievčatám pomáhať s výberom vhodného povolania. V dôsledku mylných názorov, ktoré v spoločnosti naďalej pretrvávali o tom, že dievčatám stačí absolvovať meštiansku školu a obchodný kurz, resp. dvojročnú obchodnú školu, vznikol prebytok nekvalifikovaných kancelárskych síl v úradoch, ktoré nespĺňali ani tie najnižšie nároky. Ako už bolo vyššie spomenuté, možnosť uplatnenia žien v pracovnej sfére bola ešte aj v 20. rokoch 20. storočia často prijímaná ako provizórne riešenie: *„Žel však, že jest ještě dnes velmi moho těch, kteří na povolání dívek hledí jako na pouhé provisorium a nevěnují mu tolik pozornosti a tolik obětavosti, kolik vyžaduje. Zpravidla i ti rodiče, kteří nenadaného syna s napětím všech sil vydržují na studiích, pro dceru sebe nadanější domnívají se, že stačí nějaký ten rok obchodní školy nebo dokonce 6 měsíční kurs a že tato průprava je dostatečná pro její zaopatření.“*[92] Kvalita ženskej práce tým nadobúdala zlú povesť a platy žien sa znižovali: *„Kancelářská zaměstnání [...] jsou dnes tak přeplněna dívkami nedoučenými a nedostatečně kvalifikovanými, že lze mluviti o krisi v těchto povoláních. Děvčata se nabízejí za 300 i za 200 Kč měsíčního platu a tři měsíce do zapracování slouží zadarmo.“*[93] Na druhej strane mali úrady problém nájsť stenografky

[89] NA, f. Ministerstvo školství, 1918 – 1949, šk. 1577, inv. č. 1634, č. sp. 5497/34.

[90] Napr. v školskom roku 1924/25 absolvovalo obchodné kurzy v Košiciach 111 dievčat a v školskom roku 1927/28 mali košické obchodné kurzy 73 absolventiek. V školskom roku 1928/29 absolvovalo kurz rímskokatolíckej náboženskej obce 31 dievčat, kurz dominikánok 44 dievčat a na kurz židovskej náboženskej obce sa zapísalo 60 dievčat, takže celkovo mohli mať tieto tri kurzy v danom roku až okolo 130 absolventiek. *Školy v republice Československé ve školním roce 1924/25*, c. d. s. 97. *Školy v republice Československé ve školním roce 1927/28*, c. d. s. 103. ŠA-KE, Verejný jednoročný dievčenský obchodný kurz sestier dominikánok v Košiciach, 1928 – 1934, šk. 1, inv. č. 1. ŠA-KE, f. Ženský obchodný kurz rádu sv. Uršule v Košiciach, 1907 – 1939, šk. 2, inv. č. 14. A kassai és keletszlovenszkói magyarságnak harcolni kell minden talpalattnyi helyért a kisszámu és zsufolásig megtelt magyar tannyelvü iskolákban. In: *Kassai Napló*, roč. 44, 1928, č. 201, s. 9.

[91] NA, f. Ministerstvo školství, 1918 – 1949, šk. 1577, inv. č. 1634, č. sp. 92243/32. ŠA-KE, Verejný jednoročný dievčenský obchodný kurz sestier dominikánok v Košiciach, 1928 – 1934, šk. 1, inv. č. 4 – 6. ŠA-KE, f. Ženský obchodný kurz rádu sv. Uršule v Košiciach, 1907 – 1939, šk. 3, inv. č. 17 – 23.

[92] Lancová, Juliana: Volba povolání dívek. In: Stránská, Olga (ed.): *Praktická hospodyňka. Souhrn nauk, pokynů a předpisů ke správnému a úspornému vedení domácnosti a návod, jak si může hospodyňka svou namáhavou a zpravidla neutěšenou práci neobyčejně ulehčit*. Díl II. Praha: F. Strnadel a spol., 1927, s. 1374.

[93] Lancová, Juliana: *Kniha ženských zaměstnání. Praktický rádce při volbě povolání dívek*. Praha: Melantrich, 1929, s. 9 – 10.

ovládajúce aspoň dva cudzie jazyky na dostatočne vysokej úrovni, a preto po zvyčajne dlhom hľadaní zamestnávali na týchto pozíciách mužských kandidátov.[94]

Hoci obchodné kurzy v Košiciach boli v správe dominikánok, uršulínok, resp. rímskokatolíckej náboženskej obce a židovskej náboženskej obce, na všetky tri boli žiačky prijímané bez rozdielu náboženstva. Na základe údajov a štatistík, ktoré obsahovali záverečné správy kurzu dominikánok, katalógy študujúcich na kurze uršulínok, resp. rímskokatolíckej náboženskej obce a kurze dominikánok, alebo ktoré boli publikované v periodickej tlači, predpokladám, že väčšina žiačok (viac ako 80 %) bývala buď priamo v Košiciach alebo v blízkom okolí mesta a nepotrebovala teda internátne ubytovanie. Zvyšným žiačkam mohlo byť ubytovanie poskytnuté v rámci jednotlivých školských zariadení, ktoré boli v správe uršulínok alebo dominikánok, u príbuzných alebo u rodín, ktoré poskytovali žiačkam a žiakom ubytovanie.

Pre dievčatá, najmä tie, ktoré bývali priamo v Košiciach, mohlo byť jednou z hlavných motivácií štúdia následné zamestnanie sa priamo v tomto meste, ktoré bolo (nielen v období prvej ČSR) centrom východného Slovenska z pohľadu administratívy, hospodárstva, kultúry, školstva, vzdelanosti a pod. Neustálym rozvojom mesta pribúdali možnosti štúdia pre dievčatá a ženy, ale i príležitosti ich následného uplatnenia v pracovnej oblasti. S rastúcimi príležitosťami sa tak zvyšoval záujem dievčat (aj podpora zo strany rodiny) o štúdium a nadobudnutie kvalifikácie potrebnej pre vykonávanie tej-ktorej práce. Mnoho žien pracovalo na nižších úradníckych a obchodníckych pozíciách, kde mohli využiť poznatky z účtovníctva, korešpondencie a cudzích jazykov. So svojimi vedomosťami, znalosťami a zručnosťami sa uplatnili najmä v bankách, sporiteľniach a ďalších peňažných ústavoch, v poisťovniach, na úradoch, riaditeľstvách, súdoch, prokuratúre, v správe mestských verejných podnikov, súkromných podnikoch a továrňach, obchodnej a priemyselnej komore, inšpektorátoch, nemocniciach a ďalších liečebných ústavoch či zariadeniach sociálnych služieb,[95] kde zvyčajne pracovali ako volontérky (praktikantky), adjunktky (pomocné zamestnankyne), kancelárske pomocníčky, kancelárske oficiantky (pomocné kancelárske zamestnankyne), vrchné kancelárske oficiantky, revidentky, úradníčky, účtovníčky, pokladníčky, kontrolórky, účtovné revízorky, telefonistky alebo asistentky. Košice, rozrastajúce sa mesto a centrum, im ponúkali širšie možnosti v porovnaní s menšími mestami či vidieckymi oblasťami.[96]

Štúdium dievčat na verejných obchodných učilištiach na Slovensku

Nižšie zastúpenie dievčat na obchodných akadémiách a vyšší počet i podiel dievčat na obchodných školách neboli príznačné len pre obchodné vzdelávanie v Košiciach. Ako príklad uvádzam údaje za školský rok 1927/28, kedy študovalo na verejných obchodných učilištiach na Slovensku 964 dievčat. Najviac dievčat pritom študovalo v Bratislave a v Košiciach. Tieto mestá mali zároveň najväčšie zastúpenie jednotlivých druhov obchodných učilíšť. V Bratislave ich navštevovalo 331 dievčat a v Košiciach 152, čo súhrnne predstavovalo 50,1 % celkového počtu žiačok verejných obchodných učilíšť na Slovensku. Zastúpenie žiačok však bolo rôzne (tab. 4). V celoslovenskom meradle prevažovali žiačky na obchodných

[94] Lancová, J.: Volba povolání dívek, c. d. s. 1374 – 1375.

[95] Zamestnávali ich predovšetkým tieto inštitúcie: štátny berný (daňový) úrad, katastrálny mernícky úrad, matričný úrad, notársky úrad, poručenský (sirotský) úrad, okresný úrad, poštové a telegrafné úrady, mestské úrady, finančné riaditeľstvo, riaditeľstvo pôšt a telegrafov, riaditeľstvo štátnych dráh, policajné riaditeľstvo, okresný súd, krajský súd (sedria), vrchný súd (súdna tabuľa), štátne zastupiteľstvo, hlavné štátne zastupiteľstvo, priemyselný inšpektorát, školské inšpektoráty, štátna nemocnica, štátna pôrodnica a nemocnica pre choroby ženské, štátna nemocnica pre choroby duševné a nervové, štátny detský domov, a tiež súkromné podniky.

[96] *Nový adresár mesta Košíc a okolia. Košice város és vidéke új címtára*. Košice: Kníhkupectvo Gejza Jaschkó, 1929, s. 213 – 342.

školách (47,9 %) a obchodných kurzoch (35,1 %). Na obchodných akadémiách a kupeckých pokračovacích školách sa vzdelával len malý zlomok dievčat (11,4 % a 5,6 %). V Bratislave mali žiačky na obchodných školách ešte výraznejšie zastúpenie (54,7 %) avšak na obchodnom kurze študovali v podstatne nižšej miere, podobne ako na obchodných akadémiách (17,8 % a 17,5 %). Iná situácia bola v Košiciach, kde prevažovali dievčatá na obchodných kurzoch (48 %) a za nimi nasledovali žiačky obchodnej školy (37,5 %).

Tabuľka 4 Počet dievčat na verejných obchodných učilištiach na Slovensku, v Bratislave a v Košiciach v školskom roku 1927/28[97]

Verejné obchodné učilištia	Slovensko		Bratislava		Košice	
	počet	v %	počet	v %	počet	v %
Obchodné akadémie	110	11,4	58	17,5	21	13,8
Obchodné školy	462	47,9	181	54,7	57	37,5
Kupecké pokračovacie školy	54	5,6	33	10	1	0,7
Jednoročné obchodné kurzy	338	35,1	59	17,8	73	48
Spolu	964	100	331	100	152	100

V obchodnom vzdelávaní dievčat boli značné rozdiely naprieč celým Slovenskom.[98] Po Bratislave a Košiciach nasledovali v počte dievčat študujúcich na verejných obchodných učilištiach mestá Kežmarok (73 žiačok), Spišská Nová Ves (73 žiačok) a Trenčín (68 žiačok). Kým v Kežmarku študovali dve tretiny dievčat na obchodnom kurze a tretina na obchodnej škole, v Spišskej Novej Vsi mali dievčatá k dispozícii len vzdelávanie na obchodných kurzoch. Naopak, v Trenčíne neexistoval verejný obchodný kurz, a tak väčšina dievčat navštevovala obchodnú školu (tab. 5).

Tabuľka 5 Počet dievčat na verejných obchodných učilištiach v Kežmarku, v Spišskej Novej Vsi a v Trenčíne v školskom roku 1927/28[99]

Verejné obchodné učilištia	Kežmarok		Spišská Nová Ves		Trenčín	
	počet	v %	počet	v %	počet	v %
Obchodné akadémie	-	-	-	-	9	13,2
Obchodné školy	24	32,9	-	-	59	86,8
Kupecké pokračovacie školy	-	-	-	-	-	-
Jednoročné obchodné kurzy	49	67,1	73	100	-	-
Spolu	73	100	73	100	68	100

Záver

Obchodné školstvo bolo v prvorepublikových Košiciach jednou z najdôležitejších možností odborného vzdelávania dievčat. Vďaka štúdiu na obchodnej akadémii, obchodnej škole či na jednom z troch obchodných kurzov získavali dievčatá vedomosti i zručnosti potrebné pre uplatnenie sa v obchodnej činnosti, v peňažných ústavoch alebo na úradoch rôzneho druhu. Štúdium na obchodnej akadémii bolo zároveň prípravou na vysokoškolské štúdium. Napriek tomu, že po vzniku prvej ČSR došlo k formálnemu odstráneniu bariér, ktoré dovtedy bránili dievčatám v prístupe k vzdelaniu, štúdium dievčat bolo naďalej ovplyvňované sociálnymi a ekonomickými podmienkami i dobovou morálkou. Hoci sa na štvorročné štúdium na obchodnej akadémii mohli prihlásiť dievčatá a rovnako aj chlapci, zastúpenie dievčat na tomto type školy bolo počas celého sledovaného obdobia podstatne nižšie, než bolo zastúpenie chlapcov. Dievčatá prejavovali oveľa väčší záujem o štúdium na dvojročnej

[97] *Školy v republice Československé ve školním roce 1927/28*, c. d. s. 99 – 103.
[98] Pre úplnosť treba dodať, že popri verejných obchodných učilištiach, na ktoré je toto porovnanie zamerané, existovali v niektorých mestách (napr. v Bratislave) aj súkromné obchodné učilištia. Údaje o ich žiačkach však nie sú zahrnuté v publikovaných štatistikách.
[99] *Školy v republice Československé ve školním roce 1927/28*, c. d. s. 99 – 103.

obchodnej škole, ktoré predstavovalo kratšiu, finančne menej náročnú a praktickejšie orientovanú formu prípravy na budúce povolanie. Najviac dievčat však absolvovalo jednoročné obchodné kurzy, a to i napriek tomu, že boli finančne náročnejšie ako dvojročné obchodné školy. Štúdium na obchodnom kurze však malo spomedzi uvedených možností najkratšie trvanie. Veľký záujem o obchodné kurzy, a to najmä v 20. rokoch 20. storočia tkvel pravdepodobne v tom, že zamestnávanie žien bolo ešte stále do veľkej miery vnímané ako provizórne riešenie, najmä čo sa týka strednej spoločenskej vrstvy, a že veľká časť absolventiek rátala s využitím získaného vzdelania v rámci vlastnej rodiny, napr. pri výpomoci v obchodnej činnosti svojho manžela, prípadne rodičov.

Významným faktorom, ktorý ovplyvňoval štúdium dievčat, bola otázka ubytovania pre dievčatá z vidieka a zo vzdialenejších miest. Pretrvávajúce problémy s internátnym ubytovaním obmedzovali prístup dievčat z vidieckych oblastí a vzdialenejších regiónov k štúdiu na skúmaných vzdelávacích ústavoch. Medzi žiačkami teda výrazne prevažovali dievčatá bývajúce s rodičmi priamo v Košiciach, resp. v menšej miere dievčatá, ktoré mali v meste príbuzných a mohli bývať u nich, alebo dievčatá, ktoré bývali v blízkom okolí mesta a do školy každodenne dochádzali. Veľká prevaha žiačok pochádzajúcich z Košíc však spočívala aj v tom, že Košice im po ukončení štúdia mohli poskytnúť oveľa širšie možnosti pracovného uplatnenia než boli tie, ktoré ženám ponúkali menšie mestá a vidiecke oblasti. Vývoj počtu žiačok v skúmanom období odzrkadľoval i hospodárske pomery. Kým v 20. rokoch bol o obchodné kurzy enormný záujem, začiatkom 30. rokov začal počet žiačok na obchodných kurzoch klesať. Menší záujem o tieto kurzy súvisel s hospodárskou krízou, výrazne nižším počtom pracovných príležitostí i presýtením pracovného trhu nedostatočne kvalifikovanými kancelárskymi silami. K miernemu poklesu počtu žiačok došlo aj na obchodnej akadémii a obchodnej škole. V ich prípade však v druhej polovici 30. rokov začal počet žiačok opäť narastať a celkovo bol počet žiačok na týchto školách v 30. rokoch výrazne vyšší v porovnaní s 20. rokmi 20. storočia.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne fondy

Arcibiskupský archív v Košiciach, Fond Košické biskupstvo, oddelenie Košický biskupský ordinariát, 1883 – 1946

Archív mesta Košice, Fond Magistrát mesta Košice, 1888 – 1922; Fond Magistrát mesta Košice, 1923 – 1938

Národní archiv, Praha, Fond Ministerstvo školství, 1918 – 1949

Štátny archív v Košiciach Fond Verejný jednoročný dievčenský obchodný kurz sestier dominikánok v Košiciach, 1928 – 1934; Fond Ženský obchodný kurz rádu sv. Uršule v Košiciach, 1907 – 1939

Publikované pramene a dokumenty

A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és az azzal kapcsolatos női kereskedelmi szaktanfolyam értesitője az 1891 – 92. iskolai évről. Kassa, 1892, 74 s.

A kassai m. kir. állami leányközépiskola (felső leány- és kereskedelmi iskola) XXVI. évi értesítője az 1916 – 17. iskolai évről. Kassa, 1917, 65 s.

A kassai Szt. Orsolyarendi női kereskedelmi szaktanfolyam értesitője az 1912 – 13. iskolai évről. Kassa, 1913, 12 s.

Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. I. – II. výročná zpráva za školský rok 1919 – 20 a 1920 – 21. Košice, 1921, 32 s.

Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. III. výročná zpráva za školský rok 1921 – 22. Košice, 1922, 24 s.

Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. IV. výročná zpráva za školský rok 1922 – 23. Košice, 1923, 24 s.
Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. IX. výročná zpráva za školský rok 1927 – 28. Košice, 1928, 28 s.
Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. V. výročná zpráva za školský rok 1923 – 24. Košice, 1924, 22 s.
Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. VI. výročná zpráva za školský rok 1924 – 25. Košice, 1925, 26 s.
Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. VII. výročná zpráva za školský rok 1925 – 26. Košice, 1926, 26 s.
Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. VIII. výročná zpráva za školský rok 1926 – 27. Košice, 1927, 27 s.
Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. X. výročná zpráva za školský rok 1928 – 29. Košice, 1929, 42 s.
Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. XI. výročná zpráva za školský rok 1929 – 1930. Košice, 1930, 42 s.
Československá štátna obchodná akademia v Košiciach. XII. výročná zpráva za školský rok 1930 – 1931. Košice, 1931, 32 s.
I. ročná zpráva Československej štátnej obchodnej akademie v Turčianskom Sv. Martine zo školského roku 1919 – 20. Turčiansky Sv. Martin, 1920, 16 s.
I. výročná zpráva Československej štátnej obchodnej akademie v Bratislave za školný rok 1919 – 20. Bratislava, 1920, 31 s.
Nový adresár mesta Košíc a okolia. Košice város és vidéke új címtára. Košice: Kníhkupectvo Gejza Jaschkó, 1929, 382 s.
Sborník Ministerstva školství a národní osvěty V. Ministerstvo, školské úřady, vysoké, střední a odborné školství. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 1925, 807 s.
Školy v republice Československé ve školním roce 1924/25. Praha: Státní úřad statistický, 1926, 291 s.
Školy v republice Československé ve školním roce 1927/28. Praha: Státní úřad statistický, 1929, 276 s.
Štátna československá obchodná akademia v Košiciach. XIII. výročná zpráva za školský rok 1931 – 32. Košice, 1932, 66 s.
Štátna československá obchodná akademia v Košiciach. XIV. výročná zpráva za školský rok 1932 – 33. Košice, 1933, 53 s.
Štátna československá obchodná akademia v Košiciach. XIX. výročná zpráva za školský rok 1937 – 38. Košice, 1938, 67 s.
Štátna československá obchodná akademia v Košiciach. XV. výročná zpráva za školský rok 1933 – 34. Košice, 1934, 49 s.
Štátna československá obchodná akademia v Košiciach. XVI. výročná zpráva za školský rok 1934/35. Košice, 1935, 74 s.
Štátna československá obchodná akademia v Košiciach. XVII. výročná zpráva za školský rok 1935/36. Košice, 1936, 72 s.
Štátna československá obchodná akademia v Košiciach. XVIII. výročná zpráva za školský rok 1936/37. Košice, 1937, 88 s.
Verejný jednoročný dievč. obchodný kurz sestier dominikánok v Košiciach. Záverečná zpráva na školský rok 1931/32. Košice, 1932.
Verejný jednoročný dievč. obchodný kurz sestier dominikánok v Košiciach. Záverečná zpráva na školský rok 1932/33. Košice, 1933.

Zákon č. 73/1922 Sb. ze dne 15. února 1922, jímž se upravuje vyučování v naukách obchodních, v moderních jazycích, v krasopise, v těsnopise a ve psaní na stroji [online]. [cit. 2025-09-22]. Dostupné na internete: https://www.aspi.sk/opispdf/1922/023-1922.pdf.

Dobová periodická tlač

Határszéli Ujság, 1928
Kassai Hirlap, 1921
Kassai Napló, 1928
Kassai Ujság, 1924, 1926, 1928, 1929, 1931, 1932
Novosti, 1937
Prágai Magyar Hirlap, 1923

Literatúra

Benisch, Arthur: Leányközépiskoláink fejlődése a reform második évében. In: *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny*, roč. 51, 1918, č. 19 – 20, s. 646 – 652.
Bianchi, Gustav (ed.): *Mesto Košice 1932. Publikácia pre propagovanie cudzineckého ruchu a turistiky*. Banská Bystrica: Slovan, 1932, 96 s.
Bilčík, Jozef: Vývoj školstva na Slovensku do roku 1960 a spracovávanie písomností škôl (III). In: *Slovenská archivistika*, roč. 9, 1974, č. 1, s. 115 – 156.
Bojková, Alžbeta: *Primárne problémy transformácie slovenských stredných a odborných škôl v Košiciach v medzivojnovom období*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018, 205 s. ISBN 978-80-8152-685-5.
Čuprová, Anna: Rodinné školy. In: *Slovenská žena*, roč. 2, 1921, č. 1, s. 4.
Drenko, Jozef: Dievčenské školy na Slovensku do roku 1918. In: *Pedagogická revue*, roč. 58, 2006, č. 1, s. 80 – 96. ISSN 1335-1982.
Figuš, Tibor (ed.): *75 rokov Strednej ekonomickej školy*. Košice: Stredná ekonomická škola Janka Bačíka, 1974, 175 s.
Gabzdilová, Soňa: Gymnáziá na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1920 v kontexte politicko-spoločenského vývoja. In: Ďurkovská, Mária et al.: *Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia (vybrané aspekty)*. Košice: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2015, s. 35 – 58. ISBN 978-80-89524-21-1.
Gallová, Miroslava – Sáposová, Zlatica: „Žena v domácnosti je anjelom, vzdelaná žena je príšerou." Možnosti vyššieho vzdelávania dievčat a žien v Košiciach v rokoch 1867 – 1918. In: *Kultúrne dejiny*, roč. 11, 2020, č. 2, s. 218 – 240. ISSN 1338-2209.
Gallová, Miroslava – Sáposová, Zlatica: *Fragmenty vyššieho vzdelávania a pracovného uplatnenia žien v Košiciach v období dualizmu*. Košice: Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v.v.i., 2024, 160 s. ISBN 978-80-8298-009-0.
Gallová, Miroslava: Zmeny vo vzdelávaní dievčat a žien v Košiciach (1918 – 1938). In: Kabešová, Monika – Hrušková, Kateřina (eds.): *České, slovenské a československé dějiny 20. století XV*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2022, s. 13 – 31. ISBN 978-80-7435-890-6.
Göndör, Éva: A nők munkában való részvétele és az anyaság védelmének munkajogi eszközei a gyermekgondozási segély bevezetéséig. In: *Jog-Állam-Politika* [online], roč. 4, 2012, č. 1, s. 83 – 108. ISSN 2060-4580. [cit. 2023-10-05]. Dostupné na internete: https://szakcikkadatbazis.hu/doc/6783060.
Kodajová, Daniela: Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí. In: *Človek a spoločnosť* [online], roč. 9, 2006, č. 4, s. 27 – 36. ISSN 1335-3608. [cit. 2025-10-16]. Dostupné na internete: https://individualandsociety.org/journal/2006/4.

Kopčányiová, Milada: Košické stredné a odborné školstvo dva roky po prevrate (1918 – 1920). In: Ološtiak, Martin – Chovanec, Marek (eds.): *8. študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov* [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2013, s. 388 – 401. ISBN 978-80-555-0770-5. [cit. 2026-06-14]. Dostupné na internete: https://elibrary.pulib.sk/elpub/view/isbn/9788055507705.
Laca, Ján (ed.): *Almanach k 75. výročiu založenia Strednej ekonomickej školy a k 120. výročiu vzniku obchodného školstva v Košiciach*. Košice: Stredná ekonomická škola, 1962, 54 s.
Lancová, Juliana: *Kniha ženských zaměstnání. Praktický rádce při volbě povolání dívek*. Praha: Melantrich, 1929, 353 s.
Lancová, Juliana: Volba povolání dívek. In: Stránská, Olga (ed.): *Praktická hospodyňka. Souhrn nauk, pokynů a předpisů ke správnému a úspornému vedení domácnosti a návod, jak si může hospodyňka svou namáhavou a zpravidla neutěšenou práci neobyčejně ulehčit*. Díl II. Praha: F. Strnadel a spol., 1927, s. 1374 – 1377.
Mihóková, Mária (ed.): *Stredné školstvo v Košiciach v rokoch 1848 – 1918. Tematická bibliografia I*. Košice: Štátna vedecká knižnica, 1981, 411 s.
Nagy, Adrienn: *A felső kereskedelmi iskolák fejlődéstörténete Magyarországon (1867–1945)*. Doktori (PhD) értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola, 2014, 386 s.
Nagy, Adrienn: Középfokú kereskedelmi leányiskolák a két világháború között. In: Torgyik, Judit (ed.): *Sokszínű pedagógiai kultúra* [online]. Komárno: International Research Institute, 2014, s. 26 – 32. ISBN 978-80-89691-05-0. [cit. 2025-12-17]. Dostupné na internete: https://www.irisro.org/pedagogia2014januar/.
Nagy, Adrienn: Női felső kereskedelmi iskolák a dualizmus kori Magyarországon. In: *Neveléstörténet*, roč. 8, 2011, č. 1 – 2, s. 100 – 116. ISSN 1785-5519.
Nagy, Adrienn: Női kereskedelmi szakoktatás kezdetei Magyarországon [online]. In: KÉRI, Katalin (ed.): *Társadalmi nem és oktatás*. Pécs: PTE BTK „Oktatás és társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola, 2011. ISBN 978-963-642-383-4. [cit. 2025-12-11]. Dostupné na internete: https://mek.oszk.hu/09600/09689/html/nagyadrienn.htm.
Placht, Otto – Havelka, František (eds.): *Příručka školské a osvětové správy*. Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1934, 1930 s.
Puš, Ivan: Komerční školství na Moravě v letech 1848 – 1914. In: *Časopis Matice moravské*, roč. 143, 2024, č. 2, s. 331 – 368. ISSN 0323-052X.
Salavec, František: Československé obchodní akademie. In: Fuksa, Josef (ed.): *Almanach obchodního školství Československé republiky = Almanach des Handelsschulwesens der Čechoslovakischen Republik = Almanach de l'enseignement commercial de la République tchécoslovaque 1918 – 1928*. Brno: Výstavní výbor pro exposici obchodního školství na výstavě soudobé kultury v Československu, 1928, s. 19 – 20.
Sáposová, Zlatica: Vybrané charakteristické znaky stredoškolského systému Uhorska na konci dualistického obdobia. In: Ďurkovská, Mária et al.: *Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia (vybrané aspekty)*. Košice: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2015, s. 6 – 34. ISBN 978-80-89524-21-1.
Šíma, Anton: Dějiny a nynější stav československého školství obchodního. In: Fuksa, Josef (ed.): *Almanach obchodního školství Československé republiky = Almanach des Handelsschulwesens der Čechoslovakischen Republik = Almanach de l'enseignement commercial de la République tchécoslovaque 1918 – 1928*. Brno: Výstavní výbor pro exposici obchodního školství na výstavě soudobé kultury v Československu, 1928, s. 31 – 58.
Školstvo na Slovensku. Školy, žiaci, učitelia v šk. r. 1918/19 – 1947/48. Bratislava: Slovenský plánovací úrad, 1949, 217 s.

Šloufová Kučerová, Hana: Vznik obchodní akademie v Kolíně a výstavba reprezentativní budovy. In: *Historia scholastica* [online], roč. 3, 2017, č. 2, s. 23 – 41. ISSN 2336-680X. [cit. 2026-02-23]. Dostupné na internete: https://historiascholastica.com/sites/www.historiascholastica.com/files/HS/2-2017/HS-2-2017-3.pdf.
Švorc, Peter: Košice a začleňovanie Slovenska do nového štátu 1918 – 1919. In: Šutaj, Štefan (ed.): *Košice a dejiny – dejiny Košíc*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 89 – 100. ISBN 978-80-7097-910-5.
Zítko, Zdenek: Verejné obchodné školstvo na Slovensku. In: Žitavský, A. S. (ed.): *Pamätník slovenského školstva za účinkovania prezidenta T. G. Masaryka*. Bratislava: Vydavateľstvo Pamätníka slovenského školstva, 1936, s. 105 – 110.

Mgr. Miroslava Gallová, PhD.
Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, v.v.i.
Spoločenskovedný ústav
Karpatská 5, 040 01 Košice
gallova24@saske.sk
orcid.org/0000-0001-5562-7685

JÁN RADOMIL KVAČALA A SPOLOK PROFESOROV SLOVÁKOV

Libor Bernát

Abstrakt: V štúdii sme sa zamerali na analýzu vzťahu medzi pedagógom, cirkevným historikom, komeniológom Jánom Radomilom Kvačalom a Spolkom profesorov Slovákov. Využili sme na to archívne pramene uložené v Slovenskom národnom archíve v Bratislave vo fonde Spolok profesorov Slovákov a pozostalosť Kvačalu nachádzajúcu sa v knižnici Evanjelickej bohosloveckej fakulty v Bratislave. Mnohé z prameňov dosiaľ neboli historikmi použité. Ďalej využívame tiež sekundárnu literatúru. Hoci Spolok profesorov Slovákov sa sústreďoval predovšetkým na organizáciu a ochranu záujmov stredoškolských profesorov na Slovensku, s Kvačalom sa zhodoval v presadzovaní záujmov Slovákov v školstve Československa. Kvačala tiež publikoval niekoľko článkov v periodiku *Sborník profesorov Slovákov,* čím aktívne prispieval k odbornému diskurzu spolku. Prínos Kvačalu ocenil Spolok profesorov Slovákov udelením čestného členstva.
Kľúčové slová: Spolok profesorov Slovákov, Ján Radomil Kvačala, čestné členstvo, *Sborník Spolku profesorov Slovákov*

Abstact: The present study examines the relationship between the educator, church historian and Comenius scholar Ján Radomil Kvačala and the Association of Slovak Professors. The analysis draws upon archival materials preserved in the Slovak National Archive in Bratislava within the collection of the Association of Slovak Professors, as well as Kvačala's personal papers housed in the library of the Evangelical Theological Faculty in Bratislava. A considerable portion of these sources has not yet been utilized in historical research. The study further incorporates relevant secondary literature. Although the Association of Slovak Professors primarily concentrated on the organization and protection of the professional interests of secondary-school teachers in Slovakia, it shared with Kvačala a commitment to advancing Slovak interests within the educational system of Czechoslovakia. Kvačala contributed to the association's intellectual life by publishing several articles in its periodical, *Sborník profesorov Slovákov,* thereby actively shaping its scholarly discourse. In recognition of his contributions, the Association of Slovak Professors conferred upon him honorary membership.
Keywords: Association of Slovak Professors, Ján Radomil Kvačala, honorary membership, Proceedings of the Association of Slovak Professors

Po skončení 1. svetovej vojny a vzniku Československa sa začalo konštituovať školstvo na Slovensku a ukázali sa mnohé problémy, na ktoré reagovali učitelia organizovaním spolkov.[1] Medzi akútnymi problémami vynikal problém obsadenia miest pedagógov predovšetkým na stredných školách Slovákmi. Aj z toho dôvodu vznikol Spolok profesorov Slovákov. Úlohou nášho článku bude sledovať vzťah spolku k jeho čestnému členovi, komeniológovi, cirkevnému historikovi a vysokoškolskému pedagógovi Jánovi Radomilovi Kvačalovi (5. 2. 1862 Báčsky Petrovec – 9. 6. 1934 Viedeň). Ide o doteraz málo, resp. takmer nespracovanú tému, ktorej spracovaním doplníme poznatky o živote Kvačalu a zároveň podrobnejšie osvetlíme dejiny Spolku profesorov Slovákov.

[1] O spolkovej činnosti pedagógov za prvej ČSR pozri Milo, Štefan: Význam učiteľských spolkov pre pedagogickú činnosť na Slovensku za buržoáznej ČSR. In *Pedagogika,* 1983, roč. 33, č. 6, s. 697 – 707. Pozri tiež Štulrajterová, Jana: Učiteľské organizácie na Slovensku počas prvej Československej republiky. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského,* 2012, roč. 24, s. 19 – 28.

K objasneniu témy využijeme dobovú a súčasnú odbornú literatúru, tak i archívne pramene, tzn. napr. fond Spolku profesorov Slovákov uložený v Slovenskom národnom archíve v Bratislave. Ďalej použijeme bohatú a tiež žiaľ, len čiastočne spracovanú korešpondenciu Jána Radomila Kvačalu, nielen s členmi spolku.

Po návrate z Ruska, resp. po úteku, býval najskôr Ján Radomil Kvačala v rodnom Báčskom Petrovci u svojej staršej slobodnej sestry Ľudmily, ktorá bola učiteľkou. Jeho rodičia boli v tej dobe už mŕtvi. Správu o tom, že by Ján Radomil Kvačala učil na novozaloženom slovenskom gymnáziu v Novom Sade,[2] sa nám nepodarilo verifikovať.[3] Pokračoval však v bádaní a dokončoval rozpísané diela.

Na Slovensku sa ozývali hlasy, aby boli povolaní Slováci účinkujúci v zahraničí. Mali pomáhať na riešení naliehavých úloh oslobodeného Slovenska. Jozef Škultéty v korešpondencii aj vo verejných vystúpeniach, pozýval viacerých Slovákov, aby sa vrátili domov.[4]

V tomto období prednášali ako univerzitní profesori, podľa politika a poslanca Národného zhromaždenia Michala Slávika,[5] len štyria Slováci: fyzik, technik Aurel Stodola v Zürichu, stavebný inžinier Michal Ursíny (Ursiny) v Brne, literárny historik Jaroslav Vlček v Prahe a Ján Radomil Kvačala v Dorpate.[6] Podľa neho len Ján Radomil Kvačala a Aurel Stodola boli učencami svetového mena, čo však nezodpovedá skutočnosti. Michal Ursíny mal výborné renomé tiež v Chorvátsku a v Brne zastával funkciu rektora Českej vysokej školy technickej (ďalej ČVŠT).[7] Jaroslav Vlček prednášal na filozofickej fakulte v Prahe český jazyk, českú a slovenskú literatúru, literárnu vedu a metodológiu. Bol uznávaným odborníkom a medzi slavistami mal veľmi dobré renomé.[8]

Dňa 28. januára 1921 Muzeálna slovenská spoločnosť v zastúpení Jozefom Škultétym a Josefom Gašparíkom pozvala Jána Radomila Kvačalu do múzea,[9] kde vo februári začal Kvačala pracovať. Jeho priaznivci dúfali, že v auguste 1921 ho navrhnú za riaditeľa múzea. Kvačalova práca však bola podľa niektorých nedostatočná, a tak jeho menovanie nebolo predložené valnému zhromaždeniu. Rozhodli sa, že vyčkajú, či sa jeho práca časom nezlepší. Kvačala súčasne prednášal na Vysokej škole teologickej Evanjelickej augsburského vyznania cirkvi na Slovensku v Bratislave. Spor napokon vyústil do vzájomnej kritiky, osočovania, kedy mu bolo vytýkané, že neplní svoje pracovné povinnosti, konfliktne sa správa k iným pracovníkom, chce aj prednášať v Bratislave aj pracovať v múzeu atď. Kvačala vytýkal

---

[2] *Vzájomné listy Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho*. Bratislava: SAV, 1963, s. 320 – 321. Jozef Ambruš sa opiera o osobnú informáciu od akademika Andreja Mráza.

[3] O prípadnej pedagogickej činnosti Jána Radomila Kvačalu na petroveckom gymnáziu sa nezmieňuje ani najnovšia monografia o Petrovci – *Petrovec 1745 – 1995*. Ed. S. Boldocký. Báčsky Petrovec: Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995, ISBN 8681945130. Podrobnejšie pozri Bernát, Libor: *Z korešpondencie Jána Radomila Kvačalu s rodinou*. Bratislava: Eko-konzult, 2025. ISBN 978-80-8079-333-3, s. 54.

[4] Kovačka, Milan: Kvačalovské hlasy a ohlasy v slovenskej publicistike v období medzi dvomi vojnami (K téme : Kvačala a Turčiansky Svätý Martin). In *Ján Kvačala otec modernej komeniológie: zborník z medzinárodného sympózia v Bratislave v dňoch 13. a 14. septembra 2004 na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského*. Ed. I. Kišš. Bratislava: UK, 2005, ISBN 80-223-2155-9, s. 140 a n.

[5] Slávik, Michal: *Slovenskí národovci do 30. októbra 1918*. 2. oprav. a dopl. vyd. Trenčín: [vl. n., 1945], s. 328.

[6] Okrem Aurela Stodolu, ostatní traja sa zúčastnili obnovujúceho Valného zhromaždenia Matice slovenskej 5. augusta 1919 v Turčianskom Sv. Martine. Petranská Rolková, Natália: *Matica slovenská a národná otázka v prvej Československej republike.* Martin: Matica Slovenská, 2019. ISBN 978-80-8128-234-8, s. 28 a n.

[7] Bernát, Libor: *Študenti zo Slovenska na brnianskych technických vysokých školách v medzivojnovom období*. Bratislava: tlač Varínska tlačiareň, 2023, ISBN 978-80-80-570-5034-6, s. 35 a n.

[8] Bernát, Libor: Korešpondencia Jaroslava Vlčka s Jánom Kvačalom. In *Studia Comeniana et historica*, 2018, roč. 48, č. 99 – 100, s. 181 – 193.

[9] Slovenská muzeálna spoločnosť J. Kvačalovi z 28. 1. 1921. List sme uverejnili Bernát, Libor a kol.: *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétym.* Bratislava: Eko-konzult, 2015, s. 162.

niektorým zamestnancom ich neprofesionalitu. Nakoniec odišiel z Turčianskeho Svätého Martina do Bratislavy.[10]

Už koncom roka 1920 Kvačalu spomínali ako potencionálneho profesora novozaloženej Komenského univerzity v Bratislave. Hoci proti tomu vznikol odpor z kruhov čechoslovakistov, nakoniec bol spolu s ostatnými členmi – Josefom Hanušom, Jozefom Škultétym, Dobroslavom Orlom, Milanom Hodžom,[11] Albertom Pražákom, Karlom Chotkom, Janom Heidlerom, Milošom Weingartom – menovaný za riadneho profesora budúceho pedagogického zboru Univerzity Komenského 4. septembra 1921 rozhodnutím prezidenta Československej republiky Tomáša Garriqua Masaryka. V rozhodnutí o menovaní prvých profesorov č. P 1116/21 sa pri Kvačalovi doslova píše, že prezident vymenováva „bývalého řádného profesora university jurjevské, archiváře Museální slovenské společnosti v Turč. Sv. Martině Dra. Jana Kvačalu řádným profesorem církevních dějin se zákonitými požitky, zvýšenými o 4 trienálky[12] a se započtením doby od 1. února 1886 pro někdejší výměru výslužného...“[13]

Kvačala požadoval katedru všeobecných dejín, a nie cirkevných dejín. Menovací dekrét odmietol a – ako to vystihol jeho životopisec Jozef Mátej[14] – svojou absenciou na zakladajúcom zasadaní stratil veľa nielen on, ale aj slovenská veda, v ktorej mohol do konca svojho plodného života vykonať ešte viac.

Podľa vyjadrenia dekana Vysokej školy teologickej Ev. a. v. cirkvi na Slovensku v Bratislave začiatkom decembra sa Kvačala prihlásil, že by prednášal cirkevné dejiny. Nakoniec, vďaka prvému generálnemu biskupovi Ev. cirkvi a. v. na Slovensku a jeho osobnému priateľovi Jurovi Janoškovi, získal toto miesto.[15] Dňa 1. marca 1921 sa stal riadnym profesorom cirkevných dejín a patristiky. Problém spočíval v tom, že ako jediný mal skúsenosti z univerzitného prostredia – prišiel ako riadny profesor a dvojnásobný doktor. Počas jeho pôsobenia mu udelila titul honoris causa tiež univerzita v Rige a vo Varšave. Zvyšok pedagogického zboru v začiatkoch existencie nemal riadne doktoráty a aby mohol prednášať, tak získavali čestné doktoráty.

Na fakulte prednášal encyklopédiu pre 1. semester, české a slovenské cirkevné dejiny pre 5. a 6. semester. Jeho semináre boli z dejín reformácie a zo starokresťanskej literatúry. Po odchode profesora Michala Bodického na zdravotnú dovolenku 1. októbra 1930 prevzal aj jeho prednášky a cvičenia.[16] Pedagogickú činnosť ukončila až Kvačalova smrť vo Viedni.

Práve v pedagogickej činnosti sa prelínajú osudy Spolku profesorov Slovákov a Kvačalu. Spolok vznikol v roku 1921 ako reakcia nespokojných učiteľov, usilujúcich o vlastnú stavovskú organizáciu, ktorá by chránila ich záujmy, pretože Ústredný zväz československých profesorov nenaplnil ich očakávania a podľa nich preferoval záujmy českých pedagógov. Spolok sa konštituoval po nevydarenom súbehu v apríli 1921, ktorý

[10] Spor sme podrobnejšie opísal v monografii Bernát, Libor: *Život a dielo Jána Radomila Kvačalu: sto listov z Kvačalovej korešpondencie.* Bratislava: Eko konzult, 2021, ISBN 978-80-8079-302-9, s. 118 a n.

[11] Milan Hodža sa hodil do pedagogického zboru aj pre svoju čechoslovakistickú orientáciu. To znamenalo, že hoci by na fakulte prednášal popri svojej politickej činnosti, stále by bol prínosom pre fakultu.

[12] Trojročná postupová lehota pre zvýšenie služného.

[13] Národní archiv Praha, fond ďalej f.) Predsedníctvo ministerskej rady, Praha, šk. 807, sign. 20/91, Menovanie prvých profesorov na Filozofickej fakulte Komenského univerzity, nestr. Podobne veľkoryso si počínal T. G. Masaryk aj pri menovaní profesorov iných fakúlt, napr. Vlastimila Kybala, ktorý bol menovaný riadnym profesorom UK v Prahe 11. 6. 1919 č. 15445, kedy mu bola uznaná mimoriadna profesúra už od roku 1907. Tým bola napravená na V. Kybalovi predvojnová skrivodlivosť. Hrdlička, Jaroslav: *Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova.* Brno: 3K, 1997, s. 58 – 59.

[14] Mátej, Jozef. *Ján Kvačala : život a dielo.* Bratislava: SPN, 1962, s. 26.

[15] Bodický, Michal. *Rozpomienky a pamäti.* Turčiansky Sv. Martin: MS, 1933, s. 348, pozri tiež Bernát, Libor: *Život a dielo Jána Radomila Kvačalu,* c. d., s. 130.

[16] Ondrejovič, Dušan. Život a dielo Jána Kvačalu. In *Ján Kvačala otec modernej komeniológie,* c. d., s. 15.

vykonali len traja Slováci na 200 pracovných miest. Problémom bolo absolvovanie slovenského jazyka, resp. neumožnenie dodatočného termínu.[17]

Iniciátorom vzniku Spolku bol riaditeľ reálneho gymnázia v Košiciach Karol Murgaš,[18] ktorý sa stal tiež prvým predsedom Spolku. Kvačala sa nezúčastnil ani príprav založenia spolku, ani prvého valného zhromaždenia. V pozostalosti Kvačalu na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave sa nachádza rozmnožený obežník, pozývajúci na „združenie“, ktoré sa malo konať 6. a 7. augusta 1921.[19] Pozvánka je podpísaná „prípravným výborom“ bez uvedenia dátumu. Záujemci sa mali prihlásiť na adresu košického profesora Jána Tomaja.[20] Kvačala si v pozvánke podčiarkol niekoľko významných pasáží, takmer polovicu textu, avšak nenašli sme doklad o tom, že by na pozvánku reagoval, ani sa nenachádza v zozname 73 prijatých „roduverných Slovákov“.[21]

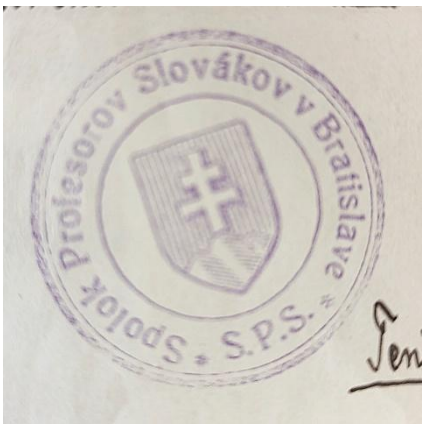

Obr. 1: Pečiatka Spolku profesorov Slovákov

Úlohou spolku bolo nielen chrániť vlastné stavovské záujmy, spojené s profesnými a ekonomickými podmienkami, ale tiež to boli snahy národno-kultúrne.[22] Spolok svoje vízie, plány, ambície prezentoval na stránkach periodika *Sborník Spolku profesorov Slovákov,* ktorý začal vychádzať už v roku 1921. Jeho prvým redaktorom bol košický profesor Jozef (Jožo) Martinka.[23]

Nenašli sme ani jeho prihlášku alebo dokument, že by sa uchádzal o prijatie. Ale prihlášok sa zachovalo veľmi málo. Bolo to pochopiteľné, organizácia sa týkala predovšetkým stredoškolských profesorov a Kvačala bol predsa len pokročilého veku a v roku 1921 mal už 59 rokov.

[17] Kázmerová, Ľubica: Spolok profesorov Slovákov v rokoch 1921 – 1941. In *Historický časopis,* 2008, roč. 56, č. 3, s. 462 – 463. Štefan Bezák to opísal slovami: „Košickí profesori Slováci, pobúrení najmä chovaním sa istého kolegu, k tomu funkcionára východoslovenského odboru ÚSČP, svolaní boli 2. júla 1921 do Schalkházu na spoločnú poradu, kde sa zásadne vypovedalo utvorenie slov. profesorského spolku.“ Bezák, Štefan: Jako sa tvoril Spolok profesorov Slovákov. In *Pamätnica Spolku profesorov Slovákov 1921 – 1931.* Sostavil Pavol Florek. Turčiansky Svätý Martin: Nákladom Spolku profesorov Slovákov, 1932, s. 51.

[18] Karol Murgaš (18. 3. 1881 Banská Bystrica – 23. 6. 1925 Ružomberok), vynikajúci pedagóg, premonštrát, dirigent, vyučoval matematiku a fyziku, od roku 1919 riaditeľ gymnázia v Košiciach a od roku 1924 v Ružomberku. Beniač, Ján. † Karol Murgaš 1881 – 1925. In *Sborník Spolku prof. Slovákov* (ďalej *SSPS*), 1925, roč. 4, č. 4, s. 117 – 121; Za Karolom Murgašom (Úryvok z pohrebnej reči Dr. F. Kašpara z Ružomberku). In tamže, č. 5, 170 – 172; Beniač, Ján. K 10. výročiu smrti riaditeľa Karola Murgaša. In *SSPS,* 1934/35, roč. 14, č. 9 – 10, s. 117 – 124, *Slovenský biografický slovník : od roku 833 – 1990. IV. M - Q* (ďalej *SBS*). Martin: MS, 1990, s. 248.

[19] Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského (ďalej EBF UK) v Bratislave, pozostalosť Jána Kvačalu, škatuľa (ďalej šk.) C/XXXI/26, Pozvánka.

[20] Ján Tomaj (14. 12. 1881 Hranovica – 3. 3. 1927 Skalica), pedagóg, publicista, matematik, stredoškolský profesor v rokoch 1921 – 1925 riaditeľ gymnázia v Leviciach a v rokoch 1925 – 1927 reálneho gymnázia v Skalici. *SBS VI.,* s. 85.

[21] Slovenský národný archív v Bratislave, Spolok profesorov Slovákov, šk. 1, fascikel 1921, Zápisnica napísaná dňa 23. augusta 1921, fólia 1 – 3 (ďalej SNA v Bratislave, f. Spolok profesorov Slovákov, šk. 1, fasc. 1922, f.).

[22] Florek, Pavol: Slovenské profesorstvo a jeho kultúrna činnost od prevratu. In: *Pamätnica Spolku profesorov Slovákov 1921 – 1931*, c. d., s. 20. Pozri tiež Milo, Štefan*:* Význam učiteľských spolkov, c. d., s. 703.

[23] Jozef Martinka (15. 2. 1893 Prievidza – 8. 12. 1974 Bratislava), pedagóg, geograf, dekan Pedagogickej fakultu UK v Bratislave, riaditeľ Geografického ústavu SAV v Bratislave. *SBS IV.,* s. 92.

To sa prejavilo najmä začiatkom 30. rokov, keď prebiehali v Česko-Slovensku prípravy na reformu stredoškolského vzdelávania. Práve Spolok profesorov Slovákov sa do neho aktívne zapojil, zatiaľ čo Kvačala potreboval, aby Vysoká škola teologická Ev. a. v. cirkvi na Slovensku v Bratislave sa stala štátnou školou, pretože by tým získal nárok na penziu.[24]

Ak komunikoval so Spolkom profesorov Slovákov, tak po privátnej línii. V mnohých princípoch sa stotožňoval so Spolkom, napr. vo vyučovaní v slovenskom jazyku, vo výchove v kresťanskom duchu, atď. Ďalej sa zhodovali v prednáškovej činnosti, v podpore aktivít Matice slovenskej a pod.

Ich záujmy sa stretli po tom, čo Kvačala odmietol prevziať a podpísať dekrét vymenovania za profesora cirkevných dejín na Filozofickej fakulte v Bratislave, v už spomenutom spore. Mnohí členovia Spolku profesorov Slovákov chápali nemenovanie Kvačalu za krivdu. Dokonca v súkromnom rozhovore medzi dr. Koštialikom a Pavlom Stykom v zborovni štátneho gymnázia v Banskej Bystrici to profesor Albert Wallo to pregnantne vyjadril. Rozhovor počul bývalý správca Pavelka, ktorý oznámil vec školskému referátu a hoci bola záležitosť súkromná, dostala sa pred disciplinárnu komisiu v Brne a po troch rokoch aj pred súd v Banskej Bystrici.[25]

Spolok profesorov Slovákov bojoval za to, aby Slováci obsadili miesta profesorov na stredných a vysokých školách. V tejto súvislosti sa často skloňovalo meno profesora Jaroslava Vlčeka, ktorý v rokoch 1919 – 1923 pôsobil ako prednosta slovenského oddelenia na Ministerstve školstva a národnej osvety. Vlček pochádzal zo zmiešaného manželstva. Jeho otec Václav učil ako profesor gymnázia v Banskej Bystrici a matka Emília, rodená Hammerschmidová, pochádza z Banskej Bystrice. Vlček sa oženil s dcérou Viliama Paulinyho-Tótha, Vierou. On sám sa zapájal do činnosti Matice slovenskej, úzko spolupracoval s Jozefom Škultétym a bol od roku 1919 správcom Matice slovenskej v Turčianskom Svätom Martine. Ako sme uviedli v biografii Kvačalu, nenašli sme žiadne informácie, ktoré by naznačovali, že Vlček intrigoval proti Kvačalovi alebo bránil jeho profesúre.[26]

Podobne aj Spolok profesorov Slovákov sa ostro vyhranil proti obvineniu, že by on sa snažil o odstránenie Vlčeka z ministerstva. Zachovalo sa niekoľko prísažných listov, kde členovia Spolku vyvracajú správy, že by chceli, aby Vlček odišiel z ministerstva, napr. vyjadrenie z 24. februára 1922 profesorov z Ružomberku: „My, dolupodpísaní sa osvedčujeme, že sme vôbec nič nepodnikli proti Jaroslavovi Vlčekovi, ani nevieme, že by by niekto z profesorov Slovákov bol niečo takého učinil.“[27]

So svojimi požiadavkami a vymenovaním konkrétnych porušení práv členov Spolku profesorov Slovákov sa obrátil Spolok obsiahlym listom – memorandom z 10. novembra 1924 na prezidenta ČSR Tomáša Garriqua Masaryka. List obsahuje 15 bodov – požiadaviek.[28]

---

[24] O tom pozri korešpondenciu s evanjelickým farárom augsburského vyznania a poslancom Jánom Zemanom Bernát, Libor: Z korešpondencie Jána Kvačalu s Jánom Zemanom. In *Zborník Trenčianskeho múzea v Trenčíne*. Trenčín: Trenčianske muzeum, 2019, s. 109 – 114.

[25] *Korespondence T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (1918 – 1937).* Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i., Ústav T.G. Masaryka, 2019, s. 249.

[26] Bernát, Libor: *Život a dielo Jána Radomila Kvačalu,* s. 120 a n. Jaroslav Vlček sa kriticky vyjadroval na adresu Jána Radomila Kvačalu v liste Jozefovi Škultétymu z 16. 7. 1922 slovami: „Velikášstvo a zloba toho pána je bez hraníc.“ *Vzájomné listy Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho,* s. 156.

[27] SNA v Bratislave, f. Spolok profesorov Slovákov, šk. 1, fasc. 1922, f. 21. Takých vyjadrení sa vo fonde nachádza niekoľko aj v nasledujúcich fascikloch. Zaujímavé je, že Spolok sa vo vydanej korešpondencii medzi Vlčekom a Škultétym vôbec nespomína. Vlček nepretrhal kontakty so Spolkom profesorov Slovákov a napísal do *Sborníku* recenziu na čítanku pre šiesty ročník stredných škôl. In *SSPS,* 1926 – 1927, roč. 6, č. 5, s. 140.

[28] *Korespondence T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (1918 – 1937)*, c. d., s. 245 – 249.

List podpísal podpredseda spolku Ján Kováliк a tajomník Dr. Štefan Bezák. Podpisy pripojili tiež zástupcova Združenia slovenských odborových organizácii v Žiline, predseda a poslanec Anton Hancko a tajomník Juraj Slota. Odpoveď z prezidentskej kancelárie nemáme k dispozícii.

Oficiálny písomný kontakt medzi Spolkom profesorov Slovákov a Kvačalom, okrem spomenutej pozvánky, pochádza podľa Jednacieho protokolu až z roku 1932.[29]

Spolok vydával *Sborník Spolku profesorov Slovákov*, ktorý najskôr vychádzal päťkrát do roka a od školského roka 1931/32 desaťkrát do roka. Pretože sídlom redakcie boli Košice, kontakt medzi Kvačalom a redakciou bol písomný. Až od školského roku 1934/35 sa redakcia presťahovala do Bratislavy.

Hoci pozostalosť po Kvačalovi je pomerne bohatá a uložená v knižnici Evanjelickej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, tiež v Archíve literatúry Slovenskej národnej knižnice v Martine, v Brne, Přerove, v Prahe a inde, kontakt s členmi Spolku profesorov Slovákov nebol príliš intenzívny.

Kvačala si uchovával rôzne dokumenty, inštrukcie, pravidlá, stanovy, napr. Instrukce pro hlídače ve sbírkách Musea král. Českého, Statuty Musea království Českého, Stanovy Musea Království českého, Stanovy Museálnej slovenskej spoločnosti, stanovy Spolku profesorov Slovákov ani iné dokumenty týkajúce sa tohto spoločenstva. Ale v jeho pozostalosti na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, škatuliach A2 a A5, sú uložené dve pozvánky na valné zhromaždenia 4. júla 1929 a 5. júla 1933.

Pravdepodobne to tiež súviselo s napätými vzťahmi medzi Kvačalom a Škultétym, ktorý bol predsedom Spolku profesorov Slovákov, po nútenom odchode Kvačalu z múzea v Turčianskom Svätom Martine v roku 1922.[30] V korešpondencii ani jednej zo strán sme nenašli ani pozdravné telegramy, aké posielali napr. rímskokatolícki biskupi rožňavský a neskôr košický Jozef Čársky, nitriansky Karol Kmeťko, spišský Ján Vojtaššák, prvý generálny biskup evanjelickej cirkvi augsburského vyznania Jur Janoška,[31] rektor ČVŠT v Brne Michal Ursíny, riaditeľ poisťovne v Bratislave Ján Alojz Wagner,[32] prozaička, spisovateľka Elena Šoltésová a iní.[33]

Je to rozdiel od čulých kontaktov s Ursínym, najmä v rokoch 1925 – 1926, kedy zastával funkciu rektora ČVŠT v Brne.[34] Ursíny je dodnes nedocenenou osobnosťou v slovenskej histórii.

Kvačala sa ani nevyjadroval k dokumentom Spolku profesorov Slovákov, ani pre nich neprednášal. Najneskôr od školského roku 1928/29 bol riadnym členom Spolku profesorov

---

[29] SNA v Bratislave, f. Spolok profesorov Slovákov, šk. 1, Jednací protokol S. P. S. od založenia spolku.

[30] O tom pozri Bernát, Libor a kol.: *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétym*, c. d., s. 167 a nasl.

[31] Zaujímavé je, že v korešpondencii medzi Jánom Radomilom Kvačalom a Jurom Janoškom sme nenašli ani zmienky o Spolku profesorov Slovákov. Pozri Bernát, Libor: *Z korešpondencie Jána Kvačalu s priateľmi (Cyrilom Bodickým, Jurom Janoškom, Gustávom Klobušickým, Otakarom Koutským).* Trenčín: Trenčianske muzeum v Trenčíne, 2019, 174 s. ISBN 978-80-973248-1-0.

[32] Ján Alojz Wagner (3. 7. 1864 Slovenské Pravno – 18. 10. 1930 Bratislava), publicista, národný pracovník, zakladateľ a riaditeľ Prvej slovenskej poisťovne. Predsedal valnému zhromaždeniu vznikajúcej organizácie stredoškolských profesorov. Florek, Pavol: Náš jubilant. In *SSPS,* 1929/30, roč. 9, č. 5, s. 120 – 121; *SBS VI. T - Ž,* s. 333.

[33] SNA v Bratislave, f. Spolok profesorov Slovákov, šk. 2, 1925 – 1927, VI. valné zhromaždenie.

[34] Tamže, III. Styk SPS so sebou a s inými spolkami. O ňom a jeho vzťahu ku študentom v Brne pozri Bernát, Libor: *Študenti zo Slovenska na brnianskych technických vysokých školách v medzivojnovom období*, s. 35 a nasl. Michal Ursíny bol prítomný 5. augusta 1919 v Turčianskom Svätom Martine na oživotvorujúcom valnom zhromaždení Matice slovenskej. Ján Radomil Kvačala bol na ňom zvolený do 24-členného výboru Matice slovenskej. Winkler, Tomáš – Eliáš, Michal a kolektív: *Matica slovenská: dejiny a prítomnosť.* Martin: Matica slovenská, 2003, s. 120 – 123.

Slovákov a platil členské príspevky, resp. bol pokladníkom tohto spolku a profesorom štátnej reálky v Bratislave dr. Štefanom Bezákom takmer pravidelne urgovaný, aby zaplatil príspevky (dok. 1).[35]

Výnimku z tejto činnosti tvorí korešpondencia s Pavlom Florekom (25. 3. 1895 Krušetenica – 11. 5. 1963 Vrútky).[36] Florek ako stredoškolský profesor vyučoval v Košiciach, v Dolnom Kubíne, v Rimavskej Sobote a v Turčianskom Svätom Martine. Práve vo funkcii redaktora *Sborníku Spolku profesorov Slovákov*, keď nahradil druhého redaktora *Sborníku,* Ferda Štellera-Šteliara, komunikoval s Kvačalom. Florek bol redaktorom VIII. – X. ročníka, t. j. rokov 1928 – 1931, teda po návrate z ministerstva školstva, kde bol referentom.[37]

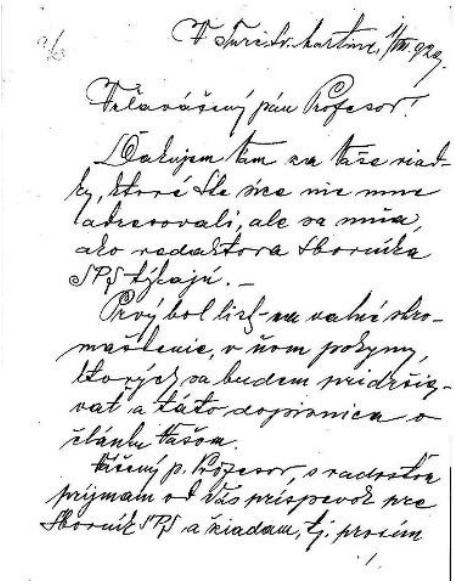

Na stránkach časopisu publikovali odborné články osobnosti ako matematik Jur Hronec, biológ, prekladateľ Rudolf Kľačko, geograf a jazykovedec Jozef Martinka, jazykovedec, prekladateľ, hudobný skladateľ Ferdinand Šteller-Šteliar, jazykovedec Albert Ferdinand Wallo a ďalší.[38] Kvačala uverejnil v *Sborníku Spolku profesorov Slovákov* len tri príspevky. Prvý, resp. správu z vedeckej konferencie, až v deviatom ročníku Dva filologické sjazdy v r. 1929. (Poznaň, 3. – 6. jún. – Praha, 6. – 10. október) (*SSPS*, 1929 – 1930, roč. 9, č. 2, s. 44 – 52). Druhý odborný článok v nasledujúcom ročníku 1930/31 „Prebúdzanie sa u Slovákov národného povedomia a mladosť Michala Godru“ v č. 5, na s. 134 – 137. Pritom nešlo o originálny príspevok, pretože ten už vydal v roku 1929.[39]

Obr. 2: Prvý list Pavla Floreka Jánovi Radomilovi Kvačalovi z roku 1929

Tretí a posledný príspevok, resp. recenziu „Nemecká práca o Komenského pobyte v Uhorsku“ (*SSPS*, 1931/32, roč. 11, č. 3, s. 39 – 44). Recenzoval dielo nemeckého historika, pedagóga a vysokoškolského profesora Herberta Felixa Schönebauma *Comenius bei den Rákoczy in Sárospatak* z roku 1930.

Kvačala v tomto období bol zodpovedným redaktorom vedeckého časopisu *Viera a veda,* ktorého prvý ročník vyšiel v roku 1930. Prerušil svoju redaktorskú činnosť v časopise

[35] Rovnakú urgenciu poslal Štefan Bezák Jánovi Radomilovi Kvačalovi asi koncom decembra 1930 a asi v júli 1931. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované. Pozri tiež list Š. Bezáka J. Kvačalovi z 30. 6. 1930. Tamže. Kompletná korešpondencia Štefana Bezáka je tvorená urgenciami.

[36] Pavol Florek (25. 3. 1895 Krušetenica – 11. 5. 1963 Vrútky) aj napriek skromným sociálnym pomerom študoval na gymnáziách v Trstenej, v Levoči a v Podolinci, kde v roku 1915 maturoval. Potom študoval na univerzite v Budapešti históriu, latinčinu a zemepis, od roku 1918 na UK Karlovej v Prahe, ktorú ukončil v roku 1923. *SBS II. E – J,* s. 98 – 99.

[37] Pavol Florek potom redigoval *Sborník Muzálnej slovenskej spoločnosti* v Turčianskom Svätom Martine. Pozri *Vzájomné listy Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho,* s. 171 a n., Florin, Theo Herkeľ: *Oravci v slovenskej kultúre.* Dolný Kubín: Okresný dom osvety, 1964, s. 48 – 49. Florek spolupracoval s Kvačlom tiež ako tajomník historického odboru Matice slovenskej, keď pripravoval zborník vedeckých prác k 80. výročiu narodenia J. Škultétyho. Pozri list P. Floreka J. Kvačalovi zo 7. 4. 1933. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. F/XXXIII/30. P. Florek prispel štúdiou „Počiatky turčiansko-znievskeho hradu“, s. 483 – 496. Neúčasť J. Kvačalu v zborníku bola pre neho sklamaním.

[38] Štulrajterová, Jana. c. d., s. 25 – 26.

[39] Pod rovnakým názvom vyšiel v *Národnej jednote*, 1929, roč. 10, č. 84 – 85, s. 1 a v roku 1931 ako samostatný výtlačok v Turčianskom Sv. Martine : [s. n.], 1931. Rukopis článku sa nachádza EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, šk. E/2.

Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského, aby sa mohol úplne koncentrovať na *Vieru a vedu*. Celkom bolo uverejnených 28 článkov od ôsmich prispievateľov, pričom Kvačala sám vydal deväť článkov, z toho štúdiu „Kráľovná Mária a jej účasť v dejoch reformácia“ (s. 10 – 22, 59 – 72 a 97 – 105) v troch častiach.[40]

Podobný pomer medzi Kvačalom a ostatnými autormi bol v časti recenzie, ktorá obsahuje 29 príspevkov od šiestich autorov, z toho Kvačala uverejnil 15 recenzií. A v časti „Zprávy“ bolo uverejnených 32 príspevkov len od troch autorov, z toho J. Kvačala napísal 17 príspevkov. Jeho publikačná činnosť bola mimoriadne plodná; v roku 1930 nepublikoval vedecké príspevky nikde inde než vo *Viere a vede*. Práve tieto články tvorili fundament pre pripravované dvojzväzkové dejiny reformácie na Slovensku.[41]

Ako bývalo u neho zvykom, došlo ku konfliktu s redakčnou radou a Kvačala opustil funkciu zodpovedného redaktora. Ale to už ochabovala tiež jeho publikačná činnosť a uverejňoval svoje príspevky v *Cirkevných listoch, Eláne, Lidových novinách* a výnimočne v *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven.* Svoje vedecké úsilie koncentroval na už zmienené cirkevné dejiny, ktoré vyšli pod názvom *Dejiny reformácie na Slovensku 1517 – 1711* až po jeho smrti v roku 1935 (Liptovský Sv. Mikuláš: Tranoscius).

V roku 1934 požiadala redakcia *Sborníku Spolku profesorov Slovákov* Kvačalu, aby preň napísal článok. Jeho smrť zabránila realizácii tejto výzvy.[42]

Podľa stanov mal Spolok profesorov Slovákov podľa § 12 čestných, riadnych, zakladajúcich a podporujúcich členov. Len valné zhromaždenie Spolku profesorov Slovákov podľa § 34, bod h mohlo navrhovať a schvalovať čestných členov.[43]

Prvými čestnými členmi sa stali Jozef Škultéty, v tej dobe už univerzitný profesor vo výslužbe, správca Matice slovenskej a ing. Michal Ursíny, profesor na ČVŠT v Brne.[44] Ďalej to bol Peter Tvrdý, riaditeľ gymnázia vo výslužbe z Koša.[45]

Na stretnutí valného zhromaždenia v Turčianskom Svätom Martine 4. júla 1931 sa členská základňa dohodla na udelení čestného členstva pre Kvačalu. Oznámili mu to v liste z 12. septembra 1931[46] a zdôvodnili „to za zásluhy, že ste život svoj posvätili vede a literatúre tým obohatili slovenskú literatúru cennými dielami, známymi nie len tu doma ale i v cudzozemsku“ (dok. 2). List podpísal predseda Spolku už zmienený Jozef Martinka a tajomník Mikuláš Horňák.[47] Obidvaja boli členmi Spolku od jeho založenie. Určitú úlohu pri voľbe zohralo aj to, že Ján Radomil Kvačala bol dlhoročným členom Matice slovenskej a pôsobil vo Výbore Matice slovenskej.[48] Proti Kvačalovi, podobne ako proti Spolku

[40] Bernát, Libor: *Život a dielo Jána Radomila Kvačalu: sto listov z Kvačalovej korešpondencie*, c. d., s. 143 a nasl.
[41] Tamže, s. 158.
[42] †Prof. dr. Ján Kvačala. In *SSPS,* 1933 – 1934, roč. 13, č. 10, s. 154.
[43] Stanovy Spolku profesorov Slovákov (SPS.). In *SSPS,* 1934 – 1925, roč. 14, č. 5 – 6 – 7, s. 81.
[44] Informovaní boli o tom v liste z 1. 8. 1925. SNA v Bratislave, f. Spolok profesorov Slovákov, šk. 1, Jednací protokol S. P. S. od založenia spolku, nefol.
[45] Pozri tiež list z 1. 9. 1932. Tamže, nefol. Peter Tvrdý (1850 – 1935), jazykovedec, lexikograf, prekladateľ a pedagóg. Ormis, Ján V.: *Literárno-historická publicistika 1*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2013, s. 333; *SBS VI.,* s. 158 – 160. Čestným členom bol tiež nebohý riaditeľ poisťovne v Bratislave dr. Ján A. Wagner. *Pamätnica Spolku profesorov Slovákov 1921 – 1931,* s. 77.
[46] V Jednacom protokole je uvedený dátum odoslania „1. IX.“. SNA v Bratislave, f. Spolok profesorov Slovákov, šk. 1, Jednací protokol S. P. S. od založenia spolku, nefol.
[47] Mikuláš Horňák patril k zakladajúcim členom Spolku profesorov Slovákov. Učil na reálnych gymnáziách v Prievidzi a neskôr v Lučenci.
[48] O tom pozri list Matice slovenskej Jánovi Kvačalovi zo 19. 5. 1927. EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, neskatalogizované. List podpísal tajomník Matice slovenskej Rudolf Klačko. Vo výbore tiež v niektorých rokoch pôsobil Pavol Florek. Vzťah Jána Radomila Kvačalu a Matice slovenskej si vyžiada ešte samostatnú štúdiu. Pozri tiež PETRANSKÁ ROLKOVÁ, Natália: *Matica slovenská a národná otázka v prvej Československej republike,* c. d., s. 212 – 216.

profesorov Slovákov, ostro vystupovali prívrženci československej a jazykovej jednoty, vytýkajúc im nacionalizmus, separatizmus, autonomizmus.

V rokoch 1939 – 1941 sa čestným členom stal aj minister školstva prvej Slovenskej republiky Jozef Sivák (1886 – 1959), absolvent učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi a Spišskej Kapitule, bývalý učiteľ, školský inšpektor.

Spolok profesorov Slovákov poslal, podobne ako množstvo gratulantov, 6. februára 1932 oficiálnu gratuláciu Kvačalovi k jeho 70. narodeninám (dok. 8), ktorú odoslal a podpísal už spomenutý tajomník spolku Mikuláš Horňák.[49]

Predseda Spolku profesorov Slovákov Jozef Martinka Kvačalovi poslal pomerne obsiahly telegram 2. februára 1932: „K sedemdesiatemu roku svojho čestného člena vyslovuje Spolok Slovákov profesorov srdečné blahoželanie, uznanie, veľkú úctu za vykonané národné a vedeckého dielo v cudzine a doma. Predseda Martinka.“[50]

Na stránkach *Sborníku Spolku profesorov Slovákov* bol uverejnený článok Pavla Hronca „Prof. Dr. Ján Kvačala : krátky nástin jeho životného diela k 70. narodeninám“ (1931 – 1932, roč. 11, č. 4 – 6, s. 49 – 56, č. 7 – 8, s. 73 – 77).[51] V príspevku vychádzal nekriticky z diela moravského pedagóga, komeniológa a obdivovateľa Josefa Krumpholca.

Okrem toho redakcia v tom istom čísle uverejnila správu „Oslava 70. narodenín prof. dr. Jána Kvačalu“ (s. 71), kde opísali slávnostné matiné na počesť 70. narodenín slovenskí evanjelickí akademici (Hurbanov kruh evanjelických teológov a Kuzmányho kruh evanjelických akademikov) 7. februára. Medzi rečníkmi, ktorí vystúpili boli: generálny biskup evanjelickej cirkvi augsburského vyznania Dušan Fajnor, profesor Jindřich Hendrich, dekan teologickej fakulty Samuel Štefan Osuský, starosta Bratislavy Vladimír Krno a už spomenutý Josef Krumpholc. Vystúpil tiež zástupca Spolku profesorov Slovákov profesor Július Krmešský (Kremžský),[52] v tom čase tajomník Spolku profesorov Slovákov, ktorý sa ku Kvačalovi, „… ako čestnému členovi SPS, ktorý sa hrdo k nemu hlási a berie si sa vzor jeho pracovitý život.“[53]

Aj keď bola korešpondencia medzi Kvačalom a jeho rodinou veľmi čulá a objavilo sa v nej množstvo detailných správ, o Spolku profesorov Slovákov sa v nej nenachádzajú zmienky.

Začiatkom júna 1934 sa Kvačala vybral ešte na študijnú cestu do neďalekej Viedne, chcejúc finalizovať svoje dielo o dejinách reformácie v Uhorsku. Pretrvávali u neho zdravotné problémy s dýchaním a so srdcom, ťažko sa mu chodilo.[54] Vo Viedni ho zastihla vo fakultnej knižnici mozgová porážka „insufficientia cordis, apoplexia cerebri“ a v sobotu 9. júna 1934 o pol tretej hodine ráno zomrel v nemocnici Milosrdných bratov na Taborstraße vo Viedni-Leopoldstadte.[55] V *Sborníku Spolku profesorov Slovákov* to charakterizovali slovami: „Umrel smrťou skutočného učenca uprostred svojej výskumnej práce“.[56]

---

[49] Záznam o odoslaní listu 6. 2. 1932, pozri SNA v Bratislave, f. Spolok profesorov Slovákov, šk. 1, Jednací protokol S. P. S. od založenia spolku, nefol.

[50] EBF UK Bratislava, pozostalosť J. Kvačalu, šk. X, fasc. Telegramy.

[51] Z pera Pavla Hronca boli uverejnené ešte dva spomienkové články na stránkach *Cirkevných listov:* K prvému výročiu smrti prof. dr. Jána Kvačalu (1935, roč. 49, č. 12, s. 228 – 229) a Dve Kvačalove jubileá (1942, roč. 55, č. 2, s. 30 – 32, č. 3, s. 45 – 48).

[52] Jozef Krmešský (1900 – 1984), fyzik, pedagóg a autor učebníc.

[53] Oslava 70. narodenín prof. dr. Jána Kvačalu. In *SSPS,* 1931 – 1932, roč. 11, č. 4 – 6, s. 71.

[54] Podľa Ondreja Bartka sa bál v Bratislave prechádzať cez cestu kvôli autám. Bartko, Ondrej: Spomienka na prof. dr. Jána Kvačalu. In *Ján Kvačala – otec modernej komeniológie,* s. 173.

[55] Schwarz, Karl: Ján Rodomil Kvačala – most medzi Bratislavou a Viedňou. In *Ján Kvačala otec modernej komeniológie...,* s. 105. K. Schwarz vychádza z Wiener Stadt- und Landesarchiv, Bestand Toteneschreibamt, Totenbeschaubefund Zl. 16.402/1934.

[56] †Prof. dr. Ján Kvačala, s. 154.

V nekrológu je síce deskriptívne, nekriticky opísaný jeho život, úspechy, v podstate opakujúc známe fakty, zdôrazňujúc, že „bol vedcom svetového mena, bol najväčším znalcom života a diela učiteľa národov, Jána Amosa Komenského“.[57]

Ďalej ho hodnotili slovami: „Kvačala bol nadaným, usilovným a kritickým vedeckým pracovníkom-historikom. Jeho kritický duch bol až úzkostlivý. Všetok svoj čas, všetku svoju energiu venoval vede; v politickom smýšľaní bol nekompromisným národovcom. Čo si však najviac musíme vážiť u Kvačalu, je to, že zaujímal sa vždy o slovenské veci, nezabúdal na svoj národ ani v najťažších dobách poroby a zostal vždy dobrým Slovákom“.[58]

Potom nasledovalo zhodnotenie spolupráce medzi Spolkom profesorov Slovákov a Jánom Radomilom Kvačalom: „Spolok profesorov Slovákov úprimne a hlboko smúti nad odchodom na večnosť svojho *čestného člena*. Hoci ako vysokoškolský profesorov ale stal si do našich radov nie len podľa mena, ale s ambíciou nám pomôcť, poradiť a dodať nám sily i okrasy“.[59]

Hoci bol nekrológ priam panegyrický, správa o vydaní jeho knihy *Dejín reformácie na Slovensku 1517 – 1711* (Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1935) sa na stránkach *Sborníku Spolku profesorov Slovákov* neobjavila, ani spomienka k piatemu výročiu úmrtia.

Činnosť Spolku profesorov Slovákov pokračovala až do zlúčenia so Združením štátnych a verejných zamestnancov. Samotný *Sborník Spolku profesorov Slovákov* ukončil svoje vydávanie v školskom roku 1942/43.[60]

Pre úplnosť ešte dodajme, že Ján Radomil Kvačala spolupracoval tiež s Českou pedagogickou společnosti. K dispozícii však máme len pozvánku na otvorenie celoročnej pedagogickej školy v Brne, ktoré začínalo v nedeľu 9. októbra 1921 od pod desiatej.[61]

Korešpondencia so Spolkom profesorov Slovákov bola vedená formálne. Kvačala si držal odstup od väčšiny ľudí. S nikým zo Spolku nenadviazal hlbšie priateľské vzťahy. Osobitý vzťah udržiaval s Jozefom Škultétym, ale ten vznikol, formoval a komplikoval sa ešte pred vznikom Spolku a mimo činnosť Spolku.

* * *

Korešpondencia predstavuje výber z celkového počtu a usporiadali sme ju chronologicky. V hlavičke dokumentu najskôr uvádzame poradové číslo, potom dátum a miesto vzniku. Ďalej nasleduje druh korešpondencie (list, korešpondenčný lístok, vizitka), ďalej údaj o adresátovi a prijímateľovi. Vo všetkých prípadoch išlo o dokumenty uložené v knižnici Evanjelickej bohosloveckej fakulty Unverzity Komenského v Bratislave, originály a preto túto informáciu neopakujeme pri každom zázname. Potom je uvedený údaj, či bol text písaný perom, alebo išlo o strojopis. Ak bol text napísaný na neobvyklom mieste, tak to tak isto zaznamenávame.

Korešpondenciu transliterujeme, aby sme zachovali špecifičnosť slovenčiny. Prepis listov nebol jednoduchý. Nezasahovali sme do štýlu autorov. Použili sme niektoré pravidlá Českej akademie vied v Prahe, resp. časopisu *Práce z dějin Akademie věd*.

[57] Tamže, s. 152.
[58] Tamže.
[59] Tamže.
[60] Pozri Štulrajterová, Jana. c. d., s. 26, porovnaj Kázmerová Ľubica. c. d., s. 476.
[61] List Českej pedagogickej spoločnosti Jánovi Kvačalovi asi zo začiatku októbra 1921. EBF UK, pozostalosť Jána Kvačalu, šk. C/XXXI/1.

HPF / Historicko-pedagogické fórum

Edícia

1 [1928, asi december], Bratislava
Vizitka Štefana Bezáka Jánovi Kvačalovi

Dr. ŠTEFAN BEZÁK
profesor

BRATISLAVA
Štátna reálka.

Pane profesore!
Na tento spolkový (= šk. r. 1928/29) rok neráčili ste ešte zaplatiti členský príspevok (50 Kčs).
Prosím, ráčte mi poslať aspoň na pol roka.
S dokonalou úctou
./.

Neskatalogizované. Rukopis, písané na predtlačenej vizitke perom.

2 1929, 1. 8., Turčiansky Svätý Martin
List Pavla Floreka Jánovi Kvačalovi

V Turč. Sv. Martine, 1. / VIII. [1]929.

Veľavážený pán profesor!

Ďakujem Vám za Vaše riadky, ktoré ste síce nie mne adresovali,[1] ale sa mňa, ako redaktora[2] Sborníka SPS týkajú. Prvý bol list – vec valné zhromaždenie, v ňom pokyny, ktorých sa budem pridržiavať a táto dopisnica[a] o článku Vašom.

Vážený p. profesor, s radosťou prijímam od Vás príspevok pre Sborník SPS[3] a žiadam, tj. prosím Vás o stálu spoluprácu a príspevky, aby sme mohli zvýšiť jeho úroveň. Programom mojím je utvoriť z neho (Sborníka) pedagogicko-didaktický orgán, akého na Slovensku nemáme, kde by sa uverejňovali v II. časti i spolkové veci atď.[4]

P. prof[esor] Hronec[5] z Brna prisľúbil spoluprácu a osvojil si môj plán úplne. Tešilo by nie len mňa, p. profesor, ale všetkých členov SPS a Slovákov, keby ste náš plán schválili a nás príspevkami často podporili.[6]

V tomto očakávaní teším sa na Váš príspevok, avizovaný na karte p. dr. Bezákovi.[7] Ja Vás, p. profesor snažne prosím, keby ste boli láskavý napísať referát o zjazde, a jeho priebehu do Sborníka SPS.[8] V októbri chceme číslo vydať, preto prosím najneskoršie do 1. – 10. septembra zaslať spomenuté veci na moju adresu.

S úctivým pozdravom znamená sa :

prof[esor] Pavol Florek
Turč. Sv. Martin.

Škatuľa F/XXIX/36. Dvojlist, rukopis, písané perom na s. 1 – 3.

a – Zastaralo a bohemisticky korešpondenčný lístok.
1 – Spomenutú korešpondenciu nemáme k dispozícii.
2 – Pavol Florek sa stal redaktorom *Sborníka Spolku profesorov Slovákov* po svojom príchode z Prahy.

3 – Ide pravdepodobne o príspevok – recenziu nových publikácií o J. J. Rousseauovi a J. J. Pestalozzim od J. Kvačalu uverejnenú v 3. čísle (1929/30) zborníka v Rubrike Zprávy a kritiky na s. 86 – 88 a to konkrétne diel: Sakmann, P. *Jean Jacques Rousseau* (Leipzig 1923) a Heubaum, A. *J. Heinr. Pestalozzi* (Leipzig 1929).
4 – *SSPS* mal stabilné rubriky: Články a úvahy, Správy a kritiky, Spolkové veci, Stredné školstvo. V priebehu vydávania časopisu sa objavili i rubriky: Beseda, Prehľad časopisov, Prehľad cudzej literatúry pedagogickej, Študentstvo a školstvo, Časovosti, Naši mŕtvi, Rozličné, Zpod kosy, Veci osobné a finančné, Rozličné.
5 – Jur Hronec (1881 – 1959) významný slovenský matematik. V rokoch 1924 – 1939 pôsobil ako profesor matematiky na ČVŠT v Brne.
6 – J. Kvačala prispieval do *SSPS* v rokoch 1929 – 1933 a to celkovo dvomi štúdiami, dvomi recenziami a jednou správou.
7 – Štefan Bezák bol od roku 1929 tajomníkom a redaktorom zväzového periodika *SSPS*. Spomínaný korešpondenčný lístok nemáme k dispozícii.
8 – Kvačala napísal príspevok Dva filologické sjazdy v r. 1929. (Poznaň, 3. – 6. jún. – Praha, 6. – 10. október.). In *SSPS*, 1929 – 1930, roč. 9, č. 2, s. 44 – 52.

3 1930, 26. 5., Bratislava
List Štefana Bezáka Jánovi Kvačalovi

Bratislava, 26. V. 1930.

Veľavážený pane profesore!

Zasielam Vám najnovší Sborník a prosím Vás úctivo, ráčte poslať členské Kčs 50 na tento spolkový rok, lebo na opätovné naliehanie pána pokladníka 2. júna už musím odoslať všetko, čo mám.

Však sa nemusí preto osobne unúvať, ale aj v obálke mi to môžete poslať na reálku.

S hlbokou úctou

Dr. Št. Bezák.

Škatuľa C/XXXI/48. Dvojlist, rukopis, písané perom na s. 1.

4 1930, 30. 6., Bratislava
List Štefana Bezáka Jánovi Kvačalovi

Bratislava, 30. 6. 1930.[1]

Pane profesore!

Keďže som už musel zaslať všetky zozbierané členské príspevky na výzvu pokladníka S. P. S., dovoľujem si Vás ešte raz požiadať, aby ste boli láskavy členský príspevok (50 Kčs) zaplatiť a na moju adresu do reálky, čo len v obálke odoslať.

S dokonalou úctou

Dr. Š. Bezák
profesor.

Škatuľa F, neskatalogizované. Dvojlist, rukopis, písané perom na s. 1.

1 – Kvačala bol v tejto dobe v Pörtschach am Wörther See (Korutánsku), odkiaľ posielal práve v tento deň korešpondenčný lístok svoju priateľovi J. Krumpholcovi. Pozri Bernát, L.

HPF / Historicko-pedagogické fórum

a kol.: *Korešpondencia Jána Kvačalu s Josefom Krumpholcom.* Bratislava: Eko-konzult, 2016, s. 351 – 352.

5 **1931, 5. 6., Vrútky**

Korešpondenčný lístok Pavla Floreka Jánovi Kvačalovi[a]

T[určiansky] Sv[ätý] Martin, 5. / VI. 1931

Veľavážený pán profesor!

Článok som dostal a budem sa ho snažiť uverejniť celý v tomto 5. čísle, ak nebude príliš dlhý. Myslím, že to prejde! Korektúru Vám rozhodne pošlem. Separáty, ak tlačiareň nebude mnoho účtovať, veľmi ochotne dáme, ináč by sme boli povďační, keby ste sa uspokojili číslami, z ktorých Vám môžeme poslať 20 – 30. Vaše desideria[b] p. profesor, ráčte i pri korektúre spomenúť láskavo. Som Vám veľmi povďačný, že ste na Sborník nezabudli.

S úctivým pozdravom

P. Florek

Neskatalogizované, rukopis písané perom.

a – Korešpondenčný lístok je adresovaný: Veľavážený pán Dr. Ján Kvačala, profesor ev. teológie, Bratislava, Konventná 7.

b – Prianie, požiadavka.

6 **1931, 12. 9., Košice**

List Spolku profesorov Slovákov Jánovi Kvačalovi

SPOLOK PROFESOROV SLOVÁKOV (S. P. S.) V BRATISLAVE

Číslo 49. <V BRATISLAVE,> V Košiciach, 12. sept 1931.

Veľaváženému pánu

Dr. J á n o v i K v a č a l o vi ,
profesorovi ev. a. v. theologie

v B r a t i s l a v e.

Máme česť Vám oznámiť, že SPS na svojom poslednom valnom zhromaždení, konanom dňa 4. júla 1931 v Turč Sv Martine, zvolil Vás za čestného člena SPS, a to za zásluhy, že ste život svoj posvätil vede a literatúre a tým obohatil slovenskú literatúru cennými dielami, známymi nie len tu doma, ale i v cudzozemsku.

Keď Vám to oznamujeme, úctive Vás žiadame, aby ste čestné člensko SPS láskavo prijať ráčili.

S výrazom hlbokej úcty

za Spolok profesorov Slovákov:

Dr. Jožo Martinka predseda SPS — profesor Mikuláš Horňák tajomník SPS.

(okrúhla pečiatka SPS)

Škatuľa F/XXXII/32. List s hlavičkovým papierom, strojopis, písané na s. 1.

HPF / Historicko-pedagogické fórum

7 **1931, 4. 12, Turč. Sv. Martin**

List Pavla Floreka Jánovi Kvačalovi

Veľavážený pán profesor!

Vyšlo 3. číslo Sborník SPS a v ňom Váš vzácny článok.[1] Viacerí kolegovia Česi vypožičali prečítať, keďže je tam shrnuté množstvo poznatkov.

Nepamätám sa už pre rozličné redakcie, ako sme zostali, pán profesor, na slove. Ak sa nemýlim, žiadali ste 20 – 30 výtiskov Sborníka. Ráčte mi to na lístočku láskave sdeliť a pošlem Vám 20 kusov, balených po 1 kuse, ostatné potom spolu bez obalu, áno? Aký honorár ráčite za Vaše ustávanie?

Keď Vám týmto čo najsrdečnejšie ďakujem za príspevok i v mene všetkých svojich kolegov a čitateľov, ktorým Vaša recenzia[2] bude duševným pôžitkom, prosím Vás o ďalšie podporenie Vašimi bohatými vedomosťami, t. j. príspevkami do nášho časopisu. Áno, môžeme očakávať i v budúcnosti do ďalších čísel?

S výrazom hlbokej úcty a vďaky

P. Florek.

Turč. Sv. Martin, 31. XII. [1]931.

Neskatalogizované, list, rukopis písané perom na s. 1

1 – Nemecká práca o Komenského pobyte v Uhorsku. In *SSPS*, 1931/32, roč. 11, č. 3, s. 39 – 44.
2 – Recenzoval knihu H. Schönebauma *Comenius bei den Rákoczy in Sárospatak* (1930).

8 **1932, 6. 2., Lučenec**

List Spolku profesorov Slovákov Jánovi Radomilovi Kvačalovi

SPOLOK PROFESOROV SLOVÁKOV (S. P. S.) V BRATISLAVE
Číslo 6. <V BRATISLAVE,> V Lučenci, dňa 6. II. 1932.

Vysokovážený pane profesore!

Spolok profesorov Slovákov najúctivejšie Vás pozdravuje pri oslave 70. narodenín požehnaného Vášho života, prajúc Vám ešte na dlhé roky hojného Božského požehnania a zdravia k ďalšej požehnanej práci na povznesenie slovenskej kultúry a v prospech slovenského národa vôbec.

S výrazom najdokonalejšej úcty
za Spolok profesorov Slovákov
(okrúhla pečiatka) M[ikuláš] Horňák
profesor, t. č. tajomník SPS.

Neskatalogizované, list, hlavičkový papier, strojopis, písané na s. 1.

HPF / Historicko-pedagogické fórum

9 **1933, 10. 3., Turčiansky Svätý Martin**

List Pavla Floreka Jánovi Kvačalovi

Turčiansky sv. Martin 10. / 3. [1]933.

Veľavážený pán profesor!

Dovoľujem si Vám poslať prvú korektúru Vášho článku pre Sborník SPS,[1] a prosím o láskavé prepáčenie, že sme sa trochu oneskorili.

Dňa 1. februára stal som sa šťastným otcom dievčatka. Ľudská hlúposť a lekárska „múdrosť" spolu však zapríčinili, že sme sa dlho netešili: dieťa po päť týždňovom pobyte tunajšom umrelo a tak 8. t. m. sme mali pohrebčok. Objektívna je to smrť ešte sotva človeka, subjektívne pre nás je to veľký úder, čo pociťuje najmä moja pani.[2]

Posielam Vám dve korektúry priamo so stroja, ja som ich nemal kedy prezrieť. Prosím p. profesora o doplnenie stránok v poznámkach a pripísanie nemeckého resumé, čo by veľmi prospelo veci najmä v okolitých štátoch.

Korektúru chcem Vám poslať viac ráz (ešte aspoň 2x), ak bude dosť času.

S výrazom úcty a pozdravu

Pavol Florek

x Typograf upozorňuje, že v texte je o 1 viac poznámok ako v petite,[3] t. j. na konci rukopisu.[4]

Škatuľa F/XXXIII/28. List, rukopis, písané perom na s. 1.

a – Veta je napísaná na ľavej strane kolmo k hlavnému textu.
1 – Ide o príspevok J. Kvačalu, ktorý vyšiel v *SSPS* (1932/33, roč. 12, č. 6 – 7, s. 81 – 93) pod názvom „Počiatky publicistiky mierotvornej (pacifistickej)".
2 – Rozumej H. Zacharová.
3 – Petit, t. j. tlačiarenské písmo o veľkosti 8 bodov.

10 **1934, 17. 5., Turčiansky Sväty Martin**

List Pavol Florek Jánovi Kvačalovi

Redakcia Sborníka
Spolku profesorov Slovákov

Turčiansky sv. Martin,
17. mája 1934.

Veľavážený pán profesor!

Skoro by som napísal, že tento školský rok ste zabudli na nás, t. j. na náš Sborník.[1] Ale úfam pán profesor, že budete mať pre nás niekoľko riadkov.

Váš článok „Počiatky publicistiky mierotvornej (pacifistickej)"[2] bol veľmi hľadaný asi v januári – februári. Žiadali odtlačok z prezídia minist[erskej] rady,[3] z kníhkupectva min[isterstva] zahraničia Orbisu,[4] z kníhkupectva univerzity, Bursík Kohout[5] atď. Ja som im poslúžil Sborníkom a odkázal som ich na Vás ako na autora. Asi Vás tiež vyrušovali. Beneš[6] to asi veľmi potreboval. Ja som sa naľakal, že vari Dérer má tie pacifistické úmysle s profesormi ...[7]

Nemajte mi za zlé, že žartujem s Dérerom, ale pred mesiacom sa mi narodil syn a <u> ja nevediac, že je Dérer Ivanom,[8] dal som ho pokrstiť na Ivana. Mám veľkú radosť z tohoto môjho princa,[a] ale času nemám, lebo synák je veľmi náročný.

Ak by ste nemali času, pán profesor, vo fioku[b] podistým bude niečo pre nás, viem tam bude pokladov dosť, na ktoré sa zlodej nelakomí, len - redaktor.

Tešíme sa s Vami, že Vysoká škola dostala i zákonite svoj oprávnený charakter a postavenie[9] a prof[esorský] zbor[10] tiež.

Všetci sme zdraví a dovoľujeme si poslať Vám, pán profesor, úctivý a srdečný pozdrav

v hlbokej úcte

Pavol Florek.

Škatuľa F/XXXII/51. Rukopis, list s hlavičkovým papierom, písané perom na s. 1.

a – T. j. nástupcu.
b – Nárečovo šuflík, zásuvka.
1 – V 13. ročníku *SSPS* (v r. 1933/34) nepublikoval J. Kvačala žiaden príspevok.
2 – O tom pozri list Pavla Floreka Jánovi Kvačalovi zo 14. 8. 1931. EBF UK Bratislava, pozostalosť J. Kvačalu, šk. F/XXXII/9.
3 – Prezídium ministerskej rady bolo vlastne Predsedníctvom ministerskej rady. Bol to úrad, ktorý slúžil na zabezpečenie administratívnych činností vlády. Na jeho čele stál v roku 1934 Dr. Rudolf Bartoš.
4 – Orbis bol kníhtlačiarňou, nakladateľstvom i vydavateľstvom novín a časopisov so sídlom v Prahe. Vznikol v roku 1921 v Prahe a zameriaval sa na českú a cudzojazyčnú odbornú literatúru, osobitne na politickú literatúru.
5 – Bursík a Kohout v Prahe založili v roku 1884 Jaroslav Bursík a František Kohout. Neskôr sa venovalo aj edičnej činnosti, okrem beletrie vydávali i vedecké diela a tiež periodiká *ČČH* a *Obzor literární a umělecký*.
6 – Edvard Beneš v roku 1934 zastával úrad ministra zahraničných vecí Československa.
7 – I. Dérer v roku 1934 zastával funkciu ministra školstva a národnej osvety. Ešte v roku 1932 sa dostal do sporu so Spolkom profesorov Slovákov ohľadom obsadzovania profesorských miest na slovenských školách kandidátmi Slovákmi. Spor sa riešil na stránkach *Národných novín* a *SSPS*. Pozri podrobnejšie *SSPS*, 1932/33, roč. 12, č. 1, s. 12 – 16.
8 – Ivan Florek sa narodil 6. apríla 1933.
9 – Vysoká škola teologická Ev. a. v. cirkvi na Slovensku v Bratislave zmenila štatút v roku 1934. O tom pozri list J. Kvačalu J. Krumpholcovi z 25. 2. 1934. Pozri Bernát, L. a kol.: *Korešpondencia Jána Kvačalu s Josefom Krumpholcom,* c. d., s. 374 – 376.
10 – Tzn., že sa mali dostať na úroveň pedagogického zboru ostatných vysokých škôl a dostať penziu.

PRAMENE:
Evanjelická bohoslovecká fakulta v Bratislave, pozostalosť Jána Kvačalu
Národný archív Praha, fond Predsedníctvo ministerskej rady, Praha, šk. 807, sign. 20/91, Menovanie prvých profesorov na Filozofickej fakulte Komenského univerzity, nestr.
Slovenský národný archív v Bratislave, fond Spolok profesorov Slovákov

LITERATÚRA:
Beniač, Ján: K 10. výročiu smrti riaditeľa Karola Murgaša. In *SSPS,* 1934/35, roč. 14, č. 9 – 10, s. 117 – 124.
Beniač, Ján: † Karol Murgaš 1881 – 1925. In *SSPS,* 1925, roč. 4, č. 4, s. 117 – 121.
Bernát, Libor: Korešpondencia Jaroslava Vlčka s Jánom Kvačalom. In *Studia Comeniana et historica,* 2018, roč. 48, č. 99 – 100, s. 181 – 193.

Bernát, Libor: *Študenti zo Slovenska na brnianskych technických vysokých školách v medzivojnovom období.* Bratislava: tlač Varínska tlačiareň, 2023, 560 s. ISBN 978-80-80-570-5034-6.
Bernát, Libor: *Z korešpondencie Jána Radomila Kvačalu s rodinou.* Bratislava: Eko-konzult, 2025. 690 s. ISBN 978-80-8079-333-3.
Bernát, Libor: *Z korešpondencie Jána Kvačalu s priateľmi (Cyrilom Bodickým, Jurom Janoškom, Gustávom Klobušickým, Otakarom Koutským).* Trenčín: Trenčianske muzeum v Trenčíne, 2019, 174 s. ISBN 978-80-973248-1-0.
Bernát, Libor: *Život a dielo Jána Radomila Kvačalu : sto listov z Kvačalovej korešpondencie.* Bratislava: Eko konzult, 2021, 391 s. ISBN 978-80-8079-302-9
Bernát, Libor s kolektívom: *Korešpondencia Jána Kvačalu s Josefom Krumpholcom.* Bratislava: Eko-konzult, 2016, 441 s. ISBN 978-80-8079-238-1.
Bernát, Libor a kol.: *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétym.* Bratislava: Eko-konzult, 2015, 205 s. ISBN 978-80-8079-207-7.
Bodický, Michal: *Rozpomienky a pamäti.* Turčiansky Sv. Martin: MS, 1933.
Florek, Pavol: Náš jubilant. In: *SSPS,* 1929/30, roč. 9, č. 5, s. 120 – 121.
Florin, Theo Herkeľ: *Oravci v slovenskej kultúre.* Dolný Kubín: Okresný dom osvety, 1964, 144 s.
Hrdlička, Jaroslav: *Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova.* Brno: 3K, 1997, s. 178 s. ISBN 80-902280-3-8.
Hronec, Pavel: Dve Kvačalove jubileá. In: *Cirkevné listy,* 1942, roč. 55, č. 2, s. 30 – 32, č. 3, s. 45 – 48.
Hronec, Pavel: K prvému výročiu smrti prof. dr. Jána Kvačalu. In: *Cirkevné listy,* 1935, roč. 49, č. 12, s. 228 – 229.
Hronec, Pavel: Prof. Dr. Ján Kvačala: krátky nástin jeho životného diela k 70. narodeninám. In: *SSPS,* 1931 – 1932, roč. 11, č. 4 – 6, s. 49 – 56, č. 7 – 8, s. 73 – 77.
Ján Kvačala otec modernej komeniológie: zborník z medzinárodného sympózia v Bratislave v dňoch 13. a 14. septembra 2004 na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského. Ed. I. Kišš. Bratislava: UK, 2005, 189 s., ISBN 80-223-2155-9.
Kázmerová, Ľubica: Spolok profesorov Slovákov v rokoch 1921 – 1941. In: *Historický časoopis,* 2008, roč. 56, č. 3, s. 461 – 476.
Korespondence T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (1918 – 1937). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i., Ústav T. G. Masaryka, 2019, 489 s. ISBN 978-80-88304-00-5.
Mátej, Jozef: *Ján Kvačala : život a dielo.* Bratislava: SPN, 1962. 80 /1/ s.
Milo, Štefan: Význam učiteľských spolkov pre pedagogickú činnosť na Slovensku za buržoáznej ČSR. In: *Pedagogika,* 1983, roč. 33, č. 6, s. 697 – 707.
Ormis, Ján V.: *Literárno-historická publicistika 1.* Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2013, 410 /3/ s., ISBN 978-7103-415-9.
Pamätnica Spolku profesorov Slovákov 1921 – 1931. Sostavil Pavol Florek. Turčiansky Svätý Martin: Nákladom Spolku profesorov Slovákov, 1932. 83 s.
Petranská Rolková, Natália. *Matica slovenská a národná otázka v prvej Československej republike.* Martin: Matica Slovenská, 2019, 265 s. ISBN 978-80-8128-234-8.
Petrovec 1745 – 1995. Ed. S. Boldocký. Báčsky Petrovec: Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995. 989 s. ISBN 8681945130.
†Prof. dr. Ján Kvačala. In: *SSPS,* 1933 – 1934, roč. 13, č. 10, s. 152 – 154.
Slávik, Michal: *Slovenskí národovci do 30. októbra 1918.* 2. oprav. a dopl. vyd. Trenčín: [vl. n., 1945], 390 [2] s.
Slovenský biografický slovník: od roku 833 – 1990. II., IV., VI., Martin: MS, 1987, 1990, 1994, 592 /56/, 568 /40/, 660 /32/ s.

Stanovy Spolku profesorov Slovákov (SPS.). In: *SSPS,* 1934 – 1955, roč. 14, č. 5 – 6 – 7, s. 81 – 84.
Štulrajterová, Jana: Učiteľské organizácie na Slovensku počas prvej Československej republiky. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského,* 2012, roč. 24, s. 19 – 28.
Vzájomné listy Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho. Bratislava: SAV, 1963, 386 s.
Winkler, Tomáš – Eliáš, Michal a kolektív: *Matica slovenská: dejiny a prítomnosť.* Martin: Matica slovenská, 2003. 495 s. 495 s. ISBN 978- 80-7090-694-4.
Za Karolom Murgašom (Úryvok z pohrebnej reči Dr. F. Kašpara z Ružomberku). In: *SSPS,* 1925, roč. 4, č. 5, 170 – 172.
Zborník Trenčianskeho múzea v Trenčíne. Trenčín: Trenčianske múzeum, 2019, 240 s. ISBN: 978-80-972123-2-2.

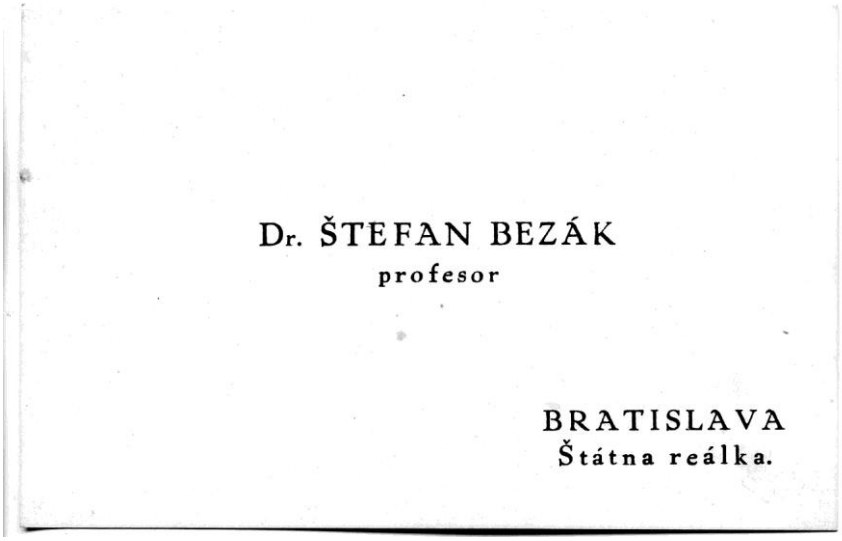

Obr. 3: Vizitka profesora Štefana Bezáka

PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc.
Katedra humanitných vied Stavebnej fakulty STU v Bratislave
Radlinského 2766/11, 810 05 Staré Mesto
libor.bernat@stuba.sk

LADISLAV NOVOMESKÝ V LABYRINTE SLOVENSKÉHO ŠKOLSTVA (PRI PRÍLEŽITOSTI 50. VÝROČIA JEHO ÚMRTIA)

Vladimír Michalička

Abstrakt: Ladislav Novomeský „Laco“ je známy predovšetkým ako básnik, kultúrny a politický činiteľ. Prítomná štúdia načrtáva jeho základné a stredné štúdium, absolvovanie učiteľskej prípravky v Modre, krátke pôsobenie na ľudovej škole a v závere niekoľkoročné pôsobenie vo funkcii povereníka školstva a osvety v rokoch 1945 – 1950.
Kľúčové slová: Ladislav Novomeský, učiteľský ústav v Modre, učiteľ, povereník školstva a osvety

Abstract: Ladislav Novomeský „Laco“ is known as a poet, kultural and political actor. This study describes basic and secondary school, graduate from a teacher's institute in Modra, short tenure on basic school in Bratislava and in the end as multiyear Commissioner for Education in the years 1945 – 1950.
Key words: Ladislav Novomeský, teacher's institute in Modra, teacher, Commissioner for Education

Meno národného umelca Ladislava Novomeského (1904 - 1976) je v širokej verejnosti všeobecne známe a rešpektované. Je prezentované účasťou v popredných priečkach slovenskej literatúry a poézie, ale aj v medzivojnovej a povojnovej politike, v kultúrnom dianí i prítomnosťou po jeho smrti. Prítomný príspevok spracovaný na základe dostupných archívnych a publikovaných prác. Ašpiruje predovšetkým na načrtnutie a vytvorenie základného obrazu Novomeského ako žiaka, študenta, učiteľa či školsko-politického predstaviteľa. Zároveň chce byť podnetom pre mladších kolegov historikov pedagogiky, aby túto tematiku rozšírili, prehĺbili či poopravili.

Napriek mnohým knižným prácam – literárnym, historickým, spomienkovým, ktoré eviduje katalóg bratislavskej Univerzitnej knižnice - zostáva stále jedna oblasť jeho pôsobenia, tri či štyri úseky jeho pôsobnosti v medzivojnovom a povojnovom živote v oblasti školstva, ktoré sú širšiemu povedomiu okruhu záujemcov v skrytosti. Presnejšie, je to obdobie jeho počiatočného školovania v Budapešti a stredoškolského vzdelávania v Modre, krátke učiteľské pôsobenie na bratislavskej škole, vysokoškolské štúdium a kontroverzná poverenícka činnosť. Jeho prítomnosť v týchto segmentoch slovenského kultúrneho a politického pôsobenia nebola doteraz zachytená v širšom a hlbšom zábere. Ani Zdenka Holotíková, autorka staršej životopisnej monografie *Ladislav Novomeský* (Bratislava: Pravda, 1981. 362 s.), ani najlepší znalec jeho života a diela Štefan Drug v monografii *Dobrý deň, človek* (Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1983. 567 s.) nerozšírili doteraz skromný pohľad na jeho školské, učiteľské a pedagogické aktivity.

Ani v pedagogickej historiografii sa nenašli autori, ktorí by hlbšie načreli do jeho školskej a pedagogickej práce. Výnimkou bolo vydanie dvoch výberov Novomeského prejavov, vystúpení z obdobia jeho povereníckeho pôsobenia (1945 – 1951): *Výchova socialistického pokolenia. Prejavy a články o školstve, učiteľstve a mládeži* (Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1949. 255 s., náklad 8 tis. ex.) s úvodom Viliama Širokého. Paradoxne táto kniha bola po jeho nezákonnom odsúdení v päťdesiatych rokoch 20. storočia v slovenských knižniciach označená ako prohibitná. Druhým bol zborník *Nový duch novej školy. Výber z prejavov a článkov o škole a mládeži 1945 – 1950* (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974. 322 s.) vo výbere Ľudovíta Bakoša. Niekoľko príspevkov

o Novomeskom ako pedagógovi publikoval pri životných jubileách slovenský historik Jozef Mátej.[1]

Pravdepodobným dôvodom tohto nezáujmu bol „biľag zradcu“ Novomeského ako slovenského buržoázneho nacionalistu odsúdeného v roku 1954. Aj po jeho podmienečnom prepustení zostal L. Novomeský prakticky osobou non grata. Aj výskum jeho školských aktivít je sťažený nedostatkom archívnych materiálov, ktoré spolu s jeho knihami padli za obeť v päťdesiatych rokoch 20. storočia. Nastupujúca Pražská jar ho síce v roku 1963 plne rehabilitovala, ale pozornosť o jeho osobnosť smerovala predovšetkým na oblasť jeho básnickej tvorby a kultúrnych aktivít.

Detstvo v Budapešti

Veľmi strohé informácie sa týkajú Novomeského školovania v rodnej Budapešti, ktoré podal znalec jeho života Štefan Drug. Uvádza, že v roku 1910 sa začal vzdelávať ako žiak vtedajšej ľudovej školy.[2] V ďalšom texte uvádza, že „ *Lacovi ľudová škola robí ťažkosti len na začiatku, kým neovládne maďarčinu.*“[3] Najmä matka sa usilovala, aby jej syn získal stredoškolské vzdelanie, preto sa rozhodla ho prihlásiť na gymnaziálne štúdium. Úspešne zložil prijímaciu skúšku na budapeštianske gymnázium na Barcsayho ul., ktoré pôsobí aj v súčasnosti. Bolo zriadené v roku 1881 a neskôr patrilo k významným budapeštianskym stredným školám. Pozvoľna sa ako slovenský mládenec vpravoval do uhorského gymnaziálneho života, ale úspešnosť jeho štúdia bola nevyrovnaná: nezvládal najmä matematiku a latinčinu, občas potreboval aj doučovanie.[4] Jeho hlavný záujem sa sústreďoval na čítanie literárnych diel. Letné prázdniny každoročne trávil v Senici u starej mamy.

Posledný ročník gymnaziálneho štúdia zastihol Novomeského v nie šťastných okolnostiach. Nezložil opravnú skúšku z prírodopisu a musel opakovať štvrtý ročník gymnázia. Dňa 21. marca 1919 však vypukla revolúcia a v Budapešti sa ustanovila Maďarská republika rád usilujúca sa nastoliť proletársky štát. Školská výuka bola prerušená a Novomeský ani neskôr nepokračoval v štúdiu. Jeho rodičia riešili vzniknutú situáciu návratom do novovzniknutej Československej republiky. Nevieme presne, kedy sa z Budapešti vrátil na Slovensko do rodnej Senice.

Mladosť v Modre

Učiteľská prípravka, na ktorú nastúpil Ladislav Novomeský v školskom roku 1919/1920 mala za sebou už niekoľko desaťročí existencie. Bola založená spoločne s učiteľskými ústavmi v Kláštore pod Znievom (1871), Spišskej Novej Vsi (1871) a v Leviciach (1870) na základe rozhodnutia Uhorského parlamentu z roku 1868.[5] Uvedené školy boli umiestnené vo vidieckych sídlach a mali napomáhať maďarizácii na slovenskom vidieku.[6]

Modranský učiteľský ústav ako Magyar Kir. Állami tanítóképezde – Modor patril po učiteľskom ústave v Spišskej Kapitule (1821) medzi najstaršie na Slovensku. Po prvých provizóriách sa jeho výchovnovzdelávacia činnosť skonsolidovala. V roku 1888 dostala škola

1 Personálna bibliografia J. Máteja. In: Michalička, Vladimír: *Jozef Mátej: život a dielo vo víre 20. storočia*. Bratislava: Eko-konzult, 2023.
2 Drug, Štefan: *Dobrý deň, človek... Životopisné rozprávanie o mladosti Ladislava Novomeského*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1983, s. 27.
3 Tamže.
4 Tamže.
5 Lukáč, Eduard, Michalička, Vladimír a kol.: *História najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 – 1945).* Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2007, s. 181.
6 Učiteľské prípravky v Leviciach a Lučenci pôsobia aj v súčasnosti.

novú školskú budovu s internátom, neskôr sa rozšírila o telocvičňu.[7] Na počiatku činnosti školy bola vyučovacím jazykom nemčina, od roku 1872 maďarčina. Niekoľko ďalších školských rokov neboli vypracované stabilné učebné predpisy (plány a osnovy). Prvým riaditeľom ústavu bol Ján Benisch, po ňom do roku 1919 sa na čele školy vymenilo viacero ďalších profesorov.[8] V školský laviciach modranského učiteľského ústavu sa vystriedal aj väčší počet študentov. Na začiatku 20. storočia bolo v štyroch triedach ústavu dovedna 137 študentov, o výchovu a vzdelávanie ktorých sa staralo 11 učiteľov.

Dňa 1. marca 1919 sa správcom modranského učiteľského ústavu stal Ferdinand Písecký (1879 – 1934), hlavná postava jeho povojnovej histórie, ktorá vtlačila obnovenej škole silnú pečať. Ako absolvent Karlovej univerzity stál za katedrou stredoškolského profesora, po vypuknutí prvej svetovej vojny prešiel na stranu Rusov a pôsobil v oddieloch legionárov, od roku 1918 bol v hodnosti kapitána pobočníkom generála Milana Rastislava Štefánika (1880 – 1918). Aj po zrode nového štátu sa chcel ďalej venovať školskej a pedagogickej činnosti. Preto s radosťou prijal príležitosť poslovenčiť bývalú maďarskú učiteľskú preparandiu v Modre. Popri vedení modranského učiteľského ústavu publikoval početné príspevky z metodiky vyučovania, príspevky o českých a slovenských pedagógoch, ale aj aktuality z kultúrneho, politického a spoločenského života v časopisoch Legionár, Ľudová politika, Národná škola slovenská, Slovenská škola, Slovenský učiteľ a pod. Neskôr sa stal krajinským školským inšpektorom (1926 – 1929), následne vládnym radcom (1929 - 1932). Zomrel 25. marca 1934 v Bratislave, pochovaný je v Modre.

Písecký bol predstaviteľom centralistickej školskej politiky na Slovensku, ale priazeň školskej verejnosti si získal podporou pedagogického a kultúrneho života medzi učiteľmi, spolupracoval pri zostavovaní prvých slovenských učebníc, metodických príručiek pre učiteľov, zakladal a viedol redakcie pedagogických a detských časopisov. Publikoval početné príspevky z metodiky vyučovania, príspevky o českých a slovenských pedagógoch, ale aj aktuality z kultúrneho, politického a spoločenského života v časopisoch Legionár, Ľudová politika, Národná škola slovenská, Slovenská škola, Slovenský učiteľ a pod.

Hlavnou úlohou nového správcu školy bolo tento pôvodne maďarský učiteľský ústav pretvoriť na kvalitnú prípravku učiteľov slovenských ľudových škôl. Každodenne napĺňal toto poslanie utváraním slovenského ducha školy: doplnil učiteľský zbor o ďalších učiteľov znalých slovenského jazyka, posilnil ho príchodom skúsených českých profesorov, napr. Alojza Zbavitela, Antonína Krátkeho, Emila Hulu a ďalších.[9] Ducha školy upevňoval slávnostnými spomienkovými stretnutiami, na ktorých pripomínal odkaz J. A. Komenského, rovnako sa staral o vybavenie školy slovenskými učebnicami, učebnými pomôckam, zariadením tried a školských kabinetov či zriadením školského internátu. Vyvrcholením týchto krokov bolo prijatie nového názvu školy, keď 30. marca 1919 prijal nový názov Masarykov 1. štátny Československý učiteľský ústav v Modre.

V tejto priaznivejšej spoločenskej i školskej atmosfére vstúpil na oživenú pôdu modranského učiteľského ústavu Ladislav Novomeský. Mal síce obavu z preverovania znalostí z viacerých učebných predmetov (najmä z matematiky, navyše, nevedel ako sa vyrovná s českým jazykom niektorých profesorov), ktoré musel absolvovať pred samotným prijatím na školu. Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra uchováva zbierku archívnych materiálov z histórie modranskej učiteľskej prípravky. Zachovali sa zápisy z prijímacích skúšok do I. ročníka ústavu konané v dňoch 14. – 16. septembra 1919, ktoré zachytávajú aj pôsobenie L. Novomeského.

7 Pavlík, Jozef: *Pamätnica modranského učiteľského ústavu 1870 – 1970*. Bratislava: Obzor, 1970, s. 21.
8 Tamže, s. 21 – 25.
9 Takáč, Ladislav: *Pobočník gen. M. R. Štefánika. Životná cesta generála Ferdinanda Píseckého*. Bratislava: ARM 333, 2006, s. 73.

Prvou skúškou, ktorej sa musel Ladislav Novomeský podrobiť, bola skúška zo slovenského jazyka, skúšajúcim bol Vendelín Machay (1877 – 1950), prísediacim bol Ferdinand Písecký. Machay pochádzal z Frenštátu p. Radhoštem, do Modry prišiel zo Štátneho učiteľského ústavu v Brne, v Modre zotrval do roku 1932, kedy odišiel do Košíc a neskôr do Spišskej Novej Vsi. Hoci pochádzal z Čiech, usilovne sa učil slovenčinu, nakoľko aj jeho zásadou bolo, „aby sa v slovenskej škole učilo po slovensky.“[10] Podľa zápisu z Prijímacej skúšky do I. ročníka učiteľského ústavu, ktorou bol slovenský jazyk, Ladislav Novomeský preukázal znalosť memorovania textu v slovenčine, rozbor slovenského textu a časovanie slovies. Z písomného prejavu bol ohodnotený ako chvályhodný, rovnako aj z ústnych odpovedí.[11]

Druhá skúška, ktorej sa Ladislav Novomeský podrobil, bola z hudby. Viedol ju Emil Hula (1883 – 1942), tak ako iní českí profesori nastúpil do profesorského zboru už v roku 1919. Bol „dobrým hudobným teoretikom a praktikom, ale aj uznávaným metodikom.“[12] Ladislav Novomeský sa musel vysporiadať s jednoduchým intonačným cvičením a spevom národnej piesne. Výsledkom skúšky bol výrok, že L. Novomeský má hudobný sluch.[13]

Tretiu skúšku viedol profesor Antonín Krátky (1882 – 1937). Náplňou skúšky z počtov bol výpočet jednoduchej trojčlenky, zlomky, výpočet obvodu a obsahu obdĺžnika. Z násobenia zlomkov mal hodnotenie dobrý, z obvodu a obsahu kosoštvorca chvályhodný.[14]

Prijímaciu skúšku do 1. ročníka učiteľského ústavu možno označiť za prijateľnú. Jednotlivé jej súčasti neboli až také prísne ako to v literárnej podobe zachytil Novomeského biografista Štefan Drug.[15] V septembri školského roku 1919/20 zasadol Laadislav Novomeský ako prvoročiak do lavíc poslovenčeného Masarykovho 1. štátneho československého učiteľského ústavu v Modre.

Obsahová náplň vyučovania na modranskom učiteľskom ústave sa riadila zvláštnym učebným plánom pre Slovensko prijatého 29. 8. 1919 s priemerným počtom 35 – 36 vyučovacích hodín týždenne. Obsahoval výuku náboženstva, vyučovacieho jazyka, pedagogiky a praktické cvičenia jazyka nemeckého, zemepis, dejepis a vlastivedu, počty a merbu, prírodopis, fyziku, ale aj ďalšie nepovinné predmety. Tento učebný plán a na ňom postavené učebné osnovy sa až do zániku prvej ČSR podstatne nemenili.[16]

Problémom bol nedostatok učebníc a literatúry v slovenskom, resp. českom jazyku ako aj ďalšie učebné pomôcky. Pre bližšie poznanie náplne hlavného vyučovacieho predmetu pedagogika. Vedenie školy, najmä F. Písecký sa usiloval čo najskôr tieto problémy riešiť. V prvom a druhom roku existencie sa podarilo zabezpečiť, aby aspoň menšia skupina žiakov mala k dispozícii potrebnú učebnicu.[17]

Ďalej treba pripomenúť, že v profesorskom zbore pôsobilo viacero známych a skúsených učiteľov. Okrem F. Píseckého to boli napr. Július Dérer, ev. kaplán vyučoval náboženstvo, spomínaný Emil Hula vyučoval hudbu, Antonín Krátky matematiku, kreslenie, Vendelín Machay československý, resp. slovenský jazyk, zemepis a dejepis, Alojz Zbavitel prírodopis, fyziku a hospodárstvo.[18]

V prvom ročníku školského roku bolo v prvom ročníku 27 žiakov, z toho 23 chlapcov a 4 dievčatá. Časť žiakov prebývala v ústavnom internáte (89 žiakov v šk. r. 1919/20),

10 Pavlík, J.: *Pamätnica modranského učiteľského ústavu*, c. d., s. 39.
11 Zápisnice z písomných a ústnych skúšok 1919. Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra, č. 215.
12 Pavlík, J.: *Pamätnica modranského učiteľského ústavu,* c. d., s. 40.
13 Zápisnice z písomných a ústnych skúšok 1919. Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra, č. 215.
14 Zápisnice z písomných a ústnych skúšok 1919. Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra, č. 215.
15 Drug, Š.*: Dobrý deň, človek*, c. d., s. 39.
16 Pavlík, J.: *Pamätnica modranského učiteľského ústav*u, c. d., s. 35.
17 Tamže.
18 Tamže, s. 37.

najnižší poplatok za ubytovanie činil 100 Kč.), menšia časť dochádzala do školy z domova. Škola mala k dispozícii niekoľko zdrojov, z ktorých prideľovala finančné podpory študentom v núdzi.

Na škole pracoval Štúrov samovzdelávací krúžok, ale aj ďalšie ako abstinentský, hudobný, telovýchovný, šachový krúžok.

V radoch študentov nachádzame viaceré mená žiakov, ktorí sa neskôr zaradili medzi významné, zväčša kultúrne osobnosti Slovenska. Medzi prvými treba uviesť národného umelca Ladislava Novomeského. Jeho hlboký záujem smeroval k literatúre a umeniu, zvlášť k poézii. Už v období, keď navštevoval učiteľský ústav písal veršovačky a básne, ktorými obveseľoval svojich spolužiakov.[19]

Školské lavice modranského učiteľského ústavu zdieľal Ladislav Novomeský s ďalšími rovesníkmi. Blízko mal k slovenským literátom – Jánom Smrekom, vl. menom Ján Čietek (1898 – 1982), ktorý v čase stredoškolského štúdia už písal zrelé básne a redigoval študentský časopis Iskry. Ilustroval ho ďalší spolužiak, neskorší akademický sochár Jozef Pospíšil (1897 – 1976), ktorý bol autorom viacerých pamätníkov (J. Hollý, P. O. Hviezdoslav, Ľ. Štúr a i.). Modranský učiteľský ústav navštevoval v čase Novomeského štúdia aj Kornel Schimpl (1907 – 1985). Po jeho absolvovaní pôsobil pedagogicky na Štátnom konzervatóriu, neskôr na Vysokej škole múzických umení a zaslúžil sa o výchovu mladých adeptov dirigovania. Nemožno obísť aj Vladimíra Predmerského (1902 – 1991), priekopníka špeciálnej a liečebnej pedagogiky.

Zachoval sa príhovor správcu ústavu Ferdinanda Píseckého na rozlúčkovej slávnosti, ktorým sa prihovoril Ladislavovi Novomeskému slovami, že „práve od neho očakáva značné úsilie v rozvoji slovenského školstva a poézie. Najmä čo sa poézie týka.“[20] V tomto Ladislav Novomeský Píseckého nesklamal. Novomeského matka sa na Píseckého obrátila s prosbou o pomoc pri hľadaní učiteľského miesta pre svojho syna. Písecký pre neho nakoniec vymohol pre neho učiteľský dekrét a tak mohol po prázdninách nastúpiť učiteľské miesto v Bratislave, o čo sa mnohí usilovali bezvýsledne.[21] Zvyčajným postupom školskej správy prideľovať nastupujúcim mladým učiteľom učiteľské pôsobisko mimo trvalého bydliska, v menších obciach, na málotriednych školách, aby tak získavali prvé praktické skúsenosti v učiteľskej a výchovnej práci.

19 Drug, Š.*: Dobrý deň, človek*, c. d. s. 43 – 44.
20 Takáč, L.: *Pobočník gen. M. R. Štefánika*, c. d., s. 102.
21 Tamže.

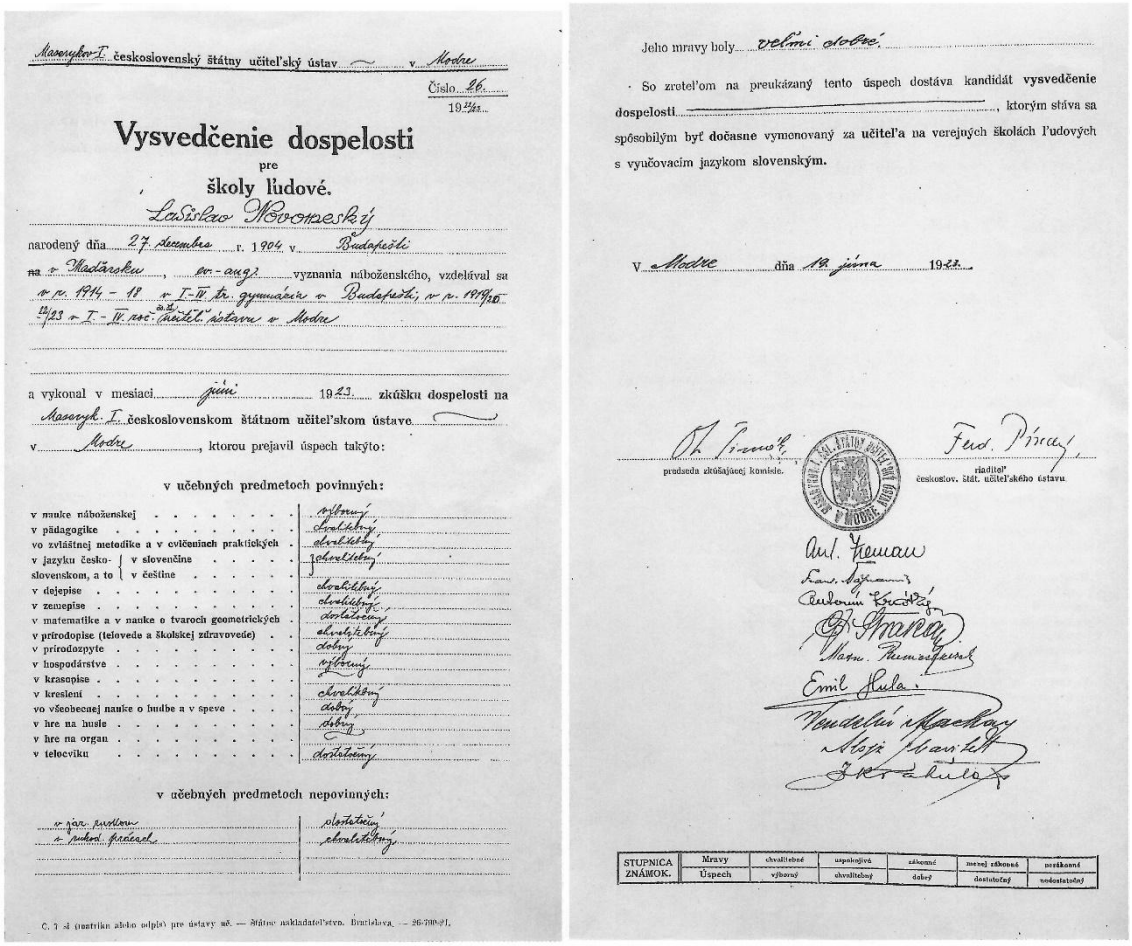

Masarykov I. československý štátny učiteľský ústav — v Modre

Číslo 26.
19 23/24

Vysvedčenie dospelosti
pre
školy ľudové.

Ladislav Novomeský

narodený dňa 27. decembra r. 1904 v Budapešti
~~na~~ v Maďarsku, ev.-aug. vyznania náboženského, vzdelával sa
v r. 1914 – 18 v I.-IV. tr. gymnázia v Budapešti; v r. 1919/20
22/23 v I.-IV. roč. štát. učiteľ. ústavu v Modre

a vykonal v mesiaci júni 1923 zkúšku dospelosti na
Masaryk. I. československom štátnom učiteľskom ústave —
v Modre, ktorou prejavil úspech takýto:

v učebných predmetoch povinných:

v nauke náboženskej	výborný
v pädagogike	chvalitebný
vo zvláštnej metodike a v cvičeniach praktických	chvalitebný
v jazyku česko-slovenskom, a to v slovenčine	chvalitebný
v češtine	
v dejepise	chvalitebný
v zemepise	chvalitebný
v matematike a v nauke o tvaroch geometrických	dostatočný
v prírodopise (telovede a školskej zdravovede)	chvalitebný
v prírodozpyte	dobrý
v hospodárstve	výborný
v krasopise	
v kreslení	chvalitebný
vo všeobecnej nauke o hudbe a v speve	dobrý
v hre na husle	dobrý
v hre na organ	
v telocviku	dostatočný

v učebných predmetoch nepovinných:

v jaz. ruskom	dostatočný
v ruhod. prácach	chvalitebný

Č. 7 sl. (matrika alebo odpis) pre ústavy uč. — Štátne nakladateľstvo. Bratislava. — 26-790-21.

Jeho mravy boly veľmi dobré.

So zreteľom na preukázaný tento úspech dostáva kandidát **vysvedčenie dospelosti** ——————, ktorým stáva sa spôsobilým byť **dočasne** vymenovaný za **učiteľa** na verejných školách ľudových s vyučovacím jazykom **slovenským.**

V Modre dňa 19. júna 1923.

Ot. Pinnák, predseda zkúšajúcej komisie.

Ferd. Pinczý, riaditeľ českoslov. štát. učiteľského ústavu.

STUPNICA ZNÁMOK.	Mravy	chvalitebné	uspokojivá	zákonné	mezej zákonná	nezákonná
	Úspech	výborný	chvalitebný	dobrý	dostatočný	nedostatočný

Obr. 1: Vysvedčenie dospelosti Ladislava Novomeského, Masarykov I. československý štátny učiteľský ústav v Modre, 19. jún 1923. Štátny archív Bratislava, pracovisko Modra, fond Učiteľský ústav v Modre.

Ľudová škola v Bratislave

Po skončení prázdnin v roku 1923, počas ktorých brigádoval ako úradnícky praktikant, nastúpil do svojho prvého učiteľského zamestnania.[22] Dňa 1. septembra 1923 sa stal dočasným učiteľom II. Československej štátnej ľudovej školy v Bratislave na Edlovej ul. (dnes ul. Podjavorinskej).

V priestoroch tejto školy sídlil pôvodne Detský domov Izabella, ktorý bol v roku 1905 určený pre potreby Štátnej ľudovej školy, ku ktorej v školskom roku 1919/20 bola pripojená Štátna meštianska škola dievčenská. Uvedená meštianska škola bola zriadená na základe iniciatívy mesta Bratislavy, ktoré po vzniku Československej republiky podporovalo vznik nových slovenských škôl v meste. V roku 1937 sa ľudová a meštianska škola presťahovala na Palisády a pod názvom Základná škola s materskou školou Dr. Milana Hodžu pôsobí aj v súčasnosti.[23]

Z jednoročného učiteľského pôsobenia v školskom roku 1923/24 máme o pôsobení Ladislava Novomeského len kusé správy z Triedneho výkazu za školský rok 1923/24. Hneď na titulnej strane výkazu je popri mene riaditeľa školy Júliusa Randýska ozdobne napísané aj meno Ladislava Novomeského ako triedneho učiteľa IV. a triedy.[24]

22 Drug, Š.: *Dobrý deň, človek*, c. d., s. 66.
23 *Dejiny bratislavského školstva*, s. 100. Kópia nepublikovaného rukopisu. V archíve autora štúdie.
24 Triedny výkaz školy 1923/24. Triedne výkazy, sign. 803. Archív mesta Bratislavy.

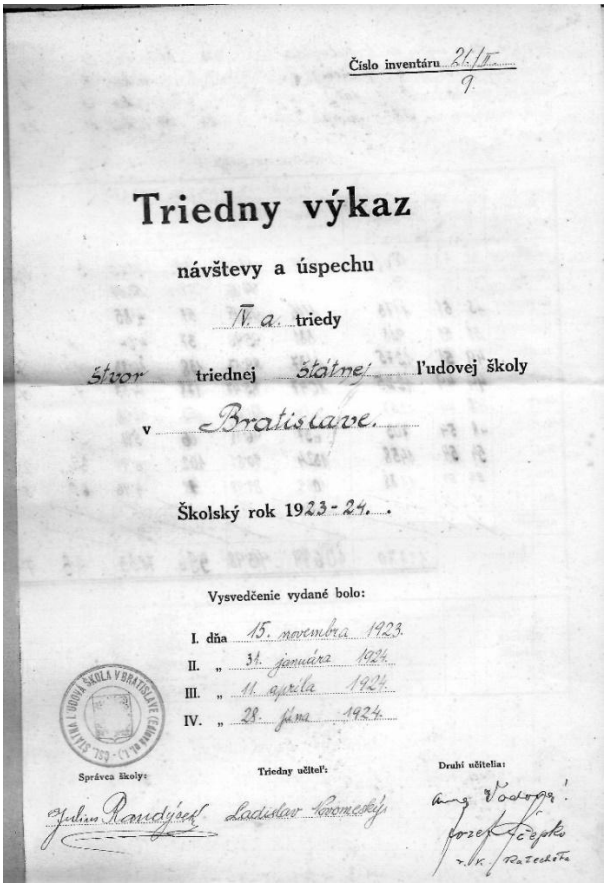

Číslo inventáru 21/II
9.

Triedny výkaz

návštevy a úspechu

IV. a. triedy

štvor triednej štátnej ľudovej školy

v Bratislave.

Školský rok 1923-24.

Vysvedčenie vydané bolo:

I. dňa 15. novembra 1923.
II. „ 31. januára 1924.
III. „ 11. apríla 1924.
IV. „ 28. júna 1924.

Správca školy: Julius Ranostaj

Triedny učiteľ: Ladislav Novomeský

Druhí učitelia: Ing. Vodrážka, Jozef Cepka, v. r. zástupkyňa

Obr. 2: Triedny výkaz školy 1923/24. Triedne výkazy, sign. 803. Archív mesta Bratislavy

Na pozícii triedneho učiteľa pôsobil Ladislav Novomeský iba jeden školský rok 1923/24, a to od 1. septembra 1923 do 28. júna 1924. Vyučoval celkovo 59 detí, z toho 34 chlapcov a 28 dievčat. Rodičia, resp. deti pochádzali okrem Bratislavy z Viedne, Budapešti, Čiech a slovenského vidieka, z pohľadu sociálneho išlo o žiakov z nižších a stredných vrstiev (napr. stolár, železničiar, štátny strážnik a pod.).[25]

Náplňou výuky boli obligatórne vyučovacie predmety v tomto ročníku: mravy a pilnosť, náboženstvo, prvouka, čítanie, gramatika (mluvnica) a pravopis, zemepis, dejepis, prírodopis, počty, kreslenie, písanie, spev, telocvik a ručné práce. Dôraz sa kládol na správanie žiakov a výuku náboženstva, z ďalších predmetov možno uviesť, že v dejepise Novomeský učil látku od najstarších čias Slovákov, cez husitské obdobie až k štúrovcom. Pri čítaní využíval vhodné články z Čítanky, v speve to boli známe ľudové piesne.

Ešte počas učiteľovania na ľudovej škole sa Ladislav Novomeský stal externým poslucháčom Filozofickej fakulty UK v Bratislave (1923 – 1925). Aj tu ho plne ho však zaujala literárna, novinárska a politická činnosť. O jeho vysokoškolskom štúdiu nemáme relevantné informácie. Aktivizoval sa v študentských stredoškolských štruktúrach, napr. Zväz slovenského študentstva a zakrátko sa stal redaktorom Mladého Slovenska a naplno sa venuje tvorbe poézie. Stáva sa členom skupiny DAV, vstupuje do Komunistickej strany Slovenska (1925) a neskôr odchádza pracovať do Ostravy ako zodpovedný redaktor Pravdy chudoby,

25 Ako zaujímavosť možno uviesť, že v jednej z paralelných tried v tom čase na tejto škole sa učila aj Dagmar Gregorová (1916 - 2004), dcéra Jozefa Gregora Tajovského a jeho manželky Hany, vydatá Plášilová. Bola aj literárne činná.

Proletárky a maďarského periodika Munkác, v roku 1929 odchádza do Prahy a je redaktorom Rudého večerníčku.[26]

Povereník školstva a osvety

K školskej problematike sa ešte raz vráti po oslobodení Československa, keď v rokoch 1945 – 1950 zastáva post povereníka školstva a osvety Slovenskej národnej rady, kde nahrádza svojho predchodcu Ondreja Pavlíka.

Z obdobia Novomeského povereníckej činnosti pochádzajú dva zborníky jeho vystúpení na parlamentných a verejných podujatiach a článkov, ktoré charakterizujú jeho školské a pedagogické náhľady. Prvým je už spomínaný titul *Výchova socialistického pokolenia. Prejavy a články o školstve, učiteľstve a mládeži* (Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1949).

Obsah zborníka je rozdelený do troch obsahových kapitol. V prvej pod názvom Slovenská školská politika sú zaradené jeho vystúpenia k najvýznamnejším školsko-pedagogickým otázkam pred parlamentným, stranícky a školským auditóriom, ktorých vysvetľoval a obhajoval školsko-politický program Komunistickej strany. Slovenska. V druhej kapitole Nové školy poukazoval na rozmach slovenského školstva a jeho jednotlivých stupňov. V tretej kapitole Nový duch sa s problematikou školstva a jeho úloh v socialistickej spoločnosti prihováral predovšetkým k mládeži.

Jeho vystúpenia sa podstatne odlišovali od vystúpení vtedajšej politickej špičky. Dikcia prejavov bola oprostená od zabehaných politických fráz a floskúl, najmä mládeži sa prihováral neošúchym básnickým jazykom. Treba však zaznamenať, že „známi obdivovali jeho inteligenciu a múdrosť. Rečniť však absolútne nevedel, aj ten najkratší prejav pre verejnosť musel mať napísaný a predsa sa triasol od trémy, zajakával, mýlil sa.“[27]

Úvodné slovo k tomuto zborníku napísal vtedajší predseda Ústredného výboru KSS Viliam Široký. Priam perfídne pôsobia záverečné slová jeho úvodu písaného na prelome rokov 1948 a 1949: „Je viac ako symbolické, že Laco Novomeský, čelný predstaviteľ nášho súčasného kultúrneho života, nemusí už snívať, ale je zodpovedným spolutvorcom skutočnosti, ktorá v mnohom smere prekonáva ich sny už dnes, a čo zajtra v našej socialistickej spoločnosti? Nepochybujem o tom, že na mnohých činiteľov bude próza básnika Laca Novomeského účinkovať ako vzrušujúca báseň o veľkej vykonanej tvorivej práci, o šťastnej budúcnosti slovenského národa.“[28] V tom čase už Viliam Široký rozbiehal koleso pohonu na tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov, v ktorom si Novomeský odniesol niekoľkoročný trest väzenia, na mnohé roky bol „personou non grata“ a jeho kniha bola na viac rokov zaradená do zoznamu zakázaných kníh.

Druhým je obdobný zborník prejavov a článkov o školstve a mládeži pod názvom *Nový duch novej školy* (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, 322 s.). Výber zostavil jeho pedagogický spolupútnik Ľudovít Bakoš. Výber príspevkov je opätovne tematicky zameraný na školskú politiku, kultúrnu politiku, učiteľstvo, mládež a kultúrnu politiku. Vyšiel pri príležitosti jeho sedemdesiatych narodenín.

Zborník bol uvedený predslovom Karola Truchlíka, pracovníka ÚV KSS. Vyzdvihuje význam a prínos L. Novomeského v čase jeho pôsobenia v SNP a vo funkcii poverníka školstva a osvety pri tvorbe nariadenia o poštátnení školstva na Slovensku, keď „váhou svojej

26 Táto etapa Novomeského života, štúdium na vysokej škole, si vyžaduje ďalší archívny výskum.
27 Drug, Š.: *Väzeň vlastných súdruhov. Z väzenských rokov básnika Novomeského*. Fintice – Košice: Občianske združenie FACE, 2015, s. 37.
28 Novomeský, Ladislav: *Výchova socialistického pokolenia. Prejavy a články o školstve, učiteľstve a mládeži*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1949. s. 12.

osobnosti obhájil nevyhnutnosť poštátnenia školstva a vybudovania jednotnej školy.“[29] Obišiel však vyjadrenie svojho najbližšieho spolupracovníka O. Pavlíka, keď ho po príchode z Moskvy v roku 1944 karhal slovami: „Navarili ste nám veru s tým Vašim poštátnením školstva peknej kaše.“[30] Novomeský to vyslovil na margo toho, že do Košického vládneho programu poštátnenie školstva z taktických dôvodov nebolo zahrnuté. Zakrátko sa sám stal dôsledným propagátorom myšlienky štátnej školy.

Zborník obsahuje celkovo 28 statí a prejavov, z toho 12 bolo prevzatých z pôvodného zborníka doplnených, zvyšné príspevky boli prevzaté zo zborníka *Zväzky a záväzky* (Bratislava: Pravda, 1972). Doplňajú školsko-politickú koncepciu Ladislava Novomeského, ktorá sa plne opierala o smernice najvyšších straníckych orgánov v Bratislave a Prahe. Ladislav Novomeský sa pohyboval v tomto prísne vykolíkovanom priestore, len občasne sa pokúsil z tohto kruhu opatrne vystúpiť. V roku 1946 sa písomne obrátil na najvyššie stranícke vedenie s požiadavkou, aby ho sprostilo početných funkcií, na ktoré sa „necítil“ a ktoré podľa jeho slov mohli zastávať vhodnejší kandidáti. Stranícke špičky mu však nevyhoveli a Ladislav Novomeský sa s týmto odmietnutím musel sám vyrovnať.[31]

V roku 1950 bol z postu povereníka školstva a osvety odvolaný (nahradil ho Ernest Sýkora), v rokoch 1950 – 1951 stál na čele Slovenskej akadémie vied a umení a nakoniec v roku 1951 bol zatknutý. Bol prehlásený za buržoázneho nacionalistu a obvinený z liberálnej kádrovej politiky na povereníctve školstva a osvety, tolerantnej kultúrnej politiky, keď nad mnohými umelcami držal ochrannú ruku či nad ľudáckymi predstaviteľmi školstva vedy a kultúry, všetko vykonštruované. V inscenovanom procese bol potrestaný 10-ročným väznením, z ktorého bol v roku 1956 podmienečne prepustený na slobodu. K učiteľstvu sa už nikdy nevrátil.

Zoznam archívnych materiálov a literatúry:

Triedne výkazy, sign. 803. Archív mesta Bratislavy

Zápisnice z písomných a ústnych skúšok 1919. Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra, č. 215.

Drug, Štefan: *Dobrý deň, človek... Životopisné rozprávanie o mladosti Ladislava Novomeského*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1983.

Drug, Štefan: *Väzeň vlastných súdruhov. Z väzenských rokov básnika Novomeského*. Fintice – Košice: Občianske združenie FACE, 2015. ISBN 978-80-971271-6-9.

Lukáč, Eduard, Michalička, Vladimír a kol.: *História najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 – 1945)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2007. ISBN 978-80-8068-706-9

Novomeský, Ladislav: *Výchova socialistického pokolenia. Prejavy a články o školstve, učiteľstve a mládeži.* Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1949.

Novomeský, Ladislav: *Nový duch novej školy. Výber z prejavov a článkov o školstve a mládeži*. Zostavil L. Bakoš. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974.

Pavlík, Jozef: *Pamätnica modranského učiteľského ústavu 1870 – 1970.* Bratislava: Obzor, 1970.

Pavlík, Ondrej: *Demokratizácia vzdelania a víťazný február*. Bratislava: Slovenská pedagogická knižnica a Ústav školských informácií, 1987.

Takáč, Ladislav: *Pobočník gen. M. R. Štefánika. Životná cesta generála Ferdinanda Píseckého.* Bratislava: ARM 333, 2006. ISBN 80-89069-16-9.

29 Tamže, s. 7.

30 Pavlík, Ondrej: *Demokratizácia vzdelania a víťazný február*. Bratislava: Slovenská pedagogická knižnica a Ústav školských informácií, 1987, s. 14.

31 Drug, Š.: *Väzeň vlastných súdruhov,* c. d., s. 75.

PhDr. Vladimír Michalička, CSc.
Mamateyova 1, 851 01 Bratislava 5
vladimir.michalicka12@gmail.com

MATERIÁLY

ŠKOLA V ZOHORE DO ROKU 1957

Terézia Pavlásková, Jozef Pavlásek

Anotácia: Štúdia mapuje historický vývoj školstva a pedagogickej prípravy v Uhorsku so špeciálnym zameraním na obec Zohor od polovice 17. storočia do roku 1957. Sleduje dopady celoštátnych reforiem – od pôsobenia jezuitov, cez vydanie Ratio educationis (1777), až po zavádzanie maďarizačných zákonov (najmä Apponyiho zákonov z roku 1907) a povojnové transformácie školstva v ČSR. Na základe archívnych výskumov a matrík podrobne rekonštruuje pôsobenie miestnych učiteľov, výstavbu školských budov, zriadenie učňovskej i meštianskej školy a poukazuje na kľúčovú úlohu učiteľov pri národnom a kultúrnom pozdvihnutí obce.
Kľúčové slová: dejiny školstva, Zohor, učitelia, Ratio educationis, maďarizácia, Apponyiho zákony, ľudová škola, meštianska škola, kanonická vizitácia, regionálna história

Annotation: This study traces the historical development of education and teacher training in the Kingdom of Hungary, with a special focus on the village of Zohor from the mid-17th century to 1957. It examines the impacts of nationwide reforms — from the activities of the Jesuits, through the publication of the *Ratio educationis* (1777), to the implementation of Magyarization laws (particularly the Apponyi Laws of 1907) and the postwar transformation of education in Czechoslovakia. Based on archival research and parish registers, the book provides a detailed account of the work of local teachers, the construction of school buildings, and the establishment of an apprenticeship school and a citizen school, highlighting the key role teachers played in the village's national and cultural revival
Key words: history of education, Zohor, teachers, Ratio educationis, Magyarization, Apponyi Laws, elementary school, citizen school, canonical visitation, regional history

Prvý písomný záznam v zohorskej matrike s menom zohorského učiteľa sa nachádza v matrike pokrstených z 24.augusta 1654, kde pri zápise krstu Kataríny Vachálkovej (je to prvý zapísaný krst obyvateľky Zohora na prvej strane matrík krstov v Zohore) je uvedený krstný otec **Pavol Hanzovič**. O tom, že je to zohorský učiteľ, sa však prvý raz dozvedáme až zo zápisu z 9. septembra 1655, kedy bol Pavol Hanzovič krstným otcom Alžbete Kohútovej. Aj tam aj v zápise krstu jeho dcéry Barbory Hanzovičovej z 10. apríla 1656 je uvedený ako **„Rectoris Zohoriensis"**. Čo je zaujímavé, Pavol Hanzovič bol od roku 1654 do roku 1682 v Zohore viac ako 40-krát krstným otcom. Vo väčšine týchto zápisov je uvedený ako **„Ludi Magister loci"**, teda miestny učiteľ.

O ďalšom zohorskom učiteľovi sa dozvedáme zo zápisu krstu 6.októbra 1686 v tomto znení: *„Dňa 6. októbra bolo pokrstené dieťa menom Alžbeta, ktorej otec je* ***Jakub Besedič, učiteľ v Zohore*** *a matka je Mária. Krstní rodičia sú Ján Frumer a jeho manželka Alžbeta, obaja zo Zohoru."* Presne o pol roka neskôr je datovaná zápisnica kanonickej vizitácie farnosti Zohor. V časti o škole sa nachádza zápis nasledujúceho znenia: „*Škola je taktiež dosť biedna, ktorú spravuje želiar Jakub Beselič, ktorý má od polovičnej usadlosti jeden kvadrant ozimnej pšenice, od želiarov majúcich domy desať denárov, šesť vozov dreva mu dáva obec,*

to jest tri zlaté, má koledy a ofertóriá, štólu tak ako aj inde v tomto panstve. Roku Pána 1687, dňa 6. apríla.“ V oboch spomenutých zápisoch ide nepochybne o tú istú osobu. V zápise krstu Alžbety je uvedený otec „**Jakub Besedič, Ludi Magistro in Zohor.**“ Latinským zápisom „ludi magister“ alebo „docens“ sa označoval učiteľ a zápisom „ludi rector“ riaditeľ školy. V zápise vizitácie je uvedený „*inquilinus Jakub Beselič“*, teda „*želiar Jakub Beselič“*. Označenie želiar znamenalo, že vlastnil najviac 1/8 poddanskej usadlosti. Učiteľ bol zamestnanec obce a bol obcou a jej obyvateľmi platený, ako je vidieť v uvedenom preklade zápisu z vizitácie. V zohorskej matrike sa priezvisko „Beselič“ nenachádza, pričom priezvisko Besedič je časté. Preto predpokladáme, že v zápise vizitácie je omylom zapísané priezvisko Beselič namiesto Besedič. O budove školy sa vizitátor vyjadruje, že je „*dosť biedna*“. Bola to budova na pozemku, ktorý mal podľa katastrálnej mapy z roku 1854 parcelné číslo 158. V roku 1722 bola na tejto parcele postavená nová budova školy, ktorá slúžila až do roku 1865. Podľa Kanonickej vizitácie zohorskej farnosti z roku 1782 bola postavená zo surovej tehly na obecné náklady. Mala dve miestnosti na vyučovanie a byt pre učiteľa-organistu.

Z dostupných materiálov sa nám nepodarilo zistiť, dokedy presne učil v Zohore Jakub Besedič, ale v zápise krstu Márie Suchovej 4. júla 1693 v Zohore je uvedený jej otec **Ján Sucha** ako „**Scholae Rectoris**“. Krstným otcom Márie bol zohorský farár Adam Fišer. O pôsobení Jána Suchu v Zohore vieme aj zo zápisu krstu jeho syna Pavla 19. januára 1695. Krstným otcom Pavla bol opäť zohorský farár Adam Fišer.

O ďalšom zohorskom učiteľovi sme sa dozvedeli zo stupavskej matriky pokrstených, kde je uvedené, že 16. októbra 1701 sa v Zohore narodil Martin, syn zohorského učiteľa **Jána Simonidesa** a jeho manželky Júlie. Ďalší záznam o zohorskom učiteľovi Jánovi Simonidesovi je v zápise Kanonickej vizitácie farnosti Zohor zo dňa 3. októbra 1702, kde je uvedený **Ludi Magister Joannes Simonides**, želiar s platom podľa vizitácie, ktorú sme už citovali pri Jakubovi Besedičovi. Zo stupavskej matriky pokrstených sa ďalej dozvedáme, že Jánovi Simonidesovi sa ešte v Stupave v rokoch 1708 – 1718 narodili ďalšie tri deti, pri nich už nie je uvádzaný ako zohorský učiteľ. Z toho môžeme vyvodiť, že Zohor v tej dobe mal už iného učiteľa.

Ako zaujímavé sa ukázalo bádanie po priezvisku Simonides vo vtedajších matrikách. Našli sme nasledujúce zápisy: Dňa 23. septembra 1678 sa v Bratislave narodil **Ján Simonides**, ktorého otec je zapísaný ako „*Paulus Franciscus Simonides, Rector Docensis.*“ S veľkou pravdepodobnosťou ide o zohorského učiteľa Jána Simonidesa. Ďalšie zápisy krstov z rodiny Simonidesových nás znovu zaviedli do Stupavy, kde sa Matejovi Simonidesovi narodil 16. augusta 1679 syn Štefan, 18. marca 1687 Jozef a 11. apríla 1692 Gabriel, pričom ich otec je uvedený ako „*Mathias Simonides, Schola Rectoris Stommfa*.“ Vidíme, že tradícia učiteľskej rodiny Simonidesovcov v Stupave siahala minimálne ešte o jednu generáciu pred Jánom Simonidesom.

Taktiež v Perneku sa narodil 3. mája 1732 Ján Simonides, jeho otec je zapísaný ako „*Michal Simonides, Ludimagister*“ a znova sa tu o generáciu neskôr narodil 24. marca 1766 Juraj Simonides, pričom otec je zapísaný ako „*Joannes Simonides, Schola rector et Notarius*.“ Riaditeľ školy v Perneku bol zároveň aj notárom. Vidíme, že spoločná učiteľská profesia Simonidesovcov poukazuje na možný príbuzenský vzťah.

Kanonická vizitácia farnosti Zohor datovaná 26. februára 1714 nám poslúžila ako prameň pre identifikáciu ďalšieho zohorského učiteľa, ktorý bol uvedený ako **„Ludimagister Joannes Bartolomeus Vagovszky**“. Ešte skôr sa však stretáme s týmto učiteľom v zohorskej matrike pokrstených, kde zisťujeme, že v decembri 1713 sa narodila Katarína, dcéra **Jána Vachovského** a jeho manželky Kataríny. V matrike pokrstených v Zohore nájdeme ešte záznam narodenia ďalších dvoch detí tohto učiteľa, a to syna **Jozefa,** ktorý sa narodil 26. februára 1718 a syna Antona. Ich otec je uvedený ako „**Joannes Bartolomeus Vachovski**

Organista Zohorienzis“. Zisťujeme, že priezvisko otca má v matrikách opakovane tvar „Vachovski“ a nie „Vagovsky. O tvare priezviska Vachovský sa môžeme presvedčiť aj zo zohorskej matriky sobášených, kde je uvedený „Joannes Vachovski Organista“ ako svedok pri sobáši mladomanželov Jána Balaďu a Kataríny Antalíkovej dňa 5. februára 1719.

Syn Jána Bartolomea Vachovského **Jozef Vachovský** bol tiež učiteľom a prejavil sa aj jeho hudobný talent. Historik Mgr. Martin Besedič, PhD. v monografii *Záhorská Bystrica v obraze siedmich storočí* uvádza Jozefa Vachovského ako ďalšieho po učiteľovi Jurajovi Mihalovičovi nasledovne: „*Na jeho miesto nastúpil učiteľ, organista a hudobný skladateľ **Jozef Vachovský**. O jeho pôsobení sa dozvedáme z Galgócihi vizitácie z roku 1755. Podľa vizitátora to bol katolík dobrých mravov. Vlastnil lúku v Hajpróde oproti Marcheggu nazývanú Špic od obecného a dva vinohrady v Dolnej hore a v Šajbách. Vachovského, rodáka zo Zohoru, spomína aj vizitácia z roku 1782, v tom čase bol aj obecným notárom. V Bystrici pôsobil od roku 1748 do roku 1798.“* A ďalej monografia uvádza: *„Z kroniky malackých františkánov sa dozvedáme, že v roku 1785 vykonal Vachovský opravu organa vo františkánskom chráme v Malackách, ktorý pri búrke zasiahol blesk a zničil ho. Vachovský bol aktívny aj ako hudobný skladateľ a dirigent. V jeho pozostalosti sa zachovali skladby pre čembalo, ale aj cirkevná figurálna hudba.“* V uvedenej knihe je aj notový zápis jeho skladby „Veni Sancte Spiritus“. Jozefovi Vachovskému sa v Záhorskej Bystrici narodilo 11 detí. Jedna z dcér, Alžbeta Vachovská, sa zosobášila v roku 1783 so Stupavčanom Michalom Vačkom. Ako sa dočítame neskôr, jej pravnuk Ferdinand Vaček pôsobil na prelome 19. a 20.storočia ako učiteľ v Zohore. Učiteľ Jozef Vachovský zomrel 21. novembra 1798 na fare v Záhorskej Vsi, kde bol vtedy jeho syn Martin kaplánom.

Znovu sme siahli po Kanonickej vizitácii farnosti Zohor zo 17. augusta 1731, kde je uvedený 33 ročný „**Rector Scholae Georgius Augustini.**“ Avšak už predtým, 2. novembra 1729, nájdeme v zohorskej matrike narodenie jeho dcéry Alžbety Augustíni. Podľa dátumov a miesta narodenia detí Juraja Augustíniho a jeho manželky Kataríny môžeme sledovať aj jeho učiteľské pôsobenie. V Zohore sa mu ešte narodil 30. septembra 1730 syn Michal a 3. septembra 1731 syn František. Ďalším učiteľským pôsobiskom Juraja Augustíniho sa stali Veľké Leváre, pretože už 11. decembra 1733 sa mu tu narodil syn Ján. Potom nasledovala Vysoká pri Morave, kde sa mu narodili deti Terézia, Matej a Rozália. V Devínskej Novej Vsi pribudli synovia Pavol a Anton. Posledné záznamy o učiteľskom Augustíniho nás vedú do Lozorna, kde sa mu narodilo ešte päť detí.

Po kanonickej vizitácii z roku 1731 nasledovala kanonická vizitácia datovaná 5. februára 1756, kde je spomenutý „**Ludi Rector Joannes Medardus Blaziczek“.** Pri hľadaní zápisov v matrikách zisťujeme, že 21. septembra 1732 sa v Malackách sobášil Ján Blažíček, riaditeľ školy v Zohore, syn organistu Jána Blažíčka z Malaciek s Annou, dcérou Adama Mrávka zo Zohoru. Podľa uvedených dátumov sa dá s veľkou pravdepodobnosťou predpokladať, že nový zohorský učiteľ Ján Blažíček vystriedal Juraja Augustínyho počas letných prázdnin roku 1732. Učiteľovi Jánovi Blažíčkovi sa počas jeho pôsobenia v rokoch 1732 – 1761 narodilo v Zohore deväť deti. Ján Medard Blažíček zomrel 28. septembra 1761 v Zohore, kde bol aj pochovaný. Ku koncu svojho života bol zrejme určitú dobu chorý a nevykonával svoju funkciu, lebo v zápise krstu Cecílie Švircovej zo dňa 21. septembra 1761, teda týždeň pred jeho smrťou, bol ako krstný otec uvedený **Ján Schodl, riaditeľ školy** v Zohore.

Zápis ďalšej kanonickej vizitácie farnosti Zohor, ktorá sa konala 28.septembra 1782, nás utvrdil v tom, že skutočne v tom čase pôsobil v Zohore ako učiteľ a organista **Jozef Schodl**, pôvodom z Rakúska. Nevieme, kedy sa ženil, ale Jozefovi a Barbore Schodlovcom sa narodilo v Zohore deväť detí. Posledná zmienka o učiteľovi Jozefovi Schodlovi v zohorskej matrike je záznam o úmrtí jeho 69-ročnej manželky Barbory zo dňa 25. apríla 1810, kde je

zomrelá Barbora uvedená ako manželka „**Josephi Schodl Ludi Rektoris**.“ Keďže nie je uvedené, že zomrela ako vdova, Jozef Schodl ešte v tom čase žil. Záznam jeho úmrtia sme v zohorskej matrike nenašli, pravdepodobne dožil u niekoho zo svojich detí mimo Zohora. Z nám dostupných prameňov nemôžeme presne zistiť dokedy učil v Zohore, ale zo dňa 25. júna 1812 máme už v zohorskej matrike sobášených záznam o novom učiteľovi.

Dňa 25. júna 1812 sa v Zohore sobášili *„**Franciskus Barton**, Ludi Rector hujas et Anna Nobilis de Rosics.“* František mal v čase sobáša 28 rokov, pochádzal z Čiech a jeho manželka „Anna de Rocics“ uvedená s prívlastkom „urodzená“ sa narodila v Zohore 17. januára 1796 „urodzenému“ Františkovi Rosičovi a jeho manželke Eve Bajanovej. František Rosič bol uvedený ako „Professioni Lanio,“ v preklade „povolaním mäsiar.“ Františkovi Bartoňovi a Anne Rosičovej sa v Zohore narodilo v rokoch 1813 – 1836 dvanásť detí. Po celý svoj život bol učiteľom v Zohore, zomrel 26. augusta 1845 vo veku 62 rokov a bol tu aj pochovaný. Tri z jeho nesporne nadaných detí sa presadili aj vo verejnom živote.

Najstarší syn **František Bartoň,** narodený v Zohore 10. júla 1813, bol po štúdiách v Trnave dňa 26. júla 1839 vysvätený za kňaza. Počas svojej pastoračnej činnosti pôsobil v Radošovciach, Koválove, Kútoch, Šahách a v Hornom Trhovišti (okres Hlohovec). Zomrel 5. augusta 1871 v Trnave vo veku 58 rokov.

Jeho mladší brat **Jozef Bartoň** narodený v Zohore 5. februára 1821 si taktiež vybral kňazské povolanie. Študoval filozofiu v Trnave a následne teológiu vo Viedni, ktorú ukončil 30. júla 1845 kňazskou vysviackou. Počas svojej pastoračnej činnosti pôsobil v terajšom maďarskom meste Nagymaros a v Nových Zámkoch. V roku 1852 začal učiť na základnej škole v Pešti, od roku 1857 do roku 1862 pôsobil ako riaditeľ základnej školy, pričom vykonával funkciu titulárneho opáta. V roku 1862 bol menovaný generálnym riaditeľom bratislavského školského dištriktu. V 60-tych rokoch devätnásteho storočia sa stal aktívnym účastníkom slovenského národného a kultúrneho diania. Kandidoval ako slovenský národný kandidát do uhorského snemu, ale neuspel.

Uhorská vláda mala v rámci pomaďarčovania po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 snahu likvidovať slovenské školy. Na slovenské gymnázium v Kláštore pod Znievom poslal v máji 1874 uhorský minister školstva Augustín Trefort inšpekciu s cieľom preukázať jeho nízku úroveň a protištátne aktivity, ktorou poveril hlavného škôldozorcu Jozefa Bartoňa. Napriek očakávaniam vládnych kruhov Bartoň uznal jeho vysokú úroveň s veľmi kvalitnou výukou, preto bol odvolaný z funkcie. Gymnázium však bolo aj napriek tomu 30. decembra 1874 zrušené, lebo „*budova školy je vlhká a pobyt v nej ohrozuje zdravotný stav študentov.*“ Na zdraviu škodlivé prostredie sa však akoby zázrakom zabudlo, keďže sa do budovy ihneď nasťahovali uhorské štátne úrady. Jozefa Bartoňa po vylúčení zo školstva poverili správou farnosti v Šali, kde krátko na to, 16. apríla 1877, predčasne zomrel vo veku 56 rokov na mozgovú mŕtvicu.

Budeme sa venovať aj ďalšiemu zo synov učiteľa Františka Bartoňa **Jánovi Bartoňovi**, narodenému v Zohore 12. decembra 1819. V zohorskej matrike sobášených je dňa 27. septembra 1846 zapísaný sobáš „Barton János és Hromatka Amalia,“ kde je uvedené povolanie Jána Bartoňa ako „**Zohori Iskola Mester**.“ Ján Bartoň zrejme prevzal učiteľstvo v Zohore po smrti svojho otca Františka Bartoňa 26. augusta 1845. Jánovi Bartoňovi a jeho manželke Amálii sa v Zohore narodili štyri deti. Žiaľ, 15. júna 1855 v Zohore zomrel aj „ludirektor Ján Bartoň“ vo veku 37 rokov na tuberkulózu. Pochovali ho na tunajšom cintoríne 18. júna 1855 kňazi Arnold Ipolyi Stummer zo Zohoru, Ján Fekete zo Stupavy a Ignác Juračka z Lábu. Vdova po Jánovi Bartoňovi, Amália Bartoňová, sa vydala o rok neskôr ako 40 ročná za 51 ročného vdovca Jána Šimkoviča, v tom čase ludirektora z Lábu. Svedkovia pri sobáši boli ludirektor z Plaveckého Štvrtka František Lettler a notár z Lábu Pavol Karenovič.

Treba si uvedomiť, že vdova Amália Bartoňová mala malé deti, ktorých výchovu a sociálne zabezpečenie by v tom čase sama nezvládla.

V zohorskej matrike pokrstených zo dňa 29. júna 1857 je uvedené narodenie Márie, dcéry zohorského učiteľa **Andreja Jakuboviča** a jeho manželky Barbory. To je však jediná stopa o pôsobení tohto učiteľa v Zohore.

Ako cenný materiál nám tentoraz poslúžila zohorská matrika zomrelých, kde je 15. januára 1858 uvedené úmrtie 42-ročného zohorského učiteľa **Františka Herpálka**, pôvodom z Moravy, o ktorom sme však nenašli nijaký iný záznam.

Ďalším učiteľom v Zohore bol **Jozef Zelliger**, narodený 21. októbra 1837 v Senici. Prvý písomný údaj o jeho učiteľskom pôsobení v našej obci sme našli v zohorskej matrike sobášov, odkiaľ sa dozvedáme, že 3. novembra 1859 sa zosobášili zohorský učiteľ Jozef Zelliger a Katarína Šilhánková z malackej učiteľskej rodiny. V článku Mgr. Martina Macejku v internetovom časopise „Malacké pohľady" z 22. augusta 2013 sa dočítame, že manželka Jozefa Zelligera Katarína Šilhánková, narodená v Malackách 4. novembra 1838 malackému učiteľovi Františkovi Šilhánkovi a Kataríne Hesleovej, pochádzala zo siedmych detí. Jej najstarší brat František Šilhánek, narodený 22. augusta 1833 v Malackách, bol katolícky kňaz, pôsobiaci vo funkcii pápežského preláta a pápežského komorníka a ako dekan ostrihomskej katedrály bol do roku 1901 arcibiskupským vikárom trnavského vikariátu ostrihomskej diecézy.

Jozefovi Zelligerovi a jeho manželke Kataríne sa narodilo pätnásť detí, z toho prvé štyri v Zohore. Prvá bola dcéra Cecília nar. 22. novembra 1860, ďalej syn Viliam nar. 22. mája 1862, potom syn Alojz nar. 27. júna 1863 a syn Arnold nar. 29. marca 1865. Ďalšie deti sa im narodili postupne v Malackách, v Banskej Bystrici a v Trnave. Jozef Zelliger učil v Zohore do roku 1865, kedy odišiel učiť do Malaciek. V rokoch 1869 až 1872 už učil na učiteľskom ústave v Banskej Bystrici a od roku 1872 bol riaditeľom Kráľovského rímskokatolíckeho učiteľského ústavu v Trnave. Je autorom približne *35 učebníc pre ľudové školy, z ktorých viaceré vyšli i v nemeckom a maďarskom jazyku.* Bol spoluzakladateľom časopisu *„Učiteľské listy*" a od roku 1875 aj členom výboru a účtovníkom Spolku sv. Vojtecha. Zomrel v Trnave 31. augusta 1886 vo veku 49 rokov.

V Zohore narodení synovia **Viliam a Alojz Zelligerovci** boli katolícki kňazi. **Viliam Zelliger** bol doktor kanononického práva a učiteľ na vyššej reálnej škole v Budapešti a od roku 1822 opát v Budapešti. Je známy ako *novinár a autor učebníc teológie, etiky a zemepisu.* Jeho brat **Alojz Zelliger** bol prepoštom trnavskej kapituly a zároveň pedagógom na katolíckom učiteľskom ústave v Trnave. Je *autorom viacerých slovenských učebníc*. Jeho pamätná tabuľa sa nachádza na Štefánikovej ulici v Trnave.

Z publikácie *„História rímsko-katolíckeho školstva v ostrihomskej diecéze do roku 1896"*, spracovanej generálnym školským inšpektorom ostrihomskej diecézy a pápežským prelátom Františkom Komlóssim sa dozvedáme, že v Zohore bol do roku 1865 učiteľom **Ján Vach**. Komlóssy uvádza, že Ján Vach učil od 1. októbra 1839 do roku 1853 v Plaveckom Štvrtku. V matrike sobášov v Plaveckom Štvrtku je dňa 25. januára 1842 zapísaný sobáš ludirektora Joannesa Nepomuka Wacha a Karolíny Sztankovitsovej. Tu sa Jánovi Vachovi a Karolíne Stankovičovej v rokoch 1843 – 1853 narodilo šesť detí a v Malackách v rokoch 1854 – 1859 ďalšie tri. Ján Vach je pri narodení každého dieťaťa uvedený ako učiteľ. Komlóssy ďalej uvádza, že Ján Vach učil v rokoch 1880 a 1881 v Borinke.

Podľa spomenutých údajov Františka Komlóssyho bola budova školy v Zohore, postavená v roku 1722, už v roku 1865 nevyhovujúca. Preto bola pre účely školy v roku 1865 zrekonštruovaná a daná do prevádzky časť budovy obecného domu, ktorý bol z pálenej tehly a mal dobrú strechu. Stál oproti kostolu. Pozemok s uvedenou budovou obecného domu mal podľa katastrálnej mapy z roku 1861 parcelné číslo 211. V rámci rekonštrukcie budovy

vznikli dve učebne s výhľadom na námestie s kostolom a byty pre učiteľov. V areáli budovy zostal i naďalej notariát a byt notára. Podľa Komlóssyho však už v roku 1890 vzhľadom na stále sa zväčšujúci počet žiakov bolo málo miestností na výuku a situáciu bolo treba riešiť. Dočasné riešenie sa našlo v prenájme jednej miestnosti v dome na „konci“ dediny. Trvalejšie riešenie sa presunulo až do roku 1907, kedy bola obec nútená pristaviť ďalšie dve triedy. Vypracovanie projektu a realizáciu stavby zadala obec malackej firme „Stern a Glaser“, ktorá dala dokumentáciu s dátumom 13. júl 1907 na stavebné povolenie. K tejto výkresovej dokumentácii sa vtedajší stavebný úrad v Bratislave vyjadril už 15. júla 1907 s požiadavkami menších úprav. Po zapracovaní požadovaných úprav do výkresovej dokumentácie bola škola zrekonštruovaná na štvortriednu a vyučovalo sa v nej až do roku 1934.

Obr. 1: Budova školy po roku 1908. Predná, nižšia časť budovy bola postavená pred rokom 1865.

Pri ďalšom čerpaní poznatkov sme sa opäť opierali o spomenuté dielo Františka Komlóssyho. Ten uvádza ako ďalšieho zohorského učiteľa **Štefana Jánoša,** ktorý sa narodil v Stupave 17. júla 1850 Michalovi Jánošovi a Eve Morávkovej. V roku 1871 získal v Banskej Bystrici kvalifikáciu učiteľa a medzi rokmi 1871 až 1876 učil v Zohore. Od roku 1876 bol učiteľom a neskôr riaditeľom ľudovej školy vo Vysokej pri Morave. Za manželku si zobral Apolóniu Staringerovú, narodenú 8.januára 1850 v rakúskej obci Ollersdorf. Štefanovi Jánošovi a jeho manželke Apolónii sa vo Vysokej pri Morave v rokoch 1878 až 1890 narodilo sedem detí. V Zborníku kultúrnej práce z roku 1930 je uvedené, že ľud v Hochštetne si ešte stále spomína na učiteľa Štefana Jánoša, ktorý „*horlil za slovenčinu a mládež tajne nacvičoval národným ľudovým piesňam.“*

Ďalším nám známym zohorským učiteľom bol **Jozef Laffers.** Komlóssy uvádza, že v Zohore začal Jozef Laffers učiť v roku 1878. Prvý záznam o ňom je zo zohorskej matriky sobášených zo dňa 5. novembra 1883. Toho dňa sa sobášil „Laffers Jozef, miestny učiteľ, s Vačkovou Annou.“ Jozef Laffers sa narodil 5. marca 1854 v Trnave hudobníkovi Václavovi Laffersovi a jeho manželke Alojzii Keischovej. Manželka Jozefa Laffersa Anna Vačková sa narodila 17. júla 1855 v Stupave Ferdinandovi Vačkovi a Terézii Gašparekovej, ktorí prevádzkovali a neskôr aj vlastnili prícestný hostinec na „Thebenreis.“ Týmto miestnym názvom sa v minulosti označoval hostinec pri ceste zo Zohoru do Devínskeho Jazera. Hostinec vlastnila grófska rodina Pálffyovcov. Už pri zázname krstu deda Anny Vačkovej, Michala Vačka, dňa 3. septembra 1787 je v stupavskej matrike uvedené miesto narodenia

„Temreisz," je to ľudový názov pre „Thebenreis." Ako sme sa už dočítali, matka Michala Vačka, Alžbeta Vachovská, bola vnučkou zohorského učiteľa Jána Bartolomeja Vachovského. **Jozefovi Laffersovi** a Anne Vačkovej sa 8.septembra 1884 na Temrajzi narodil syn Július. Jozef Laffers je v zápise krstu uvedený „docens in Zohor." Ďalšie ich dieťa, dcéra Antónia sa narodila 17. novembra 1888 v Záhorskej Bystrici. Jozef Laffers je v zápise krstu uvedený „Notarius communitatis," teda obecný notár. Tretie dieťa Jozefa a Anny Laffersovcov, dcéra Mária sa narodila a aj zomrela v októbri 1900 v Zohore, pričom je Jozef Laffers uvedený „notarius loci," teda miestny notár. V štátnom archíve sa nachádzajú úradné listiny s podpisom a pečiatkou zohorského notára Jozefa Laffersa až do roku 1908. Ďalšie jeho záznamy sú z notariátu v Devínskej Novej Vsi. Z uvedeného je vidno, že Jozef Laffers bol takmer 10 rokov učiteľom v Zohore a potom notárom postupne v Záhorskej Bystrici, v Zohore a v Devínskej Novej Vsi. Pre zaujímavosť uvádzame, že brat Jozefa Laffersa, Augustín Laffers, narodený v Trnave 20. augusta 1864, ktorý sa 12. mája 1891 v Stupave zosobášil s Františkou Syllabovou, je uvedený ako „docens scholae", teda tiež bol učiteľom. Augustín Laffers učil štyri roky v Stupave, následne v Borinke a v Záhorskej Bystrici.

Komlóssy uvádza, že od roku 1887 učil v Zohore aj **Štefan Matulay** a od roku 1890 **Ján Matulay.** Zistili sme, že Štefan a Ján Matulayovci boli bratia a pred nimi boli učiteľmi minimálne tri generácie Matulayovcov. Pre zaujímavosť uvedené štyri generácie stručne popíšeme. Uvedieme len učiteľov. Dňa 12. marca 1788 sa v Holíči ludirektorovi Štefanovi Matulayovi narodil syn Jozef a 13. mája 1795 syn Alexander. Syn Jozef prevzal po otcovi Štefanovi vedenie školy v Holíči, kde sa mu 30. augusta 1823 narodil syn Eduard. Eduardovi sa ako ludirektorovi v Brodskom narodil 18. septembra 1854 syn Viliam, ktorého uvádza Komlóssy ako učiteľa a 21. júna 1862 syn Alojz, ktorý bol učiteľom v Lozorne. Alexander Matulay sa usadil v Radošovciach, kde sa mu ako ludirektorovi narodil v auguste 1827 syn Štefan, 27. apríla 1831 František a v októbri 1838 Kristián. Štefan sa usadil v Záhorskej Bystrici, kde sa mu ako učiteľovi 3. júla 1868 narodila dcéra Ľudmila, ktorá bola učiteľkou v Záhorskej Bystrici a 30. novembra 1872 dcéra Júlia, ktorá bola učiteľkou v Lozorne. V Lozorne učil aj jej strýko Kristián Matulay. Alexandrovmu synovi Františkovi sa ako ludirektorovi v Šenkviciach 8. apríla 1864 narodil syn Štefan a 8. apríla 1871 syn Ján, ktorí boli učiteľmi v Zohore.

Komlóssy ďalej uvádza nasledujúcich zohorských učiteľov: **Jozefa Baláža**, ktorý už bol v roku 1896 na penzii, ďalej **Augustína Mayera,** ktorý učil do roku 1895, **Jozefa Vacsinu** narodeného v Trnave 1. novembra 1875 a učiteľov **Ferdinanda Vačka** a **Bartolomeja Gaža**.

Doteraz sme sa zaoberali učiteľmi v období od prvého písomného záznamu v zohorskej matrike v roku 1654 až po rok 1900. Vieme o dvoch učiteľoch, ktorí pokračovali vo vyučovaní na zohorskej škole po roku 1900. Boli to učitelia Ferdinand Vaček a Bartolomej Gažo.

Ferdinand Vaček sa narodil v Stupave 23. septembra 1870 Ferdinandovi Vačkovi a Terézii Gašparekovej, ktorí vlastnili a prevádzkovali už spomenutý hostinec na „Temrajzi," nazývanom po jeho predkoch aj na „Vačkovej." Ako sme sa už dozvedeli, Ferdinand Vaček bol potomkom zohorského rodáka, učiteľa-organistu, hudobného skladateľa a dirigenta Jozefa Vachovského. Bol brat Anny Vačkovej, manželky učiteľa Jozefa Laffersa. Aj ďalšia Ferdinandova sestra, Mária Vačková, narodená v Stupave 18. novembra 1853 bola manželkou učiteľa **Ferdinanda Vrbu**, rodáka zo Stupavy, ktorý bol riaditeľom školy v Marianke a v Devínskej Novej Vsi. Ferdinand Vaček po získaní učiteľského diplomu 26. septembra 1891 na Rímsko-katolíckom učiteľskom ústave v Trnave nastúpil 1. októbra 1891 ako učiteľ do obce Rákos-Keresztúr, ktorá bola v tom čase slovenským jazykovým ostrovom v blízkosti

Budapešti. Osídlili ju Slováci z okolia Trenčína po vyhnaní Turkov z Uhorska koncom 17.storočia. Od 1. januára 1950 je to XVII. budapeštiansky obvod so súčasným názvom Rákoskerezstúr, ktorý si i dnes zachováva svoju slovenskú identitu a od roku 1995 má aj „Slovenskú samosprávu XVII. obvodu“. Z Rákos-Keresztúru prišiel Ferdinand Vaček učiť do Zohoru 24. mája 1892. Dňa 27. októbra 1894 sa v Trnave zosobášil s Helenou Vidličkovou, narodenou 29. októbra 1870 v Trnave. Ich manželstvo bolo bezdetné. Ferdinand Vaček bol učiteľom v Zohore do 1. júla 1911, kedy zomrel na tuberkulózu pľúc vo veku nedožitých 41 rokov.

Obr. 2: Ferdinand Vaček s triedou v roku 1910.

Bartolomej Gažo sa narodil 27. marca 1871 v Motešiciach pri Trenčianskych Tepliciach. Jeho otec Jozef Gažo bol učiteľom a ako sám spomína, pochádzal z čisto slovenských rodičov. Otec *„bol prísny a bohabojný Slovák a dbal, aby aj jeho syn v ťažkých časoch maďarizačného útlaku nestratil svoje slovenské povedomie.“* Učiteľské vzdelanie nadobudol na trojročnom Rímsko-katolíckom ústave v Trnave, kde po absolvovaní troch rokov bol každý študent povinný nastúpiť na jednoročnú prax do školy, aby potom mohol zložiť skúšky, oprávňujúce obdržanie učiteľského diplomu. Bartolomej Gažo preto nastúpil na svoje prvé miesto ako výpomocný učiteľ na rok do Vrbového pri Piešťanoch. Učiteľský diplom získal 17. júna 1891 a 1. októbra 1891 prišiel ako oduševnený mladý učiteľ do Zohoru. Zohorčanov opisuje ako uvedomelých Slovákov, cítil sa tu ako vo svojom rodisku. Dňa 10. januára 1895 bol menovaný riaditeľom zohorskej školy. Zakrátko na to sa 25. februára 1895 v Zohore zosobášil s Teréziou Mariškovou, narodenou 23. mája 1877 v Zohore. Rodičmi Terézie boli zohorský mäsiar Karol Mariš ek a jeho manželka Margita Vinceková. Krstným otcom Terézie bol zohorský mlynár a neskorší starosta Vendelín Vlček, ktorý bol i svedkom pri jej sobáši s Bartolomejom Gažom. V rokoch 1898 až 1903 sa im v Zohore narodilo päť detí.

Obr. 3: Zohorská dychovka v roku 1911. Druhý sprava v hornom rade je Bartolomej Gažo.

Za ministra Júliusa Wlasicsa sa zvýšil maďarizačný tlak na deti i učiteľov. Učitelia museli učiť všetky predmety v maďarčine, deti sa učili mechanicky bez toho, aby porozumeli učivu. Rodičia maďarské knihy pálili, v peci skončili aj maďarsky písané diktáty. Školu vo svojej rodnej obci Zohor považovali Zohorčania za cudziu a odmietali do nej posielať svoje deti. Bartolomej Gažo, sám presvedčený národovec, tým trpel, pretože bol nútený kvôli nedodržiavaniu dochádzky detí vyvodzovať voči nim opatrenia. Na jednej strane sa na neho hnevali rodičia, na druhej strane ho prenasledoval inšpektor. Učiteľ Gažo opisuje situáciu, keď mu na inšpekciu do zohorskej školy prišiel jeho bývalý triedny profesor z trenčianskeho gymnázia inšpektor Plachý spolu s pomaďarčeným Pechányom, ktorý sa chcel presvedčiť, či sa *„zo Slovákov rýchlo stávajú oduševnení Maďari“.* V zohorskej škole však nebol spokojný a chcel Bartolomeja Gaža oznámiť úradom. Zachránila ho iba intervencia bývalého profesora Plachého.

Tretím zohorským učiteľom bol čerstvý absolvent Štátneho učiteľského ústavu v Modre **Štefan Majer,** narodený 5. júla 1884 vo Veľkých Leváročh. Učiteľský diplom získal 8. júla 1903 a 1. septembra 1903 prišiel učiť do Zohoru. Bartolomej Gažo sa ho ujal a ako sám spomína *„Majer sa stal takmer jeho chovancom.“* Štefan Majer učil v Zohore do roku 1906, kedy odišiel do Sološnice. V roku 1908 sa v Záhorskej Bystrici uvoľnilo miesto učiteľa-organistu a Bartolomej Gažo, ktorého na bystrickej škole dobre poznali, sa pokúšal cez učiteľov a školskú stolicu dostať na uprázdnené miesto Štefana Majera. Záhorská Bystrica mala tak ako Zohor u vrchnosti povesť „panslávov,“ preto tam vrchnosť chcela dosadiť maďarského kandidáta. Najprv sa obaja kandidáti na učiteľa za účasti žandárskej pohotovosti predstavili ako organisti a speváci v kostole, kde zvíťazil Majer. Potom bola voľba školskou stolicou, kde opäť zvíťazil Majer. Vrchnosť však vyhlásila voľbu za neplatnú. Za neplatné vyhlásili ešte ďalšie dve voľby, ale školská stolica na Gažovo naliehanie neustúpila a po štvrtej voľbe uznala i vrchnosť Štefana Majera za víťaza. Z doteraz nám dostupných materiálov Štefan Majer učil v Záhorskej Bystrici ešte v roku 1936. Zle však bolo na Bartolomeja Gaža, ktorého vrchnosť obvinila, že *„s panslávmi drží a s nimi agituje“.* Gažo bol predvolaný na výsluch a prenasledovaný.

Bartolomej Gažo opisuje situáciu v zohorskej škole ako neutešenú, prirovnáva ju ku prepchatému skleníku. Už v čase jeho pôsobenia učili na škole štyria učitelia a každý z nich mal v triede 90-130 detí, čo je pre nás dnes situácia absolútne nepredstaviteľná: *„Pomôcok nebolo, len daktoré obrazy, nezodpovedajúce svojmu cieľu. Náradie takmer neupotrebiteľné. Dve novovystavené triedy (v roku 1907) boli o niečo lepšie, ale lavice mali tiež dlhé, dľa starého zvyku“.* Napriek týmto ťažkým podmienkam v školstve nerezignoval, záležalo mu na kultúrnom a spoločenskom povznesení obce, preto viedol aj dychovku v Zohore a už v roku 1896 bol veliteľom hasičov.

V roku 1911 po devätnástich rokoch pôsobenia v Zohore odišiel Bartolomej Gažo na nové učiteľské miesto na obecnú ľudovú školu do susednej Stupavy. Tu ho zastihla prvá svetová vojna. Maďarizácia bola stále ostrejšia a grófka Károliová ho žiadala, aby *„každú nedeľu v kostole s ľudom maďarské piesne spieval.“* Keď jej to osobne odmietol, stal sa *„postrádateľným*“ a musel narukovať na front, hoci mal už viac ako štyridsaťpäť rokov. Pri Bojane prekonal maláriu, prešiel cez Durazzu, Ulčinu, Starý Bar a ako „Kompagniekommandant“ sa dostal do Antivari v Crnogore (Čierna Hora). Z frontu sa vrátil do Stupavy až 4. decembra 1918, kedy bola škola už slovenská.

Po vytvorení Československej republiky roku 1919 bol zavedený zákon o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy a zákon o verejných ľudových knižniciach. Na základe nich sa začala rozvíjať ľudovýchovná a osvetová činnosť aj na Slovensku. Po svojom návrate do Stupavy sa Bartolomej Gažo pričinil o kultúrne a vzdelanostné pozdvihnutie obce. Už v roku 1919 sa stal riaditeľom obecnej ľudovej školy v Stupave, ktorú riadil do roku 1930 a v tom istom roku (1919) sa stal aj prvým starostom novozaloženej „Telocvičnej jednoty Sokol“. V roku 1923 bol v Stupave zriadený ľudový náukobeh, na ktorom prednášal aj Bartolomej Gažo. Vyučovacie predmety boli slovenčina, zemepis a dejepis. Z archívu v Modre sme zistili, že Bartolomej Gažo bol aj riaditeľom obecnej učňovskej školy v Stupave v školských rokoch 1923/24 až 1928/29. V roku 1924 založil v Stupave dychovú hudbu „Bercia“ a v roku 1927 Obecnú knižnicu, v ktorej sa stal prvým knihovníkom. Okrem toho viedol „Stupavský spevokol“ a hudobný krúžok členov učiteľského zboru obecnej ľudovej a štátnej meštianskej školy.

Zomrel 14. mája 1955 vo veku 84 rokov v domove dôchodcov v Holíči, kde je aj pochovaný. Sme presvedčení, že na tohoto obetavého učiteľa by sme mali spomínať s úctou, pretože sa veľkou mierou pričinil o vzdelanostné, kultúrne a národné pozdvihnutie našich predkov.

Mená ďalších zohorských učiteľov z obdobia pred prvou svetovou vojnou sa dozvedáme z monografie „ZOHOR,“ kde je uvedené: „*Z roku 1914 sa zachovali mená troch učiteľov:* ***Mária Mézešová, Ilona Redechová a Izidor Kubán****“* a „*Správcom rímskokatolíckej ľudovej školy bol* ***Karol Klimo,*** *ktorého od októbra 1919 vystriedal* ***Jozef Kišon.***

Z matriky krstov farnosti obce Dlhá pri Trnave sme zistili, že učiteľ **Izidor Kubán** sa narodil 27. apríla 1885 ludirektorovi Jozefovi Kubánovi a Rozálii, rodenej Púchlej. V tom istom zázname je dopísané, že sa zosobášil 16. mája 1921 v Dóme Sv. Martina v Bratislave s **Helenou Redechovou.** Záznam narodenia Heleny (Ilony) Redechovej sme našli v matrike krstov farnosti Sv. Martina v Bratislave, kde je uvedené, že Helena Redechová sa narodila 11. februára 1888 poštárovi Rudolfovi Redechovi a Anne Kvassayovej a 16. mája 1921 sa zosobášila s Izidorom Kubánom v Dóme Sv. Martina v Bratislave. Izidor Kubán učil v Zohore od 1. septembra 1913. Posledný nájdený záznam o jeho učiteľskom pôsobení v našej obci je z roku 1920. Zomrel 2. apríla 1928 vo veku 43 rokov. Na Martinskom cintoríne v Bratislave sa nachádza jeho hrob s pomníkom, kde sú pochovaní aj rodičia jeho manželky Rudolf a Anna Redechovci. Manželka Izidora Kubána, učiteľka Helena Kubánová-

Redechová, podľa publikácie „Pamätník slovenského školstva“ učila v roku 1936 v bratislavskej Petržalke.

Ďalším manželským učiteľským párom, ktorý pôsobil v Zohore, boli manželia **Jozef Kišon a Mária Mézešová.** Jozef Kišon sa narodil 16.októbra 1891 v Modre modranskému vinárovi Martinovi Kišoňovi a Kataríne, rodenej Trtollovej. Po štúdiách na modranskom učiteľskom ústave v rokoch 1907 – 1911 učil v rokoch 1911 – 1913 v Zohore a od roku 1913 do jari 1917 v Lábe. Dňa 10. júna 1914 sa v Zohore zosobášil so zohorskou učiteľkou Máriou Magdalénou Mézešovou, narodenou v Nových Zámkoch 16. júla 1886 v rodine žandára Ľudovíta Mézeša a Rozálie Vozákovej. Počas prvej svetovej vojny bol Jozef Kišon ako riaditeľ školy v Lábe „vyreklamovaný,“ čo znamenalo, že ho monarchia potrebovala viac doma ako na fronte. V Lábe sa manželom Kišoňovcom 17. marca 1915 narodila dcéra Mária, neskoršia operná speváčka Mária Kišoňová – Hubová, známa pod menom Mimi. Pre nedostatok vojakov na fronte predsa len na jar 1917 povolali Jozefa Kišoňa do dôstojníckej školy v Rákoscsábe. Po absolvovaní dôstojníckej prípravy bol poslaný do Tirolska, kde mal byť nasadený do prvej bojovej línie. Podľa jeho spomienok sa na neho usmialo šťastie, lebo sa o jeho hudobných schopnostiach dozvedel veliteľ pluku, ktorý mal dcéru opernú speváčku v Budapešti. Jeho dcéra bola práve vtedy v Tirolsku a potrebovala hudobný doprovod pri speve na slávnostnej sv. omši. Jozef Kišon súhlasil, čo mu pravdepodobne zachránilo život, lebo veliteľ pluku, oceniac jeho hudobné schopnosti, ho už potom nenasadzoval do bojov v prvej línii, ale poveril ho nacvičovaním vojenského spevokolu a hraním na organe v kostole. Po skončení prvej svetovej vojny v októbri 1918 už Jozef Kišon býval s rodinou v Zohore. Ako organista spolu s manželkou a dcérou Mimi svojim pekným spevom prispievali ku umocneniu estetického zážitku pri sv. omšiach.

Zachoval sa Kišonov podrobný a pútavý opis diania v našej obci počas prevratu začiatkom novembra 1918, z ktorého vyberáme krátku časť o zohorskej škole:

„*Obec bola oddávna národne uvedomelá, maďarizácii kládla tuhý odpor. Z toho dôvodu nenávidel ľud maďarizujúcu školu a keď nemusel, neobtrel si o ňu ani rukáv. Menovite keď išlo o nejaký náklad, toho sa škola nedočkala. Nebol to nejaký zásadný odpor proti škole vôbec, ale len proti škole apponyiovskej. Preto sa škola nerozširovala, nekupovali sa maďarské učebnice, darované knižky sa stratili v peci, do školskej stolice neradi volili notára, pri učiteľskej voľbe sa dbalo, aby nezvolili Maďara a konečne, deti odťahovali od školy.*

Dňa 30. októbra vyučovalo sa posledný raz v tejto škole protislovenskej. Dňa 11. novembra rozozvučala sa tu slovenčina. Učitelia podujali sa svojej práce s holýma rukama. Oprieť sa mohli iba o svoju pohotovosť a zdatnosť. Mali ste vidieť, akou láskou zahoreli k svojmu rodu, s akým oduševnením ujímali sa slovenskej školy a mimoškolskej verejnej práce. Oni boli medzi inteligenciou najspoľahlivejším elementom a svojou pomocnou rukou prispeli najviac k obnoveniu verejného poriadku. Tým čestne splnilo slovenské učiteľstvo svoje historické poslanie.“

Jozef Kišon nastúpil po skončení vojny 1. októbra 1919 v Zohore ako učiteľ - organista a 12. septembra 1920 bol vymenovaný za riaditeľa školy, ktorú spravoval do konca školského roku 1926/27. Školská dochádzka detí sa za jeho pôsobenia zlepšila, pretože postupoval veľmi dôsledne. Podľa vyjadrenia školského inšpektorátu a slúžnovského úradu sa Zohor zaradil v dochádzke detí medzi najlepšie školy. Škola poriadala pre deti rôzne divadelné predstavenia a slávnosti, ktoré sa odohrávali v „Osvetovej besede.“ Učitelia sa stávali nositeľmi kultúrneho povznesenia v celej obci, pretože pracovali aj s dospelými. Počas nedeľných zimných večerov poriadali pre nich akadémie a besedy. Program týchto podujatí zostavoval tím učiteľov v spolupráci so zohorským dekanom Františkom Grátzerom. Nebolo ľahké získať pre verejné vystupovanie aj rodičov detí, pretože ešte stále prevládal v dedine názor, podľa ktorého „*deťom stačí, keď sa naučia čítať, písať a trochu rechnovať, načo im*

vraj budú akési novoty". Avšak postupne si učitelia získavali srdcia malých i veľkých Zohorčanov, a keď títo videli, že všetku prácu vykonávajú s láskou a vo svojom voľnom čase bez nároku na odmenu, menilo sa aj ich zmýšľanie. V školskom roku 1923/24 bola svojpomocou učiteľského zboru založená učiteľská a žiacka knižnica.

Po absolvovaní odbornej učiteľskej skúšky pre meštianske školy 4. septembra 1927 odišiel Jozef Kišon zo Zohoru na miesto odborného učiteľa na štátnej meštianskej škole v Pezinku, kde pôsobil do roku 1929. Od roku 1929 do roku 1932 pracoval na personálnom odbore Ministerstve školstva. Od roku 1932 pôsobil ako školský inšpektor v Hlohovci. Počas svojho pôsobenia sa pričinil o založenie a postavenie niekoľkých škôl v okolí. Z Hlohovca sa dostal do Dolného Kubína, odkiaľ opäť do aparátu ministerstva školstva v Bratislave. Bol priateľom učiteľov - spisovateľov Petra Jilemnického a Fraňa Kráľa. Stal sa jedným zo zakladajúcich členov a popredným funkcionárom Zemského učiteľského spolku, založeného v roku 1919 v Žiline. Zomrel 6. mája 1975 a je pochovaný v Modre.

Mária Kišonová - Mézešová učila v Zohore od 10. októbra 1906, kedy nastúpila na učiteľské miesto po Štefanovi Majerovi, ktorý odišiel učiť do Sološnice. V Zohore pôsobila do 31. mája 1929 s prestávkou pri narodení dcéry Márie. Učiteľka Mária Kišonová - Mézešová pôsobila po odchode zo zohorskej školy v Bratislave. Zomrela 3. júna 1977 a je pochovaná na citoríne Slávičie údolie v Bratislave.

Obr. 4: Mária Mézešová s triedou v roku 1913.

V zohorskej škole učil do roku 1865 iba jeden učiteľ, od roku 1865 dvaja, od 1.septembra 1890 bolo vytvorené tretie učiteľské miesto a od 31.marca 1909 učili už učili štyria učitelia. V septembri 1922 sa na návrh učiteľského zboru uzniesla školská stolica na zriadení piatej triedy a po postavení novej školy v roku 1934 sa počet učiteľov zvýšil na osem. V publikácii „Sborník kultúrnej práce" z roku 1930 sa nachádza záznam o tom, že na zohorskej škole učil od 1. marca 1920 aj učiteľ **Jozef Macho**.

Z „Pamätníka slovenského školstva" z roku 1937 pochádza informácia o tom, že od roku 1920 učil v Zohore učiteľ **Pavel Šebo**, narodený 19. októbra 1897 v Modre. Štúdium na Učiteľskom ústave v Modre ukončil v roku 1918 a v rokoch 1918 až 1920 učil v Budmericiach. V Zohore pôsobil až do svojho odchodu do dôchodku v roku 1957, pričom od roku 1937 bol riaditeľom školy. Zomrel 8. mája 1967 a je pochovaný na cintoríne v Zohore.

V roku 1921 prišiel do Zohoru učiť čerstvý absolvent Učiteľského ústavu v Modre **Miroslav Jaura**, narodený 10.septembra 1901 v českej obci Doudleby nad Orlicí v okrese

Rychnov nad Kněžnou. Po viacročnom pôsobení v zohorskej škole nasledovalo miesto v Horných Salibách v galantskom okrese, kde učil do roku 1928. Jeho nasledujúcim pôsobiskom sa stala Trnava, kde učil od roku 1928 do roku 1951, pričom bol zároveň v rokoch 1931 – 1946 dirigentom trnavského robotníckeho spevokolu Bradlan. So spevokolom naštudoval okolo 120 mužských zborov od slovenských a českých skladateľov. Od roku 1951 až do odchodu do penzie bol riaditeľom školy v Hrnčiarovciach nad Parnou v trnavskom okrese. Zomrel v Trnave 9.augusta 1974, kde je aj pochovaný.

Zohorská rodáčka, pani Anka Havlíková, mala staršieho brata, ktorého mladý učiteľ Jaura učil. Bývali naproti škole, kde sa nachádzala jedna malá miestnosť s okienkom, slúžiaca ako kabinet na odkladanie školských pomôcok, ale tiež aj jedla alebo výslužiek, ktoré dostávali učitelia od rodičov v čase zabíjačiek. Brat Ferko ako malý školák bol zvedavý, čo v tej izbičke len môže byť a preto sa šikovne prestrčil cez poodchýlené okienko dovnútra. Ale nemal šťastie, pretože sa nestihol ani poriadne poobzerať a už sa tu naraz objavil prísny učiteľ Jaura, ktorý bol známy tým, že trestal neposlušných chlapcov trstenicou po zadku, preto si nezbední chlapci preventívne dávali čiapku do nohavíc. Školský kabinet mal maličké okienko a učiteľovi raz nešlo do hlavy, ako sa sem mohol ten chlapec dostať. Preto ho nepotrestal, ale namiesto toho mu prikázal, aby vyšiel von tak, ako prišiel.

Od roku 1923 učil v Zohore učiteľ **Imrich Kľučka**, narodený 26. augusta 1904 v Borskom Sv. Petre v rodine tamojšieho učiteľa Rudolfa Kľučku. Absolvoval učiteľský ústav v Modre v roku 1923 a odvtedy pôsobil v Zohore. Od roku 1927 učila v Zohore aj jeho manželka **Júlia Kľučková,** rod. Jankovičová, narodená 29. augusta 1907 v Trnave. Manželia Kľučkovci pôsobili v Zohore až do svojho odchodu do dôchodku. Imrich Kľučka ako dôchodca vykonával správcu obecnej knižnice, ktorá bola umiestnená najprv v zadnej časti budovy vtedajšieho kina Neskôr sa nachádzala v budove školy. Imrich Kľučka zomrel 4. augusta 1975 a Júlia Kľučková 24. marca 1997. Obaja sú pochovaní na cintoríne v Zohore.

Obr. 5: Imrich Kľučka s manželkou Júliou, rodenou Jankovičovou.
Obr. 6: Dolu zľava Viliam Schvacho, Júlia Kľučková, Michal Valach. Hore zľava Imrich Kľučka, Pavol Šebo, ... v roku 1930.

Po odchode Jozefa Kišona zo Zohoru sa v školskom roku 1927/28 stal riaditeľom zohorskej školy učiteľ **Viliam Schvacho**, narodený 3. júla 1888 v Nitre obuvníkovi Jánovi Schvachovi a Františke Gabulovej. Po štúdiu na Kráľovskom katolíckom učiteľskom ústave v Rábe (dnes Győr v Maďarsku) bol Viliam Schvacho 9. októbra 1910 vymenovaný za správcu školy v Rohožníku, kde pôsobil až do roku 1927, kedy prišiel do Zohoru. V našej

obci uskutočnil veľký kus práce, počas jeho vedenia školy spolu so správcom farnosti Michalom Valachom a predstaviteľmi obecného zastupiteľstva v rokoch 1933 a 1934 zabezpečoval výstavbu novej školskej budovy a rekonštrukciu starej budovy. Dňa 2. septembra 1934 bola Andrejom Hlinkom vysvätená a daná do prevádzky nová škola. Novú budovu školy postavili pred starú tak, že ju vysunuli smerom do stredu námestia. Medzi fasádami starej a novej školy bola ponechaná voľná medzera v šírke cca 12 m, aby sa dalo počas celej výstavby v starej škole plnohodnotne vyučovať. Základný kameň novej školy bol posvätený 24. septembra 1933 a za necelý rok už bola škola v prevádzke. Stavbu projektovala a realizovala firma bratislavského podnikateľa Martina Plačka. Po začatí vyučovania v novej škole bola veľká časť dovtedajšej školy zbúraná.

Obr. 7: Pohľad na školu postavenú v roku 1934.

Viliam Schvacho sa angažoval aj v zohorskom ochotníckom divadle. Noviny „Slovenská pravda“ zo dňa 10. februára 1933 v rubrike „Slovenský Orol“ uvádzajú: „*Miestna jednota Orla zahrala dňa 2. februára t.r. v Orlovni u V. Bertoviča dve divadelné hry: „Smrť Panny Márie“ a „Márnotratný syn“. Obecenstvo, ktoré zaplnilo celú miestnosť, odchádzalo spokojné s výkonmi hercov a herečiek. Každý jeden herec a herečka sa snažili vo svojej úlohe vyniknúť. Na tom lví podiel má br. Hoz, starosta župy, ktorý i teraz dokázal svoj režisérsky talent. Spevy k biblickej spevohre „Márnotratný syn“ nacvičoval a pri predstavení na harmoniu sprevádzal správca r.-kat. školy p. Viliam Schvacho. Vďaka jeho nácviku sa spevy bezvadne vydarili. Ďakujeme i touto cestou za ochotu a námahu p. správcovi a prosíme, aby i v budúcnosti nám svojou ochotou bol nápomocným. Z finančného výťažku jednota venovala 100 Kčs na výstavbu Krížovej cesty v Mariatáli“.*

Viliam Schvacho bol riaditeľom školy v Zohore do svojej smrti 17. septembra 1937. Podľa údajov z „Pamätníka slovenského školstva“ od roku 1935 v Zohore učili aj jeho dve dcéry Elena a Anna. **Elena Schvachová** sa narodila 4. apríla 1912 v Rohožníku a **Anna Schvachová** 24. februára 1914 taktiež v Rohožníku. Tretia dcéra, Vilma, narodená v Rohožníku v roku 1916, sa preslávila ako prvá slovenská letkyňa, ktorá ako členka Slovenského leteckého sboru a Slovenského aeroklubu lietala na motorových lietadlách od

roku 1939. S lietaním na Slovensku musela v období druhej svetovej vojny v roku 1941 prestať, keďže vzdušný priestor bol vyhradený výlučne pre vojenské účely. Po skončení vojny už ako Vilma Hofferová-Schvachová spolu so svojím manželom emigrovala do zahraničia, kde pilotovala športové motorové lietadlo ešte vo veku 90 rokov. Viliam Schvacho a jeho dcéra Anna sú pochovaní na zohorskom cintoríne.

Obr. 8: Viliam Schvacho s triedou v roku 1933.

V období Rakúsko-Uhorska po skončení šesťročnej školskej dochádzky bola možnosť pre učňov navštevovať dvojročné nedeľné školy opakovacie. Prvá učňovská škola v malackom okrese bola založená v roku 1884 v Malackách a prichádzali tam niekedy aj žiaci, ktorí nemali ukončené základné vzdelanie. V roku 1922 v novovzniknutom Československu došlo ku všeobecnej úprave pracovného a služobného pomeru pre celú republiku, čím sa otvorili možnosti pre masové zakladanie učňovského školstva aj na jednotlivých dedinách.

V Zohore bola založená Obecná učňovská škola v roku 1927 s trojročnou školskou dochádzkou. Vyučovanie v prvom školskom roku sa začalo 1. novembra 1927 a trvalo do 30. mája 1928. Počet učňov v školskom roku 1927/28 roku bol 26, v ďalších školských rokoch 24, 19, 18, 13 a v poslednom školskom roku 1932/33 navštevovalo školu 12 učňov. Vyučovalo sa v utorok a v piatok od 15. do 19. hodiny a v nedeľu od 8. do 10. hodiny po dobu 7 mesiacov. Umiestnenie učňovskej školy v budove rímsko-katolíckej ľudovej školy bolo v tom čase vyhovujúce. Riaditeľom učňovskej školy sa stal **Pavol Šebo**, ktorý vyučoval nasledovné predmety: „Písomnosti“, „Živnostenské počty“ a „Živnostenské účtovníctvo“. Okrem neho na učňovskej škole učil **Imrich Kľučka** predmety „Odborné kreslenie a rysovanie“ a „Náuku o potravinách a pochutinách“. Učňovské školy sa prezentovali dosiahnutými výsledkami tak, že poriadali výstavy prác svojich žiakov. Ako sme uviedli, učňovská škola v Zohore ukončila svoju prevádzku školským rokom 1932/33, pravdepodobne z dôvodu začatia výstavby novej školskej budovy na jeseň roku 1933 a búrania časti starej budovy v roku 1934.

V rodnej obci učil aj **Karol Mifkovič**, narodený v Zohore 3. novembra 1906. Po ukončení Učiteľského ústavu v Bratislave v roku 1932 učil do roku 1935 v Jakubove, následne v Zohore, v Pustých Úľanoch, v Senci a od roku 1949 opäť v Zohore. Zomrel v roku 1983 a je pochovaný na cintoríne v Zohore.

Zohorským rodákom, ktorý bol v Zohore i dlhoročným učiteľom, bol **Ľudovít Vachálek**, narodený 11. decembra 1911. Po ukončení štúdia na učiteľskom ústave v Modre učil v školskom roku 1932/33 v Slovenskom Mederi a v školských rokoch 1933/34 a 1934/35 v Stakčíne. V školských rokoch 1935/36 až 1943/44 učil v Zohore. V nasledujúcom období od roku 1944 až do roku 1948 bol riaditeľom na školách v Radôstke, Kuklove a v Janíkoch. Potom učil v Zemianskom Lieskovom a na učilišti v Gbeloch. Popri práci učiteľa študoval na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského, kde bol v roku 1956 promovaný. Nasledovali učiteľské roky v Lozorne do roku 1962 a odvtedy až do penzie bol opäť učiteľom v Zohore. Zomrel v roku 1983 a je pochovaný na zohorskom cintoríne.

Ďalším zohorským rodákom bola **Mária Fumačová**, narodená 7. júna 1914. Po skončení Učiteľského ústavu v Modre v roku 1934 učila na škole v Modre, odkiaľ prišla učiť do Zohoru. Zomrela v roku 2004 a je pochovaná na cintoríne Slávičie údolie v Bratislave.

Obľúbenou zohorskou učiteľkou bola **Katarína Obložinská**, ktorá sa narodila v Urmíne (dn. Mojmírovce) 11. novembra 1912. Po absolvovaní Učiteľského ústavu v Banskej Bystrici učila od roku 1933 do roku 1935 v Malackách a od roku 1935 v Zohore. Pani Anka Havlíková si pri osobnom rozhovore spomínala na učiteľku Obložinskú ako na človeka s hlbokým sociálnym cítením. Cez prestávky predávala na školskom dvore školníčka Jozefína Zálesňáková čerstvé rožky a rodičia často predpácali deťom po jednom rožku aj na celý týždeň. Boli však aj také deti, ktorých rodičia na to nemali a tieto bývali hladné, niekedy si pýtali kúsok mastného chleba od iných detí. Spomínaná pani učiteľka Obložinská kupovala niekedy týmto deťom pečivo, alebo dokonca raz kúpila svojej žiačke, ktorá chodila do školy bosá, v predajni Baťa na terajšej Dolnej ulici zo svojej výplaty nové topánky. Učiteľka Obložinská bola známa tým, že s obľubou nacvičovala so žiakmi správnu recitáciu poézie a prózy, čo sa nezaobišlo aj bez humorných situácií, ktoré zostali v pamäti jej žiačky pani Anky Havlíkovej.

V školskom roku 1939/40 nastúpila učiť do zohorskej školy učiteľka **Agnesa Velichová**, narodená v Šenkviciach 23. augusta 1916. V roku 1941 sa vydala za svojho kolegu-učiteľa Ľudovíta Vachálka. **Agnesa Vachálková** potom učila na školách, kde učil jej manžel, okrem školských rokov 1951/52 a 1952/53, kedy učila v Plaveckom Štvrtku. Svoje učiteľské povolanie zavŕšila na škole v Zohore, kde opäť učila od šk. roku 1962/63 až po odchod do dôchodku.

V systéme školského vzdelávania v Uhorsku v druhej polovici 19.storočia boli popri ľudových školách zriaďované aj meštianske školy. Podľa ustanovení § 59-79 zák. č.38/1868 boli nepovinným pokračovaním ľudových škôl a ich poslaním bolo vychovávať najmä deti obchodníkov a remeselníkov pre budúce praktické zamestnanie v obchode, remesle a úradoch štátnej správy v Uhorsku. Podľa § 67 musela obec s počtom obyvateľov nad 5000 meštiansku školu zriadiť vlastným nákladom. V prípade, že obec nemala na to financie, škola mala byť zriadená na náklady štátu. V roku 1918 bolo na Slovensku 83 meštianskych škôl. Tento systém platil aj v prvých rokoch novovzniknutej ČSR a to do konca školského roku 1924/25. V roku 1922 bola zákonom č. 226/1922 Zb. uzákonená povinná osemročná školská dochádzka. Od školského roku 1925/26 vstúpilo do platnosti vládne nariadenie č. 137/1925 Zb., podľa ktorého boli zriaďované obvodné štátne meštianske školy s trojročnou dochádzkou, naväzujúcou na päťročnú dochádzku ľudových škôl. Podľa uvedeného zákona mala byť meštianska škola zriadená na každých 5000 obyvateľov ČSR. Tento zámer sa počas

medzivojnovej ČSR podaril realizovať len v Čechách, pričom na Slovensku pripadala jedna meštianska škola na každých 16 000 obyvateľov.

V najbližšom okolí Zohora boli postupne zriadené nasledujúce meštianske školy. V školskom roku 1919/1920 začalo vyučovanie na meštianskych školách v Stupave, v Malackách a v Záhorskej Vsi a v školskom roku 1930/31 v Devínskej Novej Vsi. Dňa 28. októbra 1931 bola zriadená štátna meštianska škola v Lozorne. Umiestnili ju v budove bývalého károlyovského kaštieľa. Dovtedy zohorskí žiaci po ukončení päťročnej ľudovej školy navštevovali meštianske školy podľa výberu rodičov v Malackách, v Bratislave alebo v Záhorskej Vsi. Pre žiakov, ktorým rodičia neumožnili navštevovanie meštianky, prebiehalo v budove zohorskej ľudovej školy náhradne vyučovanie, ktorým sa malo splniť nariadenie o osemročnej povinnej školskej dochádzke z roku 1922. Vyučovanie nazývali hospodárskou školou, v ktorej dvakrát do týždňa v poobedňajších hodinách vyučovali tunajší učitelia najmä náuku o poľnohospodárstve. Tento stav sa zmenil pričlenením obce Zohor do obvodu štátnej meštianskej školy v Lozorne na základe ustanovenia § 2. zákona č. 233/1935 Zb. výnosom Ministerstva školstva a národnej osvety č. 92.223/1937-I./3. zo dňa 7. decembra 1937. Okrem obce Zohor boli do obvodu meštianky v Lozorne pridelené aj obce Jablonové a Pernek. Veľká časť zohorských žiakov chodila do školy v Lozorne pešo, a to i v zime v závejoch snehu. Hoci v tej dobe bolo medzi Zohorom a Lozornom dobré železničné spojenie, pre veľa rodín bolo platenie denného cestovného drahé.

Dňa 12. júna 1938 bol zvolený za starostu obce Zohor správca zohorskej farnosti **Alojz Zemaník**, ktorý ihneď rozbehol proces zriadenia meštianskej školy v Zohore. Už 10. januára 1939 postúpil školský inšpektorát II. v Bratislave školskému inšpektorátu III. výnos Ministerstva školstva a národnej osvety č.106447/38 ohľadom vybavenia žiadosti obce Zohor o zriadenie Štátnej meštianskej školy v Zohore. Odvtedy sa rozbehol kolotoč úradného dopisovania, ktorý uzavrelo Ministerstvo školstva a národnej osvety dňa 3. mája 1939 rozhodnutím, že žiadosti nemožno za danej finančnej situácie rezortu školstva vyhovieť. Obec však neprestávala za zriadenie meštianky bojovať. Oddialenie riešenia spôsobili aj zmeny v štátnych úradoch po vzniku Slovenskej Republiky 14. marca 1939.

Dňa 7. novembra 1940 sa na žiadosť a trovy obce Zohor uskutočnilo v budove Štátnej meštianskej školy v Lozorne jednanie o zriadení meštianky v Zohore. Na jednaní boli prítomní zástupcovia Bratislavskej župy, malackého okresného úradu, obcí Zohor, Lozorno, Jablonové a vedenie meštianky v Lozorne. Obec Zohor zastupovali starosta Alojz Zemaník a člen školskej stolice Matej Havránek. O tomto búrlivom jednaní hovorí šesťstranová zápisnica, uložená v *Štátnom archíve v Modre*. Zohorčanov podporil len zástupca okresu Malacky Dr. Jozef Straka, všetci ostatní boli proti. Najväčší odpor vyjadrovali zástupcovia obce Lozorno a vedenie meštianky v Lozorne, pretože by prišli o zdroj príjmov za zohorských žiakov. Podporovateľ Zohorčanov Dr. Jozef Straka z Malaciek ako zdravotný znalec dôvodil, že cesta je pre žiakov dlhá, prašná a musia prechádzať cez železničné priecestie v Zohore a následne cez otvorené železničné priecestie jednokoľajky Zohor – Plavecký Mikuláš, čo je nebezpečné. Zo spomienok vtedajších žiakov sme sa dozvedeli, že si skracovali cestu chôdzou priamo po jednokoľajnej železničnej trati, čo bolo samozrejme zakázané. Dňa 9. septembra 1940 poslal starosta Alojz Zemaník na ministerstvo list, v ktorom píše, že všetky náklady na zriadenie školy bude znášať obec, čo zahrnú do pripravovaného obecného rozpočtu. Nasledovalo ďalšie kolo dopisovacieho ping-pongu medzi obcou a štátnymi úradmi. Meštiansku školu v Zohore sa podarilo otvoriť až v septembri 1942. Do novootvoreného prvého ročníka sa zapísalo 74 žiakov, vytvorili sa tak dve triedy. Vyučovalo sa v dvoch učebniach budovy postavenej v rokoch 1907 – 1908. Táto budova stojí i dnes vpravo za Obecným úradom. Pre zborovňu a pre školský kabinet boli prenajaté dve miestnosti v rodinnom dome č. 186 majiteľky Johany Rybárovej, rodenej Haplovej. Tento dom stojí

zrekonštruovaný ešte i dnes oproti spomínanej budove bývalej meštianky. Posledná zmluva o prenájme týchto dvoch miestností medzi Meštianskou školou v Zohore a pani Rybárovou bola z 5. novembra 1945 s platnosťou do 31. augusta 1950.

Z rozsiahlej písomnej agendy zohorskej meštianskej školy uloženej v štátnom archíve v Modre sa dá dozvedieť veľa detailov ohľadom školskej a mimoškolskej činnosti učiteľov a žiakov. Vedenie školy muselo riešiť problémy s nedostatkom učební, s bývaním a stravovaním učiteľského zboru, personálne obsadenie učiteľského zboru, či školenia učiteľov. Sú tu záznamy o rozdelení žiakov do tried a ich vyučovacom čase, krúžkovej činnosti, výletoch a mnohých iných činnostiach školy.

Riaditeľom novozaloženej *Štátnej meštianskej školy* v Zohore bol menovaný **Jozef Lovasík** narodený v Majcichove 30 .marca 1910. Po ukončení *Pedagogickej akadémie v Bratislave* v roku 1933 učil do roku 1934 v obci Revúčka a od roku 1934 bol učiteľom v Račišdorfe (dnešná miestna časť bratislavskej mestskej časti Rača). Spolu s Jozefom Lovasíkom učili v školskom roku 1942/43 učitelia: **Zdenko Lapár**, **Anna Kováčová** a **Ondrej Šušaník**. V školskom roku 1943/44 pribudli učitelia **Ján Rausa** a **Irena Majcherová**. V školskom 1944/45 odišiel zo zohorskej meštianky Zdenko Lapár a nahradil ho Ladislav Trsťan.

Vyučovanie v oboch zohorských školách bolo narušené až ku koncu vojny, keď od začiatku decembra 1944 zaberala nemecká armáda postupne celú školu, čím obmedzovala vyučovanie. Úplne bolo zastavené vo februári 1945 a pokračovalo až 20. apríla 1945, teda dva týždne po ústupe nemeckej armády zo Zohoru, čo bolo 5. apríla 1945. Ako zaujímavá sa javí korešpondencia medzi *Štátnou slovenskou meštianskou školou v Zohore, Obecným notárstvom v Zohore, Škôldozorným úradom II. v Bratislave* a *Generálnym sekretariátom HSĽS* v Bratislave ohľadom zriadenia evakuačnej kancelárie v Zohore z marca 1945. Aj cez našu obec prechádzali evakuanti utekajúci do Rakúska pred Červenou armádou Boli to prominentní slovenskí občania spolupracujúci s nemeckou armádou. Ministerstvo vnútra výnosom č. 13-128/1 zo dňa 13.februára 1945 nariadilo v pohraničných obciach zriadiť sieť evakuačných kancelárií. Notárstvo v Zohore požiadalo vedenie meštianky o uvoľnenie spomenutých dvoch miestností prenajatých v rodinnom dome u pani Johany Rybárovej, keďže sa aj tak nevyučuje, lebo je celá škola obsadená nemeckou armádou. Riaditeľ meštianky Jozef Lovasík sa proti tomu bránil, pričom dôvodil tým, že v týchto miestnostiach sú okrem písomností školy a kabinetných pomôcok uložené školské lavice, ktoré museli vypratať z tried pred ich obsadením nemeckou armádou. On ako riaditeľ za tieto veci zodpovedá a nesúhlasí s používaním uvedených miestností ako evakuačnej kancelárie, v ktorej sa denne pohybuje veľké množstvo neznámych ľudí. Po dlhšom dopisovaní medzi školou a spomenutými úradmi sa situácia vyriešila nájdením iných dvoch miestností pre evakuačnú kanceláriu.

Jedným z prvých nariadení novovymenovanej SNR na povstaleckom území po začiatku SNP 29. augusta 1944 v Banskej Bystrici bolo nariadenie č. 5/1944 Zb. vyhlásené 6. septembra 1944. Podľa uvedeného nariadenia, vyhláseného osem dní po vzniku povstania, mali byť všetky školy na Slovensku štátne. Prakticky sa však toto nariadenie dalo realizovať až po obsadení Slovenska Červenou armádou. Dňa 19. júna 1945 bola škola v Zohore zabraná jednotkami Československej armády vracajúcimi sa z Čiech a Moravy na Slovensko, čím skončilo vyučovanie v školskom roku 1944/45. Cez letné prázdniny v roku 1945 organizovalo Poverenictvo SNR pre školstvo a osvetu výnosom z 25. júna 1945 prázdninový kurz ruského jazyka, na ktorý boli zo zohorskej meštianky zaradení učitelia Jozef Lovasík, Anna Kováčová a Ján Rausa.

V školskom roku 1945/46 však boli Anna Kováčová a Ján Rausa preložení do iných škôl a do zohorskej meštianky nastúpil učiteľ **Ambróz Žilinský**. V školskom roku 1946/47

bol preložený na inú školu aj Ambróz Žilinský a do zohorskej meštianky nastúpili učiť manželia **Ladislav Baráz** a **Judita Barázová**. V školskom roku 1947/48 odišiel po piatich rokoch vyučovania zo zohorskej meštianky Ondrej Šušaník a v decembri 1947 odišiel aj Ladislav Trsťan.

Dňa 21. júla 1848 bolo Ministerstvom školstva a osvety v Bratislave vydané nariadenie o zmene štatútu školy v Zohore podľa ustanovenia § 87 zákona č. 95/1948 Zb. zo dňa 21.apríla 1848 o základnej úprave jednotného školstva (Školský zákon). Podľa tohoto nariadenia bola premenovala päťročná ľudová škola na *Národnú školu* v trvaní tiež päť rokov a trojročná meštianska škola na *Strednú školu* v trvaní štyroch rokov. Týmto sa zaviedla povinná deväťročná školská dochádzka. Samozrejme tento systém bol zavedený v celom povojnovom Československu.

V školskom roku 1948/49 prišli na Strednú školu v Zohore učiť učiteľky **Mária Hricová** a **Anna Pavelková**. Mária Hricová, rodená Balážová sa narodila 5.apríla 1917 v Smižanoch. Po ukončení gymnázia v Spišskej Novej Vsi absolvovala Učiteľský ústav v Spišskej Novej Vsi. Učila na viacerých školách, po tom, ako sa vydala za Zohorčana, učila v Zohore.

Z korešpondencie medzi riaditeľom Jozefom Lovasíkom a školským inšpektorátom v Bratislave vyplýva, že *Stredná škola* mala nedostatok učební. Od školského roku 1948/49 okrem uvedených dvoch učební v staršej časti školy z roku 1908 využívala štvortriedna Stredná škola jednu zo šiestich učební Národnej školy v budove z roku 1934 a navyše sa učilo v režime „striedavého poldenného vyučovania“, ako vtedy nazývali dvojsmennú prevádzku. Režim striedavého poldenného vyučovania bol zavedený aj pre triedy II.A, II.B, III.A a III.B *Národnej školy*, pretože o ostatných päť učební sa muselo deliť sedem tried. Riaditeľ Národnej školy Pavel Šebo vychádzal Strednej škole všemožne v ústrety.

V školskom roku 1950/51 učila na Strednej škole tá istá zostava učiteľov ako v predošlom školskom roku. Okrem riaditeľa Jozefa Lovasíka tu pôsobili učitelia: Mária Hricová (triedna v I. triede), Ladislav Baráz (triedny v II. triede), Anna Pavelková (triedna v III. triede), Karol Mifkovič (triedny v IV. triede) a Judita Barázová, ktorá nebola triedna učiteľka. Výnosom PŠVÚ č. 5961 zo dňa 13. decembra 1948 boli opätovne zriadené nasledujúce krúžky: spevácky krúžok s 56 žiakmi vedený Karolom Mifkovičom, zemepisný s 20 žiakmi vedený Jozefom Lovasíkom a telovýchovno - branný so 45 žiakmi vedený Ladislavom Barázom. Vyučovanie v každom krúžku prebiehalo dve hodiny týždenne.

Teraz sa budeme venovať **Ľudovej škole v Zohore** v rokoch 1939 až 1951. V roku 1939 v nej vyučovali učitelia **Pavol Šebo**, ktorý bol riaditeľom, ďalej **Imrich Kľučka** a jeho manželka **Júlia Kľučková**, **Karol Mifkovič, Elena Schvachová** a jej sestra **Anna Schvachová, Katarína Obložinská, Mária Fumačová a Ľudovít Vachálek.**

Obr. 9: Horný rad zľava Mária Očenášová, Terézia Petríková.Ľudovít Vachálek, Ľudmila Bežová. Dolný rad zľava Imrich Kľučka, Alojz Zemaník, Júlia Kľučková, Pavol Šebo, Karol Mifkovič

Obr.10: V zborovni v roku cca 1939. Zľava Pavol Šebo, Imrich Kľučka, Júlia Kľučková, Ľudovít Vachálek, Helena Schvachová, Katarína Obložinská, Anna Schvachová, Mária Fumačová

V priebehu štyridsiatych rokov postupne prestali na ľudovej škole v Zohore učiť sestry Schvachové, Katarína Obložinská, Mária Fumačová a Karol Mifkovič. Namiesto nich prišli učiteľky **Terézia Petríková, Ľudmila Bežová, Mária Očenášová, Agnesa Velichová**, ktorá sa vydala za učiteľa Ľudovíta Vachálka a **Ružena Kovárová.** Náboženstvo na oboch školách vyučoval stále správca farnosti **Alojz Zemaník**.

V priebehu školského roku 1951/52 sa opäť zmenil školský systém. *Národná škola* (päťročná) a *Stredná škola* (štvorročná) boli zlúčené do *Deväťročnej školy* s jedným riaditeľom. Z dovtedajších učiteľov Národnej školy zostali učiť učitelia **Pavol Šebo, Imrich Kľučka, Júlia Kľučková, Ružena Kovárová a Mária Očenášová.** Z dovtedajších učiteľov Strednej školy zostali učiť **Jozef Lovasík, Mária Hricová a Karol Mifkovič.** Pribudli učitelia **Ľudmila Zálesňáková, Rozália Dénešová, Pavol Jurkáček, Helena Kornová, Mária Belzárová** a **Štefan Brezanský**. Riaditeľom Deväťročnej školy sa stal **Jozef Lovasík**. Po odchode Jozefa Lovasíka zo Zohoru sa opäť stal riaditeľom školy Pavel Šebo a bol ním až do roku 1957, kedy odišiel do dôchodku.

Obr. 11: V roku 1957. Dolu zľava Ľudmila Zálesňáková, Helena Kornová, Pavol Šebo, Mária Očenášová, Ružena Kovárová. Nad nimi zľava Pavol Jurkáček, Mária Belzárová, Mária Hricová, Ružena Dénešová, Štefan Brezanský

Použité pramene a literatúra:

Besedič Martin a kol.: *Záhorská Bystrica v obraze siedmich storočí.* Bratislava: Mestská časť Bratislava- Záhorská Bystrica, 2014, 326 s. ISBN 978-80-971731-1-1.

Denník „Slovenská pravda“, článok „Slovenský Orol - Zohor“ na strane 8 z 10. februára 1933

Komlóssy Ferencz: Az Esztergom Főegyházmegyei római katolikus iskolák története. Estergom: Eumayer Ede kőnyvnyomdája, 1896, 764 s.

Krapka Emil, Mikula Vojtech: *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge, Ontario Canada. Dobrá kniha, 1990, 526 s. ISBN 0-919865-56-9.

Macejka Martin, Vrablec Pavol a kol.: *Zohor*. Zohor: Obecný úrad Zohor, 2014, 231 s. ISBN 978-80-971620-8-5.

Mrva Ivan: *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia.* Bratislava: Perfekt, 2010, 256 s. ISBN 978-80-8046-458-5.

Mrva Ivan, Segeš Vladimír: *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava: Perfekt, 2012, 397 s. ISBN 978-80-8046-586-5.

Slovenský biografický slovník I. zväzok A-D. Martin: Matica slovenská, 1986, 544 s.

Erdélyi Vojtech, Mader Jozef: *Stupava. Kapitoly z miestnych dejín*. Stupava: Miestny národný výbor, 1969, 96 s.

Hrnko Anton a kol.: *Mesto Stupava v minulosti a dnes*. Bratislava: VEDA, 2011, 471 s. ISBN 978-80-224-1170-7.

Potemra Michal: *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901-1918. Bibliografický prehľad.* Košice: Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1990, 584 s. ISBN 80-5328-00-3.

Říha Štefan, Volf František a kol.: *Sborník kultúrnej práce. Vlastivedný sborník okresu bratislavského a malackého diel I.* Bratislava: nákladom vlastným 1930, 444 s.

Gabzdilová Soňa: *Školský systém na Slovensku v medzivojnovej Československej republike (1918-1938)*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014, 80 s. ISBN 978-80-8152-142-3

Havlíková Anna: *Zohor v spomienkach Anky Havlíkovej*. Zohor: Vydal Obecný úrad v Zohore, 2001, 183 s.

Kotesová Ľudmila: *Rohožník 1397-1997*. Rohožník: Obecný úrad Rohožník, 1997, 202 s. ISBN 80-85685-19-1.
Pavlásková Terézia: *Učňovská mládež v Malackách v rokoch 1906-1923*. In: Záhorie 2/2014, Vydáva: Záhorské múzeum v Skalici.
Pavlík Jozef: *Pamätnica modranského učiteľského ústavu 1870-1970*. Bratislava: Obzor 1970, 116 s.
Pokorný Viliam a kol.: *Devínska Nová Ves*. Bratislava: Miestny úrad Devínska Nová Ves, 1995, 293 s. ISBN 80-967300-2-9
Turcsány Juraj: *Lozorno*. Lozorno: Obecný úrad Lozorno, 2004, 179 s. ISBN 80-969180-4-4
Turcsány Juraj, Nováková Mária a kol.: *Plavecký Štvrtok. Dejiny obce*. Plavecký Štvrtok: FO ART s.r.o., 2015, 240 strán. ISBN 978-80-89664-28-3
Šimkovič Oto: *V objatí rieky Moravy*. Bratislava: Obecný úrad Záhorská Ves, 2012, 216 s. ISBN 978-80-970889-1-0
Školstvo na Slovensku. Školy, žiaci, učitelia v šk.r. 1918/19 – 1947/48. Bratislava: Slovenský plánovací úrad v Bratislave, 1949, 217 s.
Žitavský A. S.: *Pamätník slovenského školstva za účinkovania prezidenta T. G. Masaryka*. Nákladom Vydavateľstva pamätníka slovenského školstva v Bratislave, 1937, 448 s.
Sborník pedagogického muzea okresu bratislavského a malackého. Bratislava: Universum, 1928, 82 s.
Kanonické vizitácie farnosti Zohor z rokov 1687, 1731, 1755 a 1782
Štátny archív Bratislava, Hlavný slúžny, rok 1906, krabica č. 14
Štátny archív v Bratislave, Hlavný slúžny 1907, šk. 16, šk. 17, šk. 18
Štátny archív v Bratislave, Hlavný slúžny 1911, šk. 27.
Štátny archív Modra, ONÚ Zohor, roky 1930-1935, krabica č. 3.
Štátny archív Modra, Knihy výkazov Obecnej učňovskej školy v Stupave.
Štátny archív Modra , OÚ Bratislava – okolie 1934, inv. č. 301, krabica 67
Štátny archív Modra, Kniha výkazov Obecnej učňovskej školy v Zohore.
Štátny archív Modra, Písomná agenda Meštianskej školy v Zohore
Štátny archív Modra, Pracovné spisy učiteľov.
Skeny originálov matrík na internete: https://familysearch.org/

Mgr. Terézia Pavlásková, Ing. Jozef Pavlásek

PEDAGOGICKÁ ŠKOLA V TVRDOŠÍNE

Ján Dvorský

Abstrakt: Článok približuje vznik, organizáciu a činnosť Pedagogickej školy pre vzdelávanie učiteľov národných škôl v Tvrdošíne, ktorá bola zriadená v roku 1953 predovšetkým pre potreby regiónu Oravy. Autor sleduje materiálne a personálne podmienky školy, organizáciu štúdia, prijímacie konanie a obsah výchovno-vzdelávacieho procesu. Pozornosť venuje učebným plánom, pedagogickej praxi, práci učiteľského zboru, výsledkom žiakov i záverečným maturitným skúškam. Osobitne približuje mimoškolskú, kultúrnu a športovú činnosť, sociálne zabezpečenie žiakov a fungovanie žiackeho domova. Súčasťou článku je aj pohľad na ideologické pôsobenie školy charakteristické pre školstvo 50. rokov 20. storočia. V závere zachytáva postupný útlm a zrušenie školy. Počas jej existencie úspešne ukončilo štúdium 210 absolventov, z ktorých 136 pochádzalo priamo z Oravy.
Kľúčové slová: Pedagogická škola v Tvrdošíne, Tvrdošín, Orava, pedagogické školstvo, učiteľské vzdelávanie, pedagogická prax, dejiny školstva

Abstract: The article presents the establishment, organization, and activities of the Pedagogical School for the Training of Primary School Teachers in Tvrdošín, founded in 1953 primarily to meet the educational needs of the Orava region. The author examines the school's material and staffing conditions, the organization of studies, the admission process, and the content of the educational process. Attention is also paid to curricula, teaching practice, the work of the teaching staff, students' academic results, and final school-leaving examinations. Particular emphasis is placed on extracurricular, cultural, and sporting activities, student welfare, and the operation of the student residence. The article also examines the ideological influence on education characteristic of the school system in the 1950s. Finally, it describes the gradual decline and closure of the school. During its existence, 210 students successfully completed their studies, 136 of whom came directly from the Orava region.
Keywords: Pedagogical School in Tvrdošín, Tvrdošín, Orava, teacher education, teacher training, teaching practice, history of education

Pedagogická škola pre vzdelávanie učiteľov národných škôl v Tvrdošíne (ďalej PŠN) bola zriadená rozhodnutím Povereníctva školstva, s platnosťou od 1. septembra 1953.[1] Jej úlohou bolo zabezpečiť odbornú prípravu učiteľov národných škôl, hlavne z regiónu Oravy. Zriadením novej školy bol poverený Otakar Havránek.[2] Prvým riaditeľom PŠN sa stal Tibor

Ťuch, ktorý až do konca augusta 1953 pôsobil ako stredoškolský profesor na gymnáziu v Trstenej. PŠN bola umiestnená v severnom krídle budovy miestnej Osemročnej strednej školy (OSŠ) na Veternej ulici (neskôr Pionierskej), kde mala vyhradené dve triedy, jednu miestnosť pre riaditeľňu a jednu pre zborovňu.[3] Telocvičňu a kabinety využívali obidve školy spoločne.

[1] Krátku správu o zriadení Pedagogickej školy v Tvrdošíne uvádza Kronika mesta Tvrdošín pri roku 1953. Kronika je zverejnená na stránke https://www.tvrdosin.sk/data/kronika/.
[2] Postup pri zriaďovaní, organizácii a správe pedagogických škôl upravovala Smernica Povereníctva školstva z júna 1953.
[3] Dnes je v budove umiestnená Základná škola Štefana Šmálika.

Keďže bola priestorová kapacita školy obmedzená, na vyučovanie odborných predmetov, ktoré vyžadovali delenie tried na skupiny, sa využívala aj školská jedáleň a voľné triedy OSŠ. Samotná budova bola v pomerne dobrom stave, problémom ale bolo jej slabé vykurovanie. Teplota v niektorých triedach počas prvých hodín nedosahovala v zimných mesiacoch ani 10 stupňov a v telocvični dokonca ani 5 stupňov. Na nátlak riaditeľov oboch škôl, rodičov i žiakov boli postupne prijaté opatrenia, vďaka ktorým sa problémy s nedostatočným vykurovaním podarilo aspoň čiastočne odstrániť.

Na praktické vyučovanie poľnohospodárskych prác sa využíval pozemok pred budovou školy s ozdobnou kvetinovou záhradkou a pokusný pozemok za budovou školy, kde si žiaci osvojovali pestovateľské a šľachtiteľské postupy. Jeho výmera bola 4 áre, od školského roku 1955/1956 1 ár. Pracovná dielňa bola zriadená provizórne v miestnosti inštalatéra a od roku 1957 bola umiestnená spolu s prírodovedeckým laboratóriom v jednom z pridelených kabinetov. Na telovýchovné aktivity, cvičenia a hry sa využíval v prípade vhodného počasia školský dvor, kde bola s pomocou MNV a rodičov vybudovaná prekážková dráha a ihrisko na volejbal, basketbal a hádzanú. Škola príležitostne využívala aj ihrisko FO Tatran Tvrdošín a provizórne prírodné kúpalisko vybudované na rieke Orave. Učebné pomôcky a materiál získavala škola z prideľovaných štátnych finančných dotácií a z príspevkov od ZRPŠ. Časť učebných pomôcok si zhotovovala škola svojpomocne.

Potom, čo v školskom roku 1954/1955 pribudol druhý ročník, boli pridelené PŠN ďalšie učebne na úkor OSŠ, ktorá tak bola nútená zaviesť v nižších ročníkoch striedavé vyučovanie. V školskom roku 1955/1956 využívala PŠN 9 učební, z toho bolo 6 klasických tried a 3 odborné učebne. Umiestnené boli v suteréne, na prízemí a na prvom poschodí.

Štúdium na PŠN bolo štvorročné. Prijímali sa naň absolventi OSŠ alebo ôsmeho postupového ročníka jedenásťročnej strednej školy (JSŠ). Prijímanie na riadne denné štúdium sa realizovalo na základe plánovaných čísel určených štátnym plánom. Uchádzači museli spĺňať podmienky stanovené pre prijatie: úspešne ukončenie povinnej osemročnej školskej dochádzky, odporúčanie školy, ktorú dovtedy navštevovali a úspešné vykonanie prijímacej skúšky. Uchádzači o prijatie do 1. ročníka PŠN museli preukázať aj telesnú a zdravotnú spôsobilosť na učiteľské povolanie, museli sa podrobiť predbežnému zisteniu pohybovej vyspelosti a schopnosti pre hudobnú výchovu. Pohybová vyspelosť uchádzačov sa overovala povinnou prostnou zostavou, behom na 50 metrov, skokom do výšky, hodom kriketovou loptičkou, šplhom na lane alebo tyči. Pri overovaní hudobných schopností uchádzačov sa zisťoval ich hudobný sluch, cit pre rytmus, hlasové schopnosti a znalosti základných pojmov hudobnej náuky. Predbežné zistenie vykonával učiteľ príslušného odborného predmetu. Hodnotenie bolo iba slovné, vyhovel alebo nevyhovel. Výsledky skúšok sa ešte v ten deň oznámili uchádzačom.

Po predbežnom zistení predpísaných schopností zostavil riaditeľ poradie všetkých prihlásených uchádzačov, ktorí museli vykonať ešte štátnu prijímaciu skúšku. Prijímacia skúška bola písomná a ústna a robila sa z vyučovacieho jazyka a z matematiky. Výsledky skúšok sa hodnotili známkami podľa skúšobného poriadku. Písomná a ústna skúška sa hodnotila jednou výslednou známkou, ktorú určil skúšajúci učiteľ po dohode s prísediacim učiteľom. Celkový výsledok prijímacej skúšky sa hodnotil slovne: vyhovel výborne, vyhovel, nevyhovel. O prijatí uchádzača na štúdium rozhodovala prijímacia komisia, ktorú zriaďoval školský odbor KNV v Žiline. Uchádzači, ktorí neboli prijatí sa mohli v stanovenej dobe odvolať. Riaditeľ školy mal povinnosť predložiť do 7 dní po skončení prijímacích skúšok školskému odboru KNV v Žiline štatistický výkaz o výsledku prijímacieho konania.

Pri Pedagogickej škole v Tvrdošíne zriadil KNV v Žiline, referát pre školstvo a osvetu, s platnosťou od 1. októbra 1953 aj jednu prvú triedu (I. ročn.) Pedagogickej školy pre pracujúcich. V januári 1954 zriadilo KNV dodatočne aj druhú a tretiu triedu (II. a III. ročn.).

Štúdium bolo štvorročné, forma štúdia diaľková a spôsob vyučovania konzultačný. Konzultácie sa konali každých 14 dní a účasť na nich bola povinná. Problémom Pedagogickej školy pre pracujúcich v Tvrdošíne bol nízky záujem uchádzačov a značná fluktuácia už prijatých uchádzačov.

Pri PŠN bolo zriadené aj konzultačné stredisko pre nekvalifikovaných učiteľov národných škôl z regiónu Oravy. Jeho vedením bol poverený P. Nábočík. V prvom roku bolo prihlásených 51 záujemcov (frekventantov). Rozdelení boli podľa ročníkov. Konzultácie sa konali dvakrát v mesiaci po osem hodín. Vyučovanie zabezpečovali učitelia PŠN a vybraní učitelia z OSŠ.

Organizačná štruktúra PŠN v Tvrdošíne bola vzhľadom na malý počet zamestnancov pomerne jednoduchá. Školu viedol riaditeľ, ktorého menovalo PŠVU na návrh odboru školstva KNV v Žiline. Riaditeľ dohliadal na celkový chod školy, vykonával kontrolnú a hospitačnú činnosť, zastupoval školu vo vzťahu k ostatnej verejnosti a plnil predpísanú mieru vyučovacej povinnosti. Riaditeľ prezeral i písomné prípravy učiteľov a kontroloval plnenie tematických plánov učiva. V rámci hospitačnej činnosti vykonal ročne 40 až 60 hospitácií.

Počet učiteľov PŠN v Tvrdošíne sa každoročne menil podľa pribúdajúcich alebo ubúdajúcich tried. V prvom školskom roku 1953/1954 zabezpečovali vyučovací proces 4 interní učitelia a 2 externí z miestnej OSŠ. V školskom roku 1954/1955 pôsobilo v škole 8 učiteľov, v školskom roku 1955/1956 11 učiteľov a v poslednom školskom roku 1957/1958 6 učiteľov. Úväzky učiteľov boli v rozmedzí od 22 do 30 hodín týždenne.

Malý počet interných učiteľov a ich veľká mimoškolská vyťaženosť spôsobovali značné problémy pri zabezpečovaní odborného zastupovania. V školskom roku 1954/1955 bola nasledovná vyťaženosť jednotlivých učiteľov: Riaditeľ dohliadal na prácu ŠO ČSM, spolupracoval s ROH, pracoval vo výbore OV TVŠ (stolnotenisová sekcia), bol krajským aktivistom. O. Havránek bol členom výboru ZO KSS, členom ĽSUS, viedol hudobný krúžok, bol dirigentom okresného spevokolu a členom krajskej volebnej komisie. P. Nabočík bol pokladníkom ŠO ZČSP, tajomníkom ZRPŠ, členom zastupiteľstva MNV, bol triednym učiteľom, správcom učiteľskej knižnice a vedúcim konzultačného strediska diaľkového štúdia. B. Hetteš viedol mičurinský krúžok, organizáciu Zväzarmu pri škole, bol predsedom obvodnej volebnej komisie a hospodárskym správcom ŽD. V. Bílek viedol krúžok slovenského jazyka, bol predsedom ŠO SČSP a správcom žiackej knižnice. V. Dobák viedol technický krúžok, bol predsedom Sväzarmu a správcom učiteľského kabinetu. V. Greguš viedol mičurinský krúžok, bol predsedom ŠO ČSM a vychovávateľom v ŽD. Z. Jurečková bola pokladníčkou ZO ROH, tajomníčkou ZRPŠ, vychovávateľkou v ŽD. V. Staňková bola predsedom ZO ROH, vedúcou dramatického krúžku, predsedom ČSČK v škole, vychovávateľkou v ŽD.

Obr. 2: Členovia učiteľského zboru z obdobia počiatkov školy

Pracovný pomer učiteľov, ich práva a povinnosti a ostatné súvisiace otázky upravoval Pracovný poriadok, ktorý vydalo Povereníctvo školstva začiatkom roku 1957. Pracovný poriadok ponechal naďalej povinnosť učiteľského sľubu pri prvom nástupe do práce.

V roku 1957 zaviedlo Povereníctvo školstva systém pravidelného hodnotenia učiteľov. Pri hodnotení sa posudzovala nielen kvalita výchovnovzdelávacej práce učiteľa, ale aj jeho ideologická vyspelosť, ďalšie politické a odborné vzdelanie, osobné a charakterové vlastnosti, vzťah k riaditeľovi školy a členom učiteľského kolektívu, pomer k žiakom a ich rodičom, vzťah k ľudovodemokratickému zriadeniu. Hodnotila sa aj učiteľova mimoškolská práca, jeho verejnoprospešná a kultúrnoosvetová činnosť a jeho podiel na práci mládežníckych organizácií. Z dochovaných inšpekčných záznamov možno zistiť, že školská práca i mimoškolské aktivity učiteľov PŠN v Tvrdošíne boli hodnotené vcelku pozitívne, a to i v prípade začínajúcich učiteľov.

Učitelia PŠN sa pravidelne stretávali na pracovných poradách a pedagogických radách. Pracovné porady členov pedagogického zboru sa konali každý pondelok. Pedagogická rada, ktorú tvoril riaditeľ a všetci učitelia, sa konala podľa vopred schváleného plánu raz za mesiac. Na poradách a radách sa prerokovávalo plnenie smerníc strany a vlády, pokynov a usmernení KNV týkajúcich sa školstva, prerokovával sa plán práce školy a hodnotilo sa jeho plnenia za školský rok, správy triednych učiteľov o prospechu a chovaní žiakov, didaktické, metodické a pedagogické problémy súvisiace s výchovou a vzdelávaním žiakov, hodnotili sa poznatky z hospitácií, hmotné zaistenie žiakov, úroveň ubytovania a stravovania žiakov, a i. Uznesenia pedagogickej rady boli po ich schválení záväzné pre všetkých členov. Ich plnenie sa kontrolovalo a vyhodnocovalo na nasledujúcej rade.

Predmetové a ďalšie metodické a odborné komisie neboli zriadené pre malý počet učiteľov.

Triedni učitelia na pravidelných dvojtýždenných poradách hodnotili so žiakmi svojej triedy výsledky prospechu, dochádzky a chovania. Viedli žiakov k návykom udržiavať v triede čistotu a poriadok a dbať o osobnú hygienu. O činnosti jednotlivých žiakov viedli triedni učitelia záznamy, ktoré slúžili ako materiál, napr. pri informovaní rodičov a pod.

Riaditelia školy
Ťuch Tibor (1953-1957). Vyučoval matematiku a dejepis.
Nabočík Peter (1957-1958). Vyučoval ruský jazyk.

Učitelia
Bačík Ján (1955-1958). Vyučoval výtvarnú výchovu s metodikou a práce v dielňach.
Beňušík Jozef (1957-1958). Vyučoval výtvarnú výchovu s metodikou.
Bílek Vladimír (1954-1958). Vyučoval pedagogiku, psychológiu a slovenský jazyk.
Dobák Vendelín (1954-1957). Vyučoval dejepis, zemepis, pioniersku organizáciu.
Greguš Vincent (1954-1958). Vyučoval biológiu, chémiu, zemepis, práce v dielňach.
Havránek Otakar (1953-1958). Vyučoval hudobnú výchovu s metodikou, hru na husle.
Hetteš Bohumil (1953-1955). Vyučoval chémiu, zemepis, biológiu, práce v dielňach a predvojenskú výchovu chlapcov.
Jurečková Zuzana (1954-1957). Vyučovala matematiku a fyziku.
Michniak Jozef (1956-1958). Vyučoval fyziku.
Muška Štefan (1955-1958). Vyučoval slovenský jazyk.
Nábočík Peter (1953-1958). Vyučoval slovenský jazyk a ruský jazyk. Bol vedúcim konzultačného strediska pre mimoriadne formy štúdia.
Nábočíková Otília (1953-1958). Vyučovala telesnú výchovu s metodikou, brannú výchovu. Bola učiteľkou OSŠ.

Oravec Vladimír (1955-1956). Vyučoval telesnú výchovu a ruský jazyk.
Staňková Viera (1954-1956). Vyučovala výtvarnú výchovu s metodikou.
Ťuch Tibor (1953-1957). Vyučoval dejepis a psychológiu.
Horský Ľudovít (1954-1956). Vyučoval práce na pozemku, pedagogickú prax.

Cviční učitelia
Kaštiaková Mária, Krupa Jozef, Krupová Emília, Pazdúr Ján, Dilong Viktor, Fedorová Mária, Špačeková Anna, Lukačiová Anna

Pedagogickú školu v Tvrdošíne navštevovali každoročne zamestnanci referátu školstva KNV v Žiline, ktorí sa zúčastňovali na slávnosti začiatku alebo ukončenia školského roku, vykonávali prehliadku školy a informovali učiteľský zbor o nových úlohách.

Informačné návštevy vykonávali aj zástupcovia PŠVU v Bratislave, ktorí sledovali organizáciu a chod školy, priestorové kapacity školy, jej vybavenosť, dodržiavanie predpísaných hygienických a ďalších noriem a pod.

Inšpekčný prieskum väčšieho rozsahu bol vykonaný na PŠN v dňoch 18. – 20. januára 1955. Zúčastnili sa ho krajskí školskí inšpektori Ján Maňuch, Jozef Tomanik a Ľudmila Fábryová a odborní inšpektori Jozef Rešetár (slovenský jazyk), Jozef Jelínek (chémia a biológia) a Ondrej Petráško (telesná výchova). Osobitná previerka bola vykonaná i v ŽD za prítomnosti prednostu správneho oddelenia KNV Jozefa Kráľa, a zástupcu finančného odboru KNV v Žiline Samuela Baku.

Inšpekčný prieskum bol zameraný na zistenie stavu materiálneho vybavenia školy a ŽD, personálneho obsadenia školy, vedenia školskej agendy, kvality výchovnovzdelávacej práce, vedenia krúžkovej činnosti, hospodárenia školy, úrovne riadenia a výchovnej práce v ŽD, a i. Členovia inšpekčného prieskumu na záver konštatovali, že škola vykonáva svoju prácu svedomito, ale je nutné zlepšiť prácu so žiakmi v ideologickej oblasti a prácu s učiteľmi v oblasti politického a odborného vzdelávania. Riaditeľovi školy bolo uložené zreorganizovať činnosť krúžkov a zapojiť do nich väčší počet žiakov, preštudovať a prekonzultovať s učiteľmi proces riadenia výchovnovzdelávacieho procesu s dôrazom na pionierskú organizáciu, skvalitniť úroveň vedenia a výchovy v ŽD.

Príležitostne navštevovali školu aj zástupcovia MNV v Tvrdošíne.

Škola mala družobné kontakty s Pedagogickou školou v Kroměříži.

Organizáciu školského roku na školách I. - III. stupňa upravovalo Povereníctvo školstva obežníkom, ktorý sa každoročne zverejňoval v Školských vestníkoch, neskôr Školských zvestiach. Na základe uvedeného obežníka zostavoval riaditeľ školy v spolupráci s ostatnými učiteľmi celoročný pracovný plán školy. Každý učiteľ si za svoj predmet zostavoval plán vzdelávacej a výchovnej práce na celý školský rok.

Organizácia vyučovania na PŠN prebiehala podľa prechodného učebného plánu, ktorý vydalo Povereníctvo školstva a osvety v prílohe č. 7 Obežníka z 29. júna 1953, č. 65.844/1953-I/5. Učebný plán zahŕňal predmety materinský jazyk a literatúra, ruský jazyk a literatúra, matematika, fyzika, chémia a mineralógia, biológia, zemepis, dejepis, dejiny KSSZ, psychológia, pedagogika, dejiny pedagogiky, pedagogická prax, logika, školská hygiena, výtvarná výchova s metodikou, hudobná výchova s metodikou, telesná výchova s metodikou, hra na hudobný nástroj, práca v dielňach, v laboratóriách a na pokusných pozemkoch, metodiky prípravného ročníka, materinského jazyka, ruského jazyka, matematiky, zemepisu a dejepisu. Počet vyučovacích hodín v prvom ročníku bol 36 týždenne.

Prechodný učebný plán bol výnosom Povereníctva školstva z marca 1954 upravený a doplnený. Vyučovací predmet Dejiny KSSZ bol zmenený na Základy marx-leninizmu a do

učebného plánu bol doplnený predmet PO ČSM. Počet vyučovacích hodín v prvom a druhom ročníku ostal nezmenený, v treťom a ročníku bol znížený na 35 vyučovacích hodín týždenne.

V roku 1956 vydalo Povereníctvo školstva v Bratislave nový učebný plán. Zmeny sa týkali úpravy názvov niektorých predmetov a úpravy počtu vyučovacích hodín niektorých predmetov. Predmet biológia bol upravený na biológia a hygiena, základy marx-leninizmu na úvod do štúdia marxizmu-leninizmu a pedagogika bola zlúčená s dejinami pedagogiky. Celkový týždenný počet vyučovacích hodín sa v 1. a 2. ročníku znížil z 36 na 35, vo 4. ročníku sa naopak zvýšil o 3 hodiny.

Pedagogickú prax vykonávali žiaci v 3. a 4. ročníku podľa platných učebných osnov. Žiaci 3. ročníka vykonávali pedagogickú prax v pričlenenej národnej škole, pričom sa náčuvy s vlastnými pokusmi (výstupmi) striedali každý druhý týždeň. Pokusné vyučovanie realizovali len vybraní žiaci za účasti celej triedy. Prípravy na výstupy si boli povinní robiť všetci žiaci. Vedenie pedagogickej praxe žiakov 3. ročníka pedagogických škôl pre vzdelanie učiteľov národných škôl doplnila smernica Povereníctva školstva č. 26 721/1956 o povinnosť absolvovať počas hlavných prázdnin 14 dňovú súvislú pedagogickú prax v družinách mládeže, detských domovoch, v pionierskych domoch a v letných pionierskych táboroch pod vedením skúsených pracovníkov týchto zariadení. Po ukončení praxe dostal žiak posudok, v ktorom výchovné zariadenie zhodnotilo jeho prácu a chovanie počas praxe. Prázdninovú pedagogickú prax vyhodnotil učiteľ pedagogiky na osobitnej besede so žiakmi a v prítomnosti aspoň jedného výchovného pracovníka zo zariadení, v ktorých sa prázdninová pedagogická prax konala. Hodnotenie bolo jedným z podkladov pre klasifikáciu žiakov v predmete pedagogická prax.

Žiaci 4. ročníka vykonávali priebežnú pedagogickú prax jeden celý deň v týždni podľa stanoveného plánu tak, aby sa všetci vystriedali. Okrem priebežnej praxe vykonávali aj 14 dňovú súvislú prax v národnej škole, najčastejšie v mieste svojho bydliska. Súvislá prax sa vykonávala v marci, ešte pred začiatkom maturitných skúšok. Počas súvislej praxe sa žiaci oboznamovali s organizáciou a chodom národnej školy, so systémom práce učiteľa v národnej škole, s pedagogickou dokumentáciou, podieľali sa na výkone dozoru pri mimotriednych a mimoškolských akciách. O priebehu realizácie súvislej praxe kandidátov aj s ich hodnotením vypracovali jednotlivé národné školy posudky, ktoré slúžili ako podklad pre záverečné hodnotenie žiakov z predmetu pedagogická prax. V I. polroku absolvoval každý žiak priemerne 5 praktických výstupov v národnej škole. Písomné prípravy vypracovávali všetci žiaci.

Nový učebný plán zaviedol povinné telovýchovné kurzy pre žiakov pedagogickej školy. Žiaci 1. ročníka absolvovali povinný týždňový plavecký kurz a žiaci 3. ročníka týždňový telovýchovný kurz. Kurzy viedli učitelia telesnej výchovy. Finančné náklady spojené s organizovaním kurzov boli hradené z rozpočtu KNV, odboru školstva. Kurzy prebiehali podľa predpísaných osnov. Plavecký kurz mal teoretickú časť a praktický výcvik. Na konci kurzu mal každý žiak preukázať plaveckú spôsobilosť preplávaním 100 m štýlom prsia alebo 50 m štýlom kraul a poskytnutím pomoci topiacemu sa. Telovýchovný kurz žiakov 3. ročníka sa uskutočňoval formou stanových táborov v lokalitách s vhodnými prírodnými podmienkami. Bol zameraný na metodiku vedenia rôznych foriem telovýchovných aktivít (turistika, plávanie, loptové a iné hry, atletika) v nižších triedach národnej školy a v mimoškolských výchovných zariadeniach.

Výchovnovzdelávacia činnosť prebiehala podľa schválených učebných osnov pre PŠN, ktoré boli učitelia povinní dodržiavať. Mohli k nim však uplatniť pripomienky a tieto zaslať príslušnému školskému úradu na posúdenie, prípadne schválenie. Okrem brannej výchovy si však učitelia PŠN v Tvrdošíne neuplatnili žiadne ďalšie pripomienky.

V prvom školskom roku 1953/1954 vedenie školy pripravilo a uskutočnilo vstupnú previerku vedomostí žiakov z vybraných vyučovacích predmetov. Previerkou boli zistené u prijatých uchádzačov pomerne veľké nedostatky v predmetoch matematika, slovenský jazyk, ruský jazyk, hudobná výchova. Žiaci nemali osvojené správne študijné návyky, učili sa často mechanicky bez rozmýšľania, chýbalo im logické myslenie, nedokázali si robiť poznámky a zároveň sledovať výklad učiteľa, málo čítali a mali značné nedostatky v písomnom prejave.

Problémy súvisiace s prospechom žiakov boli predmetom každej pedagogickej rady. Riaditeľ vyzýval učiteľov i ŠO ČSM, aby vplývali na žiakov, pomáhali im zlepšiť ich výsledky, aby si pozývali rodičov slabo prospievajúcich žiakov a hľadali s nimi spôsob nápravy, aby prideľovali slabším žiakom patronáty, a pod.

Vyučovací proces prebiehal podľa týždenného rozvrhu vyučovacích hodín. Rozvrh pripravovalo vedenie školy pred začiatkom nového školského roku a posielalo ho na schválenie KNV, odboru školstva.

V súlade s výnosom Povereníctva školstva sa pri vyučovaní ruského jazyka, výtvarnej výchovy, telesnej výchovy, hry na hudobný nástroj a prác v dielňach a na pokusnom pozemku mohli triedy deliť na skupiny.

Deň	Trieda	8,00 - 8,45	8,50 - 9,35	9,40 - 10,25	10,40 - 11,25	11,30 - 12,15	12,25 - 13,10	14,00 - 14,45
Pondelok	I.A	R_1/Vv_2	Zem	Mat	SJL	CH	Hv	
	I.B	CH	R_1/Vv_2	Vv_1/Tv_2	Mat	SJL	Dej	PO
	II.A	Mat	SJL	PO	R_1/Tv_2	H_1/R_2	Fyz	
	II.B	Hv	Mat	SJL	H_2/Vv_2	Vv_1/Pvd_2	Tv_1/Prv_2	
Utorok	I.A	Mat	Dej	SJL	H_1/Pvd	Tv_1/R_2	CH	PO
	I.B	Bio	Mat	H_1/R_2	SJL	Hv	H_1	
	II.A	Zem	SJL	Mat	Dej	Pvd_1/Vv_2	Tv_1/Vv_2	
	II.B	H_1/R_2	R_1/Tv_2	Dej	Bio	Pg	Fyz	
Streda	I.A	Mat	Vv_1/R_2	Vv_1/Tv_2	SJL	CH	H_2	
	I.B	SJL	Zem	Mat	Tv_1/R_2	Hv	CH	
	II.A	Vv_1/R_2	Bio	R_1/H_2	Hv	Pg	Fyz	
	II.B	Zem	Mat	SJL	Dej	Pvd_1/Vv_2	Vv_2	PO
Štvrtok	I.A	SJL	Dej	R_1/Vv_2	Pvd_1/V	Bio	Hv	
	I.B	R_1/Vv_2	Pvd_1/Vv_2	SJL	Dej	Tv_1/Pvd_2	Vv_1/Tv_2	
	II.A	Pvd_1/Tv_2	SJL	Tv_1/Pvd_2	Mat	Dej	PO	
	II.B	Mat	R_1/H_2	Fyz	SJL	Tv_1/R_2	Pg	
Piatok	I.A	CH	Zem	R_1/Vv_2	Mat	H_1/Pvd_2	Tv_1	
	I.B	R_1/H_2	Mat	Bio	H_1/Prv_2	CH	Zem	
	II.A	SJL	H_1/R_2	Zem	R_1/Vv_2	Pg	Fyz	
	II.B	PO	Bio	Mat	Dej	Vv_1/Pvd_2	Hv	
Sobota	I.A	SJL	R_1/H_2	Mat	CH	Pvd_1/Tv_2	Dej	
	I.B	Mat	SJL	Tv_1/Pvd_2	Pvd_1/R_2	Dej	CH	
	II.A	Dej	Mat	Bio	Vv_1/H_2	Vv_1/Pvd_2	Hv	
	II.B	H_1/R_2	Pvd_1/Tv_2	SJL	Zem	Fyz	R_1/Vv_2	

Tab. 1: Rozvrh hodín v školskom roku 1954/1955

Čísla 1 a 2 uvedené za predmetmi označujú prvé a druhé oddelenie triedy, SJL – slovenský jazyk a literatúra, R – ruský jazyk, Mat – matematika, Zem – zemepis, Dej – dejepis, CH – chémia, Bio – biológia, Fyz – fyzika, Pg – pedagogika, Hv – hudobná výchova, Vv – výtvarná výchova, Tv – telesná výchova, H – hra na hudobný nástroj, Pvd – práca v dielňach, Prv – predvojenská výchova, PO – pionierska organizácia

Výchovnovzdelávacie výsledky žiakov sa zapisovali do klasifikačných hárkov. Pre informovanosť rodičov boli zavedené žiacke knižky.

Rýchlejšiemu a efektívnejšiemu postupu pri vzdelávaní bránil nedostatok učebníc, učebných pomôcok a materiálu a knižnej a časopiseckej literatúry. Distribúciu nových učebníc pre školy zabezpečovala Slovenská kniha, n. p. prostredníctvom svojich okresných predajní. Škola mala dôverníka pre učebnice zodpovedného za ich objednávanie a prevzatie žiakmi. Názvy a počty požadovaných učebníc sa vpisovali do objednávacích listov, v ktorých škola uvádzala plánovaný stav žiakov k 1. septembru nasledujúceho školského roku. Objednávacie listy boli zaslané predajni Slovenskej knihy, ktorá zabezpečovala ich dodávku škole. Vydávané učebnice v päťdesiatych rokoch často nevyhovovali učebným osnovám, pretože boli napísané príliš odborným jazykom a boli obsiahle. Nedostatok učebníc nahrádzali učitelia osobnou prípravou písomných materiálov k jednotlivým témam vyučovacích hodín.

Zaobstarávaním a distribúciou učebných pomôcok pre školy bolo poverené Štátne nakladateľstvo, pobočný závod v Banskej Bystrici (neskôr Učebné pomôcky, n.p.). Zoznamy zhotovených učebných pomôcok sa zverejňovali raz za štvrťrok v Školských zvestiach. Prostriedky na nákup učebných pomôcok sa prideľovali školám na základe stanovenej kvóty pre jednotlivé druhy škôl. Kvóta pripadajúca na pedagogické školy bola 3000 Kčs na jednu triedu. Škola si objednávala učebné pomôcky priamo v Štátnom nakladateľstve, ktoré ich jej následne distribuovalo.

Školská knižnica bola zriadená v prvom roku existencie školy. Mala žiacke a učiteľské oddelenie. V žiackom oddelení bolo v školskom roku 1954/1955 408 zväzkov kníh a v učiteľskom 412. Priemer vypožičaných kníh na jedného učiteľa bol 8 kníh a na jedného žiaka 7 kníh ročne. Učitelia viedli žiakov k neustálemu čítaniu kníh. V triedach boli založené čitateľské krúžky, ktoré sa zapájali do celoštátnej čitateľskej akcie pod názvom Fučíkov odznak. Čitateľská kampaň bola zameraná na výchovu novej socialistickej mládeže. V školskom roku 1956/1957 bolo nositeľom Fučíkovho odznaku 108 žiakov PŠN v Tvrdošíne.

Štúdium na PŠN končilo záverečnou alebo maturitnou skúškou, ktorá pozostávala z písomnej a ústnej časti. Písomná časť skúšky sa konala začiatkom mája a robila sa zo slovenského jazyka a ruského jazyka. Témy určovalo Povereníctvo školstva v Bratislave. Žiaci si z 3 tém záväzne volili jednu. Úroveň písomnej skúšky bola podľa maturitných výkazov a správ o maturitnej skúške iba priemerná, z ruského jazyka slabá. Ústne skúšky sa konali zo slovenského jazyka, ruského jazyka, pedagogiky, matematiky a jedného predmetu z bloku voliteľných predmetov (biológia, dejepis, fyzika). Ich úroveň bola podľa hodnotiacich správ dobrá, priebeh pokojný a nerušený.

Po úspešnom vykonaní maturitnej skúšky získali absolventi vysvedčenie spôsobilosti pre vyučovanie v 1. – 5. postupnom ročníku všeobecno-vzdelávacej školy. V školských rokoch 1956/57 - 1958/59 ukončilo úspešne štúdium 210 absolventov, z toho 136 bolo priamo z Oravy. Absolventi končiaci štúdium v školských rokoch 1956/1957 a 1957/1958 maturovali v Tvrdošíne, absolventi končiaci štúdium v školskom roku 1958/1959 vykonali maturitnú skúšku na Pedagogickej škole v Turčianskych Tepliciach.

Obr. 5: Poslední absolventi maturujúci v Tvrdošíne Obr. 6: Maturitný večierok

Pravidlá správania sa žiakov voči učiteľom, spolužiakom, starším ľuďom ustanovoval *Školský poriadok pre žiakov jednotnej školy* a pravidlá pre hodnotenie výsledkov výchovnej a vzdelávacej práce na školách definoval *Skúšobný poriadok pre školy prvého až tretieho stupňa*.

Riaditeľovi a učiteľom pri zvyšovaní kvality vedomosti a prospechu žiakov, pri dodržiavaní školského poriadku pomáhal školský žiacky výbor. Mal 5 členov, ktorí sa volili na jeden školský rok. Jeho prácu koordinoval riaditeľ školy. Činnosť školského žiackeho výboru sa riadila ročným plánom, ktorý bol zaradený do ročného plánu školy.

Škola sa podieľala na príprave a organizácii mnohých osláv a slávností. K pravidelným školským slávnostiam patrila slávnosť otvorenia a ukončenia školského roku. Povereníctvo školstva pripisovalo školským slávnostiam veľký význam a k ich organizácii vydávalo každoročne pokyny a usmernenia. Slávnosť otvorenia a ukončenia školského roku sa konala v prípade vhodného počasia na vyzdobenom školskom nádvorí. Jej program mal jednotnú štruktúru. Začínal našou i sovietskou štátnou hymnou, po ktorých nasledovala báseň, pozdravy pionierov, príhovory hostí a zborové spevy v interpretácii žiakov školy. Pri otvorení školského roka riaditeľ školy privítal všetkých učiteľov i žiakov a prečítal hlavné úlohy na nasledujúci školský rok. Pre každý nový školský rok bolo vytýčené heslo. V 1954/1955 bolo heslo: „Vyzbrojiť žiakov hlbokými a trvalými vedomosťami“. Pri ukončení školského roku riaditeľ vyhodnotil výsledky práce za školský rok a odmenil vyznamenaných žiakov knižnými odmenami. Slávnosť bola ukončená hymnou mládeže. Večer bolo zábavné posedenie s programom a tancom.

Na slávnosti otvorenia i ukončenia školského roku sa zúčastňovali zástupcovia odboru školstva KNV v Žiline, ONV v Trstenej a príležitostne i vyslaní školskí inšpektori.

Medzi kultúrne podujatia organizované školou patrili spomienkové slávnosti a literárne večery usporiadané na počesť významných národných i svetových literárnych autorov, besedy so spisovateľmi, a i.

K pravidelne sa konajúcim školským oslavám patrila spomienka na SNP, výročie ruskej Októbrovej revolúcie, Deň Červenej armády, Víťazný február, Deň práce, Deň víťazstva nad fašizmom. Žiaci pod vedením učiteľov nacvičili množstvo hodnotných programov, s ktorými vystupovali na oslavách a slávnostiach v meste, v okolitých obciach i okrese. V škole sa organizovali každoročne pri príležitosti MDŽ, Dňa učiteľov spoločenské podujatia spojené

s ocenením pracovníkov za vykonanú prácu a spoločenským posedením.

Oslavy významných výročí sa konali v čase vyučovania a boli spojené s viacerými sprievodnými podujatiami, napríklad premietaním filmov, prednáškami a besedami na tému oslavovaného výročia, výstavkami prác a i.

Žiaci školy sa aktívne zapájali aj do vyhlásených súťaží a podujatí. V škole sa každoročne organizovala celoškolská súťaž v umeleckom prednese. Súťažilo sa v prednese poézie i prózy. Víťazi celoškolského kola postúpili do vyšších kôl národných recitačných súťaží, napr. Hviezdoslavov Kubín.

V prvom školskom roku založili žiaci školské nástenné noviny. Vymieňali sa na nich témy z významných politických aktualít a z príležitosti významných školských udalostí. V triedach boli taktiež nástenné noviny, kde žiaci pod vedením triednych učiteľov robili prehľad spoločenských, politických, kultúrnych, športových a iných udalostí, z triednych aktivít a podujatí, a pod.

Žiaci školy sa zapojili aj do odberu dennej tlače a časopisov. Z denníkov a iných časopisov odoberali napríklad Pravdu, Smenu, Prácu, Učiteľské noviny, Družbu, Komsomolskú Pravdu, Svet socializmu, Hudobnú výchovu, Výtvarnú výchovu, Za socialistickú školu. Z odoberaných novín a časopisov pripravovali prehľady tlače, ktoré sa uskutočňovali každý deň na poslednej vyučovacej hodine.

Školský rok	**Trieda**	**Počet**	**Prospech**			**Chovanie**	
			PV	**Prospeli**	**Neprospeli, neklasifikovaní**	**VD**	**Dobré a uspokojivé**
1953/1954	I.A	41	7	31	3	18	23
	I.B	43	10	28	5	25	18
1954/1955	I.A	43	8	30	4	37	6
	I.B	41	8	28	2	36	5
	II.A	38	9	26	1	37	1
	II.B	41	9	29	-	40	1
1955/1956	I.A	42	5	36	1		
	I.B	41	1	34	6		
	II.A	36	5	28	3		
	II.B	39	4	33	2		
	III.A	35	3	29	3		
	III.B	37	8	26	3		
1956/1957	II.A	39	6	32	1	39	-
	II.B	38	1	34	3	38	-
	III.A	34	6	24	4	34	-
	III.B	37	4	29	4	37	-
	IV.A	35	5	29	1	35	-
	IV.B	34	5	29	-	34	-
1957/1958	III.A	37	5	31	1	37	-
	III.B	36	1	35	-	36	-
	IV.A	33	5	28	-	33	-
	IV.B	37	4	33	-	37	-

Tab. 2: Prehľad počtu žiakov a ich výsledkov na konci školského roku

V prvých školských rokoch bola pomerne veľká fluktuácia. V školskom roku 1953/1954 z prijatých 88 žiakov vystúpilo alebo zanechalo štúdium 23 žiakov a pristúpilo 19

žiakov. V školskom roku 1954/1955 z prijatých 87 žiakov vystúpilo alebo zanechalo štúdium 25 žiakov a pristúpilo 21 žiakov.

Problémy s prospechom prevládali u žiakov prvého ročníka, ktorí prichádzali do školy s rozdielnou úrovňou vedomostí. Mnohí mali problémy s učením, nedokázali zvládnuť predpísané penzum učiva, niektorí prejavovali iba slabý záujem o štúdium. Vo vyšších ročníkoch bola situácia lepšia. Problémy súvisiace s kvalitou dosahovaných výchovnovzdelávacích výsledkov riešili triedni učitelia so žiakmi svojich tried na pravidelných dvojtýždňových pohovoroch.

Pedagogická škola bola zaradená do kategórie výberových škôl. Aby bolo umožnené študovať na nej každému záujemcovi bez rozdielu, poskytoval štát žiakom týchto škôl študijné príspevky (sociálne štipendium). Podmienky na ich získanie a ich výšku upravoval výnos PŠO z 22. augusta 1953. Podľa tohto výnosu sa mohli poskytnúť žiakom, ktorí mali kladný vzťah k ľudovodemokratickému zriadeniu, ich rodičia mali nízke príjmy, priemer známok z povinných predmetov nemali horší ako 2,5 a z chovania známku nie horšiu ako druhého stupňa. Výška príspevkov bola odstupňovaná. Stanovila sa podľa čistého mesačného príjmu rodičov a počtu nezaopatrených členov rodiny. Najnižšia bola 40 Kčs a najvyššia 320 Kčs. Pridelené príspevky sa každý polrok prehodnocovali a upravovali. O študijné príspevky bolo potrebné žiadať písomnou žiadosťou do dvoch týždňov od začiatku školského roku. Žiadosti prehodnotil riaditeľ s triednymi učiteľmi príslušných žiakov a na základe výsledku rozhodol o výške štipendia. Súpis žiadateľov o študijné príspevky posielal riaditeľ finančnému odboru KNV na schválenie. Príspevky sa vyplácali mesačne. V školskom roku 1953/1954 získalo študijné príspevky 84 žiakov v celkovej sume 23 215 Kčs, v školskom roku 1954/1955 129 žiakov v sume 34 200 Kčs, v školskom roku 1956/1957 230 žiakov v sume 58 625 Kčs. Za celý školský rok 1957/1958 bolo žiakom vyplatených vo forme študijného príspevku spolu 133 000 Kčs.

Žiaci PŠN mohli rozvíjať svoje mimoškolské aktivity vo viacerých krúžkoch záujmovej činnosti.

Krúžok slovenského jazyka viedol V. Bílek. Mal recitačné a dramatické oddelenie. Činnosť recitačného krúžku bola zameraná na prednes básnických a prozaických diel a na vlastnú literárnu tvorbu žiakov, ktorá sa čítala a posudzovala na spoločných stretnutiach. Divadelný krúžok nacvičoval menšie žánre dramatických diel slovenských i svetových autorov, s ktorými vystupoval nielen v škole, ale i v meste a okolitých obciach. Od roku 1955 mal aj oddelenie bábkové a tanečné. Členovia krúžku sa zúčastňovali na vyhlásených okresných i krajských prehliadkach a súťažiach v umeleckom prednese, osobitne na Hviezdoslavovom Kubíne.

Mičurinský krúžok viedol B. Hetteš. Mal okolo 70 členov, ktorí boli rozdelení podľa záujmu do sekcie ovocinárskej, kvetinárskej, zeleninárskej, akvaristickej a neskôr i včelárskej. Členovia krúžku sa stretávali každú stredu o 14 hod. popoludní. Počas stretnutí sa venovali sadeniu a pestovaniu ovocných stromov, oboznamovali sa so spôsobmi rezov a štepenia ovocných stromov, so spôsobmi sadenia a siatia zeleniny, jej ošetrovania, učili sa základom akvaristiky a včelárskych prác. Problémom bol nedostatok vhodného náradia a pomôcok.

Hudobný a spevácky krúžok viedol O. Havránek. Mal okolo 60 členov a členil sa na súbor zborového spevu a mandolínový súbor. Obidva hudobné súbory nacvičovali ľudové, slávnostné i budovateľské piesne, s ktorými vystupovali na školských slávnostiach, verejných akciách v meste, na predvolebných zhromaždeniach a i. Na okresnej prehliadku ĽUT v Trstenej v roku 1957 získali I. miesto.

Technický krúžok viedol V. Dobák. Mal 10 až 15 členov, ktorých činnosť sa sústreďovala hlavne na letecké modelárstvo. Členovia spolupracovali s OV Zväzarmu v Trstenej, ktorý podporoval činnosť krúžku metodicky i materiálne.

Telovýchovný krúžok viedol T. Ťuch a O. Nabočíková. Na činnosti krúžku sa zúčastňovalo viac ako 100 žiakov, ktorí pracovali v oddieloch ľahkej atletiky, volejbalu a hádzanej. Členovia krúžku boli veľmi aktívni. Zúčastňovali sa na rôznych okresných a krajských športových súťažiach a podujatiach, kde dosahovali dobré športové výsledky a úspechy. 26 žiakov získalo odznak PPOV I. stupňa (odznak zdatnosti Pripravený na prácu a obranu). Členovia krúžku sa pravidelne zúčastňovali okresných a krajských telovýchovných slávností a zapojili sa i do nácviku prvej celoštátnej spartakiády konanej v roku 1955. V školskom roku 1957/1958 mal krúžok 110 členov, 30 chlapcov a 80 dievčat.

Výtvarný krúžok viedol J. Bačík. Členovia krúžku sa podieľali na tvorbe názornej agitácie v škole i mimo školu. Pripravovali návrhy plagátov na rôzne témy, napríklad vstup do JRD, boj za mier a i., zapojili sa do ĽUT, kde získali významné ocenenia.

Zdravotný stav žiakov bol vcelku uspokojivý. K najčastejším druhom onemocnení patrilo prechladnutie, nádcha, angína, kašeľ, chrípka. Vážnejšie onemocnenia sa vyskytli iba ojedinele. Choroby infekčného charakteru, napríklad žltačka, týfus, sa nevyskytli. O dobrý zdravotný stav sa staral miestny obvodný lekár MUDr. E. Podivinský, ktorý vykonával i prednáškovú činnosť pre žiakov. Žiaci absolvovali každoročne lekárske prehliadky obvodným lekárom a tiež i zubným lekárom. Prehliadky boli bezplatné a rovnako i základné ošetrenie. Lieky pre poistencov boli zadarmo, ostatní si ich doplácali.

Dodržiavanie pravidiel základnej hygieny žiakmi, starostlivosť o zovňajšok, telesnú čistotu i čistotu šatstva kontrolovali pravidelne vychovávatelia.

1. októbra 1956 vykonala v PŠN kontrolu Okresná hygienická a epidemiologická stanica v Trstenej. Počas kontroly zistila viaceré hygienické nedostatky. V triedach boli špinavé umývadlá, chýbalo mydlo, uteráky, odpadové koše, odpadky boli v kúte, niektoré záchody boli nefunkčné, na chodbách bolo umiestnené rôzne náradie, ktoré sťažovalo prechod. Podobná situácia bola aj v DM, v umyvárni boli rozhádzané odpadky, drevené rošty boli prehnité, obloky boli špinavé. Škole boli uložené opatrenia na ich odstránenie do konca kalendárneho roku, čo sa i vykonalo.

Hospodárenie školy sa realizovalo na základe prideleného ročného rozpočtu z dotácie KNV v Žiline. Mzdové náklady učiteľov sa hradili mesačne podľa platových výmerov, ktoré im každoročne vydával podľa pridelenej miery vyučovacej povinnosti KNV v Žiline. Ostatné mzdové požiadavky, napr. zastupované hodiny, kurzy, DŠ, sa plnili kvartálne podľa vykazovanej skutočnosti.

Vecné výdavky sa rozpisovali podľa rozpočtovej klasifikácie na celý kalendárny rok, ale čerpali sa štvrťročne a rovnako sa i vykazovali.

PŠN v Tvrdošíne ako dotovaná zložka KNV v Žiline nemala predpísané žiadne rozpočtové príjmy.

Rok	Kancelárske výdavky, spoje	Hospodárske Výdavky (palivá, energie, čistenie)	Bežné opravy	Cestovné	Školské výdavky (tlačiva, učeb. pomôcky, exkurzie)	Knižnice	Ostatné výdavky (propagácia)	Spolu
1954	3 400	19 200	10 100	3 000	10 050	8	4 400	58 450
1955	20 000	32 100	7 000	2 000	26 000	4	8 300	99 400
1956	3 000	27 000	15 000	1 000	10 000	5	41 000	102 000
1957	2 000	19 400	12 700	1 300	15 100	3	24 000	78 500
1958	600	8 800	5 200	500	7 000	500	21 000	43 600

Tab. 3: Rozpočet vecných výdavkov v rokoch 1954-1958 (v Kčs)

V roku 1956 vykonal školský odbor KNV v Žiline revíziu hospodárskej a finančnej činnosti školy za obdobie od 1. novembra 1955 do 29. mája 1956. Pri revíznej kontrole sa zistilo, že škola nedodržiava pri hospodárení platnú legislatívu, predpisy a nariadenia. Nedostatky boli zistené pri nerešpektovaní výšky pokladničného limitu, pri nepravidelnom výbere hotovosti do pokladne, pri vedení pokladničného denníka, nepravidelnom predkladaní vyúčtovaní, v dôsledku čoho neboli včas uhradené faktúry a tak vznikli penále. Nedostatky boli zistené aj pri vedení a správe národného majetku, prvotnej evidencii materiálových zásob. Revízna komisia na záver konštatovala, že stav celkového hospodárenia školy je neuspokojivý a uložila škole opatrenia na jeho nápravu.

Súčasťou PŠN bol aj Žiacky domov (ŽD). ŽD bol umiestnený dočasne v budove OSŠ v Tvrdošíne. V školskom roku 1953/1954 mal vyhradené 4 miestnosti, v ktorých bolo ubytovaných 66 žiakov, z toho 10 chlapcov. V školskom roku 1954/1955 bolo ubytovaných v ŽD 102 žiakov, z toho 18 chlapcov. Ubytovacie miestnosti sa nachádzali v suteréne, v ľavom krídle školskej budovy. Pre potreby ŽD boli adaptované aj ďalšie miestnosti, v ktorých bola zriadená umyváreň, kúpeľňa so sprchami, školská kuchyňa a školská jedáleň. ŽD bol vybavený len najnutnejším inventárom (postele, matrace, skrinky, posteľná bielizeň).

Ubytovacia kapacita ŽD bola nedostatočná, žiaci z blízkeho okolia preto dochádzali do školy denne. Povinný odchod zo ŽD bol raz za dva týždne.

Školské poplatky za ubytovanie a stravovanie v ŽD (ošetrovné) boli stanovené na 325 Kčs. Žiakom, ktorí mali kladný pomer k ľudovodemokratickému zriadeniu, dobré chovanie a prospech a vyhovovali podmienkam pre udelenie štátnej študijnej podpory mohol byť školský poplatok znížený. V prvom školskom roku sa tak stalo v prípade všetkých ubytovaných žiakov.

Priestorové, hygienické a zdravotno-bezpečnostné podmienky v ŽD nezodpovedali požadovanému štandardu. Žiaci a ich rodičia opakovane vytýkali vedeniu školy, že neposkytujú žiakom dostatok možností na dosahovanie lepších študijných výsledkov. Rovnako stravovanie nespĺňalo vždy požadovanú kvalitu ani kvantitu.

Nespokojnosť rodičov i školského lekára vyvolával aj vysoký počet žiakov ubytovaných na jednej izbe (30 i viac) a zlý stav hygienických zariadení, umyvární i záchodov. Problém bol i s nedostatkom teplej vody, pretože oprava bojlerov na teplú vodu sa oneskorovala. Podobná situácia bola i v prípade ďalších rekonštrukčných prác, ktoré sa oneskorovali alebo k nim z rôznych dôvodov ani nedošlo.

ŽD riadil hospodársky správca B. Hetteš, pedagogické vedenie ubytovaných žiakov zabezpečovala prvý rok V. Šurinová a od druhého školského roku V. Staňková a Z. Jurečková. Obidve vykonávali prácu vychovávateliek mimo svoj učiteľský úväzok.

V školskom roku 1955/1956 bol ŽD premiestnený do nových priestorov (adaptovaná bývalá národná škola) na námestí za kostolom. Riaditeľom bol Ladislav Matejíčka. V ŽD bolo ubytovaných 162 žiakov, v školskom roku 1956/1957 142 žiakov. Výchovno-vzdelávaciu činnosť zabezpečovali 4 vychovávatelia. V školskom roku 1957/1958 bolo v ŽD ubytovaných 108 žiakov. Výchovno-vzdelávaciu činnosť zabezpečovali 3 vychovávatelia, neskôr 4 vychovávatelia.

V ŽD bol v roku 1957 zavedený rozhlas a bol zakúpený rádioprijímač. Činnosť žiakov v ŽD vypĺňali okrem prípravy na vyučovanie spoločenské hry, raz týždenne sa premietal v ŽD celovečerný film, robil sa nácvik programov, a i.

V ŽD bola umiestnená i školská kuchyňa, ktorá bola zo začiatku vybavená iba slabo strojovým a ostatným kuchynským zariadením. Celodenná strava žiakov ubytovaných v ŽD bola vo výške 10,30 Kčs. Z toho raňajky 1 Kčs, desiata 1,20 Kčs, obed 3,65 Kčs, olovrant 0,80 Kčs a večera 3,65 Kčs.

Už v prvom školskom roku 1953/1954 bola v škole zriadená ŠO ČSM (Školská organizácia Československého sväzu mládeže). Jej členmi sa stala takmer polovica z celkového počtu žiakov. V školskom roku 1956/1957 boli členmi ŠO ČSM už všetci žiaci. Prácu ŠO ČSM usmerňoval riaditeľ a triedni učitelia. Inštruktorom ŠO ČSM bol V. Dilong, učiteľ OSŠ. Mládežnícka organizácia sa aktívne zapájala do plnenia školských úloh súvisiacich so skvalitňovaním výsledkov výchovnovzdelávacieho procesu, pripravovala hodnotné programy, s ktorými vystupovala na rôznych spoločenských a kultúrnych podujatiach v škole, v meste i v okolitých obciach. Niektorí členovia ČSM pôsobili ako vedúci pionierskych oddielov na miestnej OSŠ. ŠO ČSM prijímala na počesť významných udalostí celý rad záväzkov týkajúcich sa napríklad zlepšenia prospechu a dochádzky, účasti na celoštátnej spartakiáde, zapojenia sa do čitateľskej súťaže Fučíkov odznak, prípravy programov pri príležitosti MDŽ, 10. výročia oslobodenia mesta Tvrdošín, brigádnickej činnosti pri úprave okolia školy, a i.

Členovia ŠO ČSM zriadili a viedli doučovacie krúžky pre slabšie prospievajúcich spolužiakov, pripravili exkurzie do Čaplovičovej knižnice v Dolnom Kubíne, Hviezdoslavovho múzea v Dolnom Kubíne, na Oravský Podzámok, do národného podniku Tesla v Nižnej, na Oravskú priehradu.

Aktívne sa podieľali i na brigádnickej pomoci v miestnom i okolitých JRD, napríklad pri zbere ľanu v Ústí nad Oravou, zbere zemiakov a pri mlátení obilia na JRD v Tvrdošíne a i. Zapájali sa i do pracovných zmien mládeže konaných na počesť napríklad zjazdu KSČ, zúčastňovali sa na zbere druhotných surovín, liečivých rastlín, pri zalesňovacích prácach, na letných aktivitách mládeže.

ŠO ČSM vydávala študentský časopis s názvom Mladý pedagóg, v ktorom vychádzali úryvky z tvorby žiakov školy, dôležité udalosti zo školského života, oznamy, informácie, a i. Predsedníčkami ŠO ČSM boli postupne K. Ondrejková, E. Juríková a V. Jurištová.

V školskom roku 1953/1954 bolo založené pri škole aj Združenie rodičov a priateľov školy (ZRPŠ). Ustanovujúca členská schôdza sa konala 27. septembra 1953 za účasti 34 rodičov. Za predsedu bol zvolený J. Frolek. V roku 1955 bola zvolená za predsedníčku A. Gogoľáková a v 1957 Michal Pobeha. Činnosť ZRPŠ riadil volený výbor ZRPŠ, ktorého členovia sa schádzali každý mesiac. Členská (plenárna) schôdza sa konala raz štvrťročne. Schôdzu otvoril predseda, ktorý privítal všetkých prítomných rodičov a učiteľov. Nasledovalo prečítanie zápisnice z predchádzajúcej schôdze a po ňom kultúrny program, v ktorom vystúpili žiaci školy. Po kultúrnom programe predniesol referát riaditeľ školy, ktorý informoval rodičov o dosahovaných výsledkoch žiakov, o problémoch žiakov pri štúdiu, o pomoci a podpore školy, o brigádnickej výpomoci rodičov škole a pod.

ZRPŠ malo vlastné príjmy, ktoré si samo spravovalo. Príjmy sa tvorili hlavne z ročného rodičovského príspevku vo výške 20 Kčs na žiaka, s výnimkou sirôt. ZRPŠ poskytovalo škole finančnú i materiálnu pomoc, podieľalo sa na organizovaní školských slávností a podujatí, zabezpečovalo brigádnickú pomoc zo strany rodičov a i.

Pri Pedagogickej škole pre učiteľov národných škôl v Tvrdošíne bola zriadená i Pedagogická škola pre pracujúcich. Stalo sa tak na základe výnosov Povereníctva školstva v Bratislave č. 79 098/53-B/2 z 27. októbra 1953 a 81 346/53-I-A/1 z 26. novembra 1953. V zhode s uvedenými výnosmi zriadil KNV v Žiline výmerom č. IV/1-315-1954/Bč z 12.

januára 1954 prvé tri triedy (ročník I. až III.) s platnosťou od školského roku 1953/1954. V školskom roku 1954/1955 boli zriadené už všetky štyri triedy (I. - IV. ročník).

Štúdium bolo organizované konzultačnou formou. Konzultácie sa konali každé dva týždne. V septembri 1954 boli konzultácie v I. ročníku 14. a 28. septembra, v II. ročníku 7. a 21. septembra. V III. ročníku 23. septembra a v IV. ročníku 16. a 30. septembra.

Z dôvodu nedostatočného záujmu uchádzačov Povereníctva školstva v školskom roku 1955/1956 už nezriadilo prvú triedu a v štúdiu nechalo pokračovať len druhú, tretiu a štvrtú triedu s tým, že PŠ pre pracujúcich sa postupne zruší. Riaditeľ školy žiadal KNV v Žiline listom č.243/1956 z 10. septembra 1956 ponechať Pedagogickú školu pre pracujúcich, aby mohli diaľkovo študujúci poslucháči tretieho a štvrtého ročníka pokračovať v štúdiu v Tvrdošíne, čo Povereníctvo školstva aj odsúhlasilo.

Pre poslucháčov diaľkového štúdia organizovala škola letné prázdninové kurzy. Pripravoval a viedol ich vedúci konzultačného strediska P. Nabočík. Kurzy boli týždňové. V roku 1957 sa konal letný prázdninový kurz od 22. júla do 27. júla. Zúčastnilo sa ho 14 poslucháčov z III. triedy (ročníka) a 11 zo IV. triedy. V kurze vyučovali učitelia PŠN podľa vypracovaného plánu. Počas kurzu precvičili a preopakovali učebnú látku príslušných ročníkov. Spolu odkonzultovali 117 vyučovacích hodín z predmetov: slovenský jazyk, ruský jazyk, výtvarná výchova, dejepis, biológia, hudobná výchova, matematika, pedagogika, telesná výchova a metodiky. Vyplatená odmena všetkým učiteľom spolu bola vo výške 1 584 Kčs.

Z dôvodu opakovaného nízkeho počtu záujemcov o diaľkové štúdium učiteľstva pre národné školy sa rozhodol KNV v Žiline zrušiť Pedagogickú školu pre pracujúcich v Tvrdošíne s platnosťou od školského roku 1957/1958. Poslucháči z tretej a štvrtej triedy boli premiestnení na Pedagogickú školu v Žiline a Pedagogickú školu v Turčianskych Tepliciach.

Školský rok	Trieda (ročník)	Prijatí žiaci	Vystúpili	Pristúpili	Na konci šk. roku
1953/1954	I.	36	7	3	7
	II.				11
	III.				14
1954/1955	I.	13	-	-	13
	II.	13	-	-	13
	III.	11	-	-	11
	IV.	11	-	-	11
1956/1957	III.	16	1	-	15
	IV.	11	-	-	11

Tab. 4: Prehľad počtu poslucháčov PŠ pre pracujúcich

V školskom roku 1956/1957 mala Pedagogická škola pre vzdelanie učiteľov národných škôl v Tvrdošíne už len druhú, tretiu a štvrtú riadnu triedu s pobočkami. Do prvej triedy sa neprijímalo, pretože škola sa mala zrušiť v školskom roku 1957/1958 a žiaci sa mali presunúť do Pedagogickej školy v Žiline. Na správu o zrušení školy reagovali žiaci denného i diaľkového štúdia listom z 25. novembra 1956, v ktorom žiadali stranícke i školské orgány ponechať Pedagogickú školu pre vzdelanie učiteľov národných škôl v Tvrdošíne. List adresovali Ministerstvu školstva a kultúry v Prahe, Povereníctvu školstva a kultúry v Bratislave, KNV v Žiline, ONV v Trstenej, ÚV KSS v Bratislave a ÚV KSČ v Prahe. Žiadosť bola odôvodňovaná náročným cestovaním z Hornej Oravy do Žiliny, neznalosťou nového prostredia, nového učiteľského kolektívu, a i. Žiadosť podporil ONV v Trstenej, ktorý

potvrdil oprávnenosť zotrvania školy v Tvrdošíne, kde bola aj pomerne nová budova zodpovedajúca stavebnotechnickým, pedagogickým a ďalším predpísaným požiadavkám.

Povereníctvo školstva v Bratislave listom z 30. decembra 1956 vysvetlilo, že škola sa bude rušiť iba postupne, žiaci riadneho i diaľkového štúdia ukončia školu tam, kde začali.

PhDr. Ján Dvorský, PhD.

RECENZIE

Michalička, V. Ján Gallo v službách školy a pedagogickej historiografie. Bratislava: Eko-konzult, 2026. 186 s. ISBN 978-80-8079-340-1.

Erudovaný historik dejín školstva a pedagogiky Vladimír Michalička, emeritný pracovník Múzea dejín školstva a pedagogiky, sa po monografiách o významných slovenských pedagógoch Peter Vajcik (2017), Jozef Mátej (2023) sústredil na osobnosť prešovského docenta Jána Galla.

Autor sa osobou J. Galla zaoberal už od roku 2003, celkom napísal štyri príspevky o ňom. V. Michalička prácu rozdelil do dvanástich kapitol. Tematicky ju rozčlenil na dve časti: biografiu a analýzu diela.

V biografickej časti začal rodinnou históriou, keď sa Ján Gallo narodil 3. júla 1922 v gemerskej obci Chyžné kovozlievačovi Petrovi Gallovi a Emílii Klementisovej. Škoda, že tu autor nevyužil genealogickú metódu a nepredstavil rodokmeň pomocou genealogickej tabuľky.

Opisuje ťažké životné pomery. Potom postupne veľmi podrobne informuje čitateľa o návšteve škôl – elementárnej v Chyžnom, meštianskej škole v Revúcej až po štúdium na učiteľskom ústave v Spišskej Kapitule. Autor nielen opisuje štúdium J. Galla, ale využíva svoje bohaté znalosti, aby vysvetlil, ako sa v danej dobe učilo, kto ho učil, ktoré učebnice sa používali, ako vyzerala trieda atď.

Pomerne veľa pozornosti venoval autor štúdiu na Učiteľskom ústave v rokoch 1938 – 1942. Výber školy, aj napriek počiatočnému nesúhlasu otca, bol daný tiež finančnými možnosťami, vzdialenosťou od miesta bydliska a tým, že učiteľská dráha zabezpečovala určitý sociálny status a relatívne slušný životný štandard. Ako vynikajúcemu študentovi sa mu podarilo získať Krajinské štipendium a v roku 1945 absolvoval najskôr kantorskú skúšku a potom maturitnú skúšku. Autor záverom kapitoly konštatuje, že „nadobudol štúdium na spišskokapitulskom učiteľskom ústave solídne základy pre svoje neskoršie učiteľské pôsobenie“ (s. 24).

Na ďalších stranách už je popisovaný profesijný života J. Galla a jeho permanentná a neutíchajúca snaha o zvyšovanie ďalšieho vzdelávania. J. Gallo po úspešnom ukončení štúdia sa stal výpomocným učiteľom na I. rímskokatolíckej ľudovej škole v Pekelníku (dnes v Poľsku), kde učil ako pomocný učiteľ od 2. septembra 1942, ale už 2. novembra toho roku na základe vlastnej žiadosti prešiel za výpomocného učiteľa do Kokavy nad Rimavicou. Samotný J. Gallo toto obdobie „hodnotil ako najkrajšie a najplodnejšie vo svojom živote a učiteľskej dráhe“ (s. 28). Vstúpil tu do Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Zoznámil sa s Máriou Hoffmanovou, s ktorou sa oženil a založili spolu rodinu a vychovali päť detí. Manželka sa stala jeho oporou po celý život. Učiteľské pôsobenie J. Galla prerušila povinná vojenská služba pri 25. motostreleckom pluku. Počas nej absolvoval vojenský výcvik, školu pre dôstojníkov v zálohe, zúčastnil sa bojov proti banderovcom a vstúpil do Komunistickej strany Slovenska, pričom sa vyrovnal s náboženskou otázkou. V. Michalička prijíma názor historika Júliusa Mesároša, podľa ktorého pre vtedajšiu mladú generáciu mal program strany vysokú aktuálnosť a spoločenskú príťažlivosť (s. 34).

Aj naďalej pokračoval v štúdiu v rokoch 1951 – 1955 v Banskej Bystrici a štúdium ukončil záverečnou skúškou a mal spôsobilosť vyučovať slovenský jazyk, hudobnú výchovu a občiansku výchovu na stredných školách.

Po návrate dostal tzv. definitívu a prešiel vyučovať na Štátnu meštiansku školu v Klenovci ale už od roku 1948 učil na novozriadenej Strednej škole v Kokave na Rimavicou do roku 1952 a od roku 1953 zastával funkciu riaditeľa na Pedagogickej škole pre vzdelanie

učiteliek materských škôl v Tisovci. O tomto období zhromaždil autor najmenej faktografických údajov. Opäť zmenil pôsobisko a od 1. septembra 1958 učil v Poltári na Jedenásťročnej strednej škole vo funkcii riaditeľa, ale toto obdobie osobne nepovažoval za šťastné. Od roku 1959 pokračoval v štúdiu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, odbor slovenský jazyk a štúdium ukončil v roku 1961. V tomto období sa venoval vedeniu miestneho spevokolu, pritom sa zachoval rukopis *Dejiny poltárskeho spevokolu.*

Znechutený zákulisnými intrigami požiadal o preloženie a od septembra 1960 pôsobil na Jedenásťročnej strednej škole v Revúcej, kde zastával funkciu zástupcu riaditeľa. Tu našiel novú oblasť odborného záujmu a to dejiny školstva, ktorú spracoval do rigoróznej práce Revúcke gymnáziu (1862 – 1874), ktorú predložil na Filozofickú fakultu UK v Bratislave a obhájil v roku 1968. Téma bola pochopiteľná, pretože sa blížili oslavy 100. výročia vzniku revúckeho gymnázia. J. Gallo sa podieľal tiež na zriadení Pamätnej izby revúckeho gymnázia.

V nasledujúcich častiach (4.7.5 – 4.8.4) sa autor najskôr stručne venoval prelomovému roku 1968, kedy začínala normalizácia a potom už jeho pôsobeniu ako akademického funkcionára, najskôr ako člena Katedry filozofie na Filozofickej fakulte v Prešove a súčasne lektora Večernej univerzity marxizmu-leninizmu. V roku 1972 prešiel na Katedru vysokoškolskej pedagogiky, výchovy a vzdelávania dospelých a od roku 1982 na Katedru pedagogiky vysokých škôl Pedagogickej fakulty. Ako dlhoročný člen komunistickej strany prednášal na ideologických kurzoch.

J. Gallo obhájil v roku 1974 titul kandidáta vied za predsedníctva jednej z najvýznamnejších historikov dejín školstva a pedagogiky tej doby, profesora Jozefa Máteja. Autor to popisuje veľmi podrobne v časti 4.8.2. Práca *Dejiny stredných škôl na Gemeri do roku 1850* doteraz nebola prekonaná a je jeho najcitovanejším dielom. V. Michalička sa jej rozboru venuje ešte v nasledujúcej kapitole. V roku 1977 získal titul docenta. Možnosť získaniu titulu profesora a doktora vied mu bola znemožnená a musel odísť z fakulty. Titul profesora v tejto dobe nebol viazaný na obhájenie doktorskej dizertačnej práce ako tvrdí autor na s. 66. To bola len ďalšia ambícia J. Galla.

Práve tomu sa venuje autor v častiach 4.8.3 a 4.8.4. Jeho odchod z univerzity bol vynútený, pretože jeho syn emigroval do zahraničia.

V piatej kapitole *Vstup do vedeckého sveta* autor fundovane a so širokým rozhľadom detailne rozoberá práce z dejín školstva a pedagogiky. V mnohých témach sa autorove bádanie s bádaním J. Galla prelínalo.

V rámci tejto kapitoly analyzuje dielo v spoluautorstve s J. Cipciarom *100 rokov spotrebného družstevníctva* v Gemeri (1969). Mnohé z asociácií potom rozvinul v ďalších dielach. V. Michalička oceňuje precízne spracovanie histórie. Žiaľ, na kvalite práce uberá, že vôbec nie sú citované zdroje, len je uvedený súpis literatúry.

V nasledujúciej kapitole analyzuje Gallove miestopisné práce o obciach Štítnik, Chyžné, Muráň a Muránsku Zdychavu. V. Michalička oceňuje predovšetkým dôkladný archívny výskum. Všíma si tiež odozvu diel, dokonca aj v Maďarsku.

Napísať monografiu obce samostatne vyžaduje veľké úsilie a väčšina autorov nie je schopná obsiahnuť celú oblasť dejín obce. To sa prejavilo aj v týchto prácach, najmä v monografii *Chyžné,* keďže zvládnuť prírodné podmienky, geológiu, flóru, faunu atď. pre neodborníka je nadmerný výkon. Taktiež tu absentuje širší popis etnografie a etnológie. Demografia sa obmedzuje na počty obyvateľov, príp. natalitu, sobášnosť a mortalitu. Dokonca sa ani nevenuje demograficky tak zaujímavým a prelomovým udalostiam, ako napr. cholerové epidémie v 19. storočí. Okrem toho matriky v 18. – 19. storočí neboli obecné ale farské, resp. viedli ich duchovní jednotlivých konfesií.

Monografiu Muráň napísal spolu s Viliamom Bábeľom. Sú to spojené dejiny hradu a obce. V knihe už je spracovaná samostatná kapitola o etnografii. Podobne ako v *Chyžnom*, aj tu vymenováva rodiny, žijúce v obci.

Škoda, napr. že dielo *Chyžné*, ani *Muráň* neboli recenzované. Prešovská univerzita už v tej dobe mala a má mnoho kvalitných historikov, ktorí by pomohli vyššej úrovni práce, napr. už len rozlíšením medzi prameňom a literatúrou. Veľmi kvalitne sú ale v miestopisných prácach spracované dejiny školstva, kde je vidieť autorova odbornosť. Nutné je ale konštatovať, že tieto práce neboli dodnes prekonané, s výnimkou *Muránskej Zdychavy* (1983), keď ju znovu spracoval Marián Mandúch, ale tá práca je rozsahom sotva polovičná. Je to obrazová, populárno-náučná obecná monografia.

V siedmej kapitole sa autor sústredil na významné osobnosti Gemera v tvorbe J. Galla – Jána Bottu, Jána Brocka, Jozefa Dlhániho, Štefana Venceslava Homolu a Gustáva Reussa. Niektoré osoby spracoval v monografii *100 rokov spotrebného družstevníctva v Gemeri* (1969), napr. Š. V. Homolu.

Samostatnú kapitolu venoval osobnosti Jána Amosa Komenského v diele J. Galla. Všíma si vplyv Františka Karšaiho a Andreja Čumu, predovšetkým významného medzinárodného sympózia *Ján Amos Komenský a Slovensko pri príležitosti 300. výročia úmrtia Komenského*. Detailne analyzuje Gallove príspevky *Komenského miesto vo vývine didaktiky dospelých, Komenského idey v činnosti učiteľských združení a organizácií a Prínos J. A. Komenského k rozvoju učiteľstva na Slovensku*. Len čiastočne je možné súhlasiť s tým, že sa nevytvorili ešte podmienky v širšom meradle, aby bolo poznané Komenského dielo. Hoci v Levoči bolo vydaných niekoľko diel, známe neboli, pretože väčšina duchovných a učiteľov vyznávala ortodoxný luteranizmus a Komenský bol vnímaný ako kalvín. Aj to bol jeden z dôvodov, prečo nezískal miesto rektora v Prešove. Exulanti, členovia Jednoty bratskej, poznali Komenského diela a niektoré jeho asociácie boli známe tiež v jezuitských kruhoch.

Komeniologické práce J. Galla, s výnimkou článku *Prínos J. A. Komenského k rozvoju učiteľstva na Slovensku*, ktorý vyšiel v Pedagogickej revue, sa viazali na Prešovskú univerzitu. Nenadviazal bližšiu spoluprácu s inými komeniologickými centrami napr. s časopisom *Studia comeniana et historica*, s Múzeom Komenského Přerove, či s Pedagogickým múzeom J. A. Komenského v Prahe.

V deviatej kapitole sa venuje výchove a vzdelávaniu dospelých (andragogike). Podkapitolu venuje učebniciam rétoriky. J. Gallo napísal najskôr útlu prácu *Rétorika v teórii a praxi : rétorika pre manažérov, ekonómov a vedúcich pracovníkov* a o rok neskôr vyšla jej prepracovaná verzia pod názvom *Rétorika v teórii a praxi*. Práca neprekonala dielo Jozefa Mistríka *Rétorika*. J. Gallo použil len slovenskú a českú literatúru. Dokonca ani preklad Quintiliánovej *Institutio oratoria* nevyužil. V súvislosti s komeniologickým bádaním J. Galla je podivné, že nevyužil ani Komenského skvelé dielo *Zpráva a učení o kazatelství*.

J. Gallo nezachytil ani moderné vplyvy rétoriky a komunikácie, prichádzajúce predovšetkým z nemeckého a anglosaského prostredia. Obidve diela majú kompilačný charakter, ale veľmi dobrý vysvetľujúci štýl.

V. Michalička nekriticky preberá názor, „že práve podľa tejto knihy sa začalo učiť aj na Teologickej fakulte v Trnave pri výchove a vzdelávaní budúcich teológov a používala ju aj Katolícka univerzita v Ružomberku“ (s. 137). Veď samotnej homiletike venuje asi polovicu stránky. V tomto období ešte stále bolo aktuálne homiletické dielo profesora pastorálnej teológie a homiletiky Jozefa Vrableca (+2003), považovaného za zakladateľa modernej slovenskej homiletiky. Už vychádzali homiletické práce asi najproduktívnejšieho slovenského homiletika prelomu 20. a 21. storočia Ľubomíra Stančeka, CM, nehovoriac o vplyve talianskej a nemeckej homiletiky na spomenuté vysoké školy.

Záverečné kapitoly o výchove a vzdelávaní dospelých, dejinách učiteľstva na Slovensku a dejinách učiteľských spolkov, organizácii patria k najlepšie a najprecíznejšie spracovaným častiam knihy.

V desiatej kapitole sústredil svoju pozornosť na osobnosť Pavla Jozefa Šafárika. V roku 1991 vydal pre univerzitu publikáciu *P. J. Šafárik ako vychovávateľ, učiteľ a pedagóg*. Je to študijný text, ktorý nebol recenzovaný, ale negatívne hodnotenie sa neobjavilo. V. Michalička ho hodnotí ako jeden z vrcholov jeho neskoršej doby, originálny príklad spracovania Šafárikovho učiteľského profilu (s. 139). Okrem nej J. Gallo vydal ešte niekoľko drobnejších príspevkov.

Predposledná kapitola sa zaoberá dejinami učiteľstva na Slovensku. V poslednej kapitole analyzuje dejiny učiteľských spolkov a organizácií.

Vedľa učiteľského pôsobenia autor neopomenul ani koníčky J. Galla, jeho záujem o folklór, ktorým začal ešte za pôsobenia v Kokave nad Rimavicou. Zapisoval si ľudové piesne i s textom. Okrem toho sa tiež angažoval pri spevokole. Ďalšou Gallovou vášňou bol chov včiel.

Súčasťou práce V. Michaličku je tiež menný register, zoznam prameňov, použitej literatúry a autorom spracovaná personálna bibliografia J. Galla. V personálnej bibliografii čitateľ ocení okrem spracovania všetkých príspevkov J. Galla, tiež recenzie na jeho dielo. Najväčším prínosom však je zoznam rukopisov (s. 171), z ktorých mnohé neboli ešte vydané.

Prácu doplňuje obrazová príloha, žiaľ, neobsahuje ukážku rukopisu J. Galla a jeho podpis. Prehľadnosti publikácie by pomohla chronologická tabuľka s míľnikmi života J. Galla.

Výhodou autora pre spracovanie monografie bolo, že osobne poznal J. Galla a určitý odstup mu zabezpečilo to, že nebol jeho študentom. V. Michalička využil vo svojej práci takmer vyčerpávajúco všetky dostupné archívne zdroje, vrátane rodinného archívu Gallovcov. Využil tiež tzv. oral history spomienky niektorých členov rodiny Gallovcov, spomienky jeho bývalých kolegov a žiakov. Súčasťou bibliografie je 19 štúdií o J. Gallovi. Rovnako použitá literatúra svedči o autorovej širokej rozhľadenosti.

Autor niekedy vsúva do textu podľa nás príliš detailné historické exkurzy, ako napr. dejiny obce Chyžná (s. 13 – 14) s onomastickou vsuvkou Kokavy nad Rimavicou (s. 28), atď. Dalo sa to riešiť obsiahlejšou poznámkou pod čiarou. Rovnako uvádzanie početných vedeckých a pedagogických titulov v texte pôsobí rušivo. Niektoré odstavce, poznámky sú vytlačené nevýrazným písmom, to už je chyba tlačiarne a nie autora.

Prácou *Jozef Mátej : život a pedagogické dielo vo víre 20. storočia* postavil autor latku bádania vysoko a ukazuje sa, že ju bude obtiažne prekonať. Slovenská historiografia nemá kvalitnejšiu ani fundovanejšiu prácu o J. Gallovi. V. Michalička zachytil všetky dôležité životné míľniky J. Galla, mimoriadne pracovitého a rozhľadeného bádateľa. Je teda podivné, že až teraz vyšla monografia o ňom.

PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc.

SPRÁVY

Konferencia Dejiny poznania. Vzdelávanie v historických súvislostiach (13. – 14.11.2025, Trnava)

Trnavský samosprávny kraj, Západoslovenském múzeum v Trnave a Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave spolu s Múzeom školstva a pedagogiky, Katedrou histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a Spolkom trnavských historikov SHS pri SAV – Tyrnavia zorganizovali v priestoroch Západoslovenského múzea dvojdňovú vedeckú konferenciu *Dejiny poznania. Vzdelávanie v historických súvislostiach*. 390. výročie založenia historickej Trnavskej univerzity vytvorilo príležitosť pre stretnutie odborníkov z radov historikov, muzeológov a literárnych vedcov. Päť konferenčných blokov prinieslo príspevky týkajúce sa dejín vzdelávania od 13. storočia až po 2. polovicu 20. storočia. Venovali sa dejinám jednotlivých vzdelávacích inštitúcií, osobnostiam, vzdelávacím normám a knižnej kultúre. Štúdie majú byť publikované v Zborníku Západoslovenského múzea v Trnave 2025 ešte v tomto roku.
(ms)

Pokyny pre autorov

Periodikum Historicko – pedagogické fórum vydáva Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave, dočasne vychádza 1x ročne ako dvojčíslo elektronickou formou. Uverejňuje pôvodné autorské príspevky v kategóriách Dejiny školstva a pedagogiky, Školské múzejníctvo, Materiály, Kronika a Správy, Recenzie, Anotácie.

Sú vítané odborné príspevky z histórie pedagogického myslenia, dejín jednotlivých škôl a osobností z oblasti školstva a pedagogiky. Pri príprave príspevkov prosíme autorov o dodržiavanie citačnej normy podľa vzoru:

Ružička, Vladislav: *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu (po 70. roky 18. storočia).* Bratislava: SPN, 1974, 409 s.
Kol: *Pedagogická encyklopédia Slovenska 1 (A – O).* Bratislava: Veda, 1984, 734 s.
Michalička, Vladimír: Medaila Jána Amosa Komenského. In: *Historicko-pedagogické fórum*, roč. 6, 2017, č. 1, s. 28 – 29.
Opakované citácia v skrátenom tvare: Ružička, V.: *Školstvo na Slovensku*, c. d. s. 55. v rámci priebežných poznámok pod čiarou.

Pri odkazoch na internetový zdroj prosíme okrem presného zdroja uviesť aj dátum citácie.

K príspevku je potrebné pripojiť abstrakt v slovenskom a anglickom jazyku na max. 10 riadkov, kľúčové slová, použitú literatúru a stručne súčasné pôsobisko autora s kontaktom. Obrázky a tabuľky je potrebné označiť číslom a stručným popisom. Ak je autor fotografie iný ako autor príspevku, je potrebné uviezť jeho meno alebo internetový zdroj. Redakcia si vyhradzuje právo dlhšie príspevky po porade a autorom rozdeliť do viacerých čísiel časopisu. Prosíme používať písmo Times New Roman, veľkosť 12, jednoduché riadkovanie.

Adresa redakcie
Múzeum školstva a pedagogiky
Charkovská 1, 841 07 Bratislava

Kontakty na redakciu
Mgr. Miroslava Slezáková, PhD., Múzeum školstva a pedagogiky,
miroslava.slezakova@cvtisr.sk, +421 917 693 235.

Dátum uzávierky: 31. máj 2026; **Dátum vydania č. 1 - 2 / 2026:** november 2026

Číslo 1 – 2 /2026 Historicko – pedagogického fórum (periodikum o dejinách školstva a pedagogiky a školskom múzejníctve) zostavila redakčná rada: PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc. (Nová Dubnica), PhDr. Ľubica Kázmerová, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Ing. Blanka Kudláčová, PhD. (Trnava), doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. (Prešov), PhDr. Janka Medveďová, PhD. (Bratislava), PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (Bratislava)
Redaktorka: Mgr. Miroslava Slezáková, PhD. (Bratislava)
Technická spolupráca: Mgr. Zuzana Kunšteková (Bratislava)

ISSN 1338-693X

Építészeti vállalat és tég
Stern és Glaser
Malaczka